

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra studií občanské společnosti

Bc. Lucie Závitkovská

**Historický vývoj
Mezinárodního družstevního svazu**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Vladimíra Vávrová**

Praha 2008

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy v Praze a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 27. června 2008

.....
Lucie Závítkovská

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji paní Mgr. Vladimíře Vávrové za veškerou pomoc při vedení této diplomové práce a panu Mgr. Jiřímu Svobodovi za podnětné připomínky.

OBSAH

Abstrakt	6
Klíčová slova	6
ÚVOD	7
1. CO JE MEZINÁRODNÍ DRUŽSTEVNÍ SVAZ	9
Činnost MDS	9
Struktura MDS	9
Co je družstvo?	10
2. JEDNOTLIVÁ OBDOBÍ HISTORICKÉHO VÝVOJE	13
Období před vznikem MDS	13
Průmyslová revoluce	13
Počátky družstevního hnutí	17
Cesta k MDS	22
Založení MDS	29
Zakládající Londýnský sjezd 1895	29
Průběh zakládajícího sjezdu	30
Vývoj MDS v období do konce 2. světové války	32
Počátky činnosti MDS v prvním roce existence	32
Průběh druhého sjezdu MDS v Paříži 28. – 31. října 1896	33
Problémy, se kterými se MDS potýkal po vzniku	35
Významné události do roku 1914	36
Období první světové války	41
Poválečný (10.) sjezd MDS v Basileji (1921)	42
Vztah MDS k socialismu a fašismu v meziválečném období	44
Vývoj MDS v meziválečném období	48
MDS ve druhé světové válce	52
Vývoj MDS od roku 1945 do současnosti	53
Poválečná situace	53
Družstevnictví ve světě po druhé světové válce	56
Vývoj MDS v období studené války	57

Pomoc MDS rozvojovým zemím po druhé světové válce	66
3. MDS V SOUČASNOSTI	67
Restrukturalizace MDS v 80. a 90. letech 20. století	67
Výroční 31. sjezd v Manchesteru v roce 1995	68
Současná agenda Svazu	69
4. ČESKÉ DRUŽSTEVNICTVÍ A MDS	72
Počátky účasti českého družstevnictví v MDS	72
Vztahy českého družstevnictví a MDS do roku 1948 a Ústřední svaz československých družstev	73
Vztahy československého družstevnictví a MDS po roce 1948	77
Vztahy českého družstevnictví a MDS v současnosti	80
ZÁVĚR	82
Literatura	85
Přílohy	87
O autorce	
Slovník důležitějších pojmů	
Rejstřík	

ABSTRAKT

Tato diplomová práce popisuje proces historického vývoje Mezinárodního družstevního svazu (MDS) od období před jeho vznikem, přes založení v roce 1895 až do současnosti. Zachycuje rovněž klíčové momenty ve vztazích MDS a českého družstevnictví.

Práce zohledňuje jak vnitřní vývoj MDS, tak vnější okolnosti, které ho ovlivňovaly. Cílem práce je ukázat průběh procesu historického vývoje MDS jako reflexe vývoje a potřeb rostoucího družstevního hnutí ve světě, tj. jak se rozvoj a rostoucí význam družstevnictví odrážely na podobě MDS. Zaměřuje se na hlavní linii vývoje MDS a družstevního hnutí, aby zachytila jejich vývojovou kontinuitu.

Práce odpovídá na tři výzkumné otázky: Jak se na podobě MDS odrážel rozvoj světového družstevního hnutí? Jaké byly významné mezníky, které ovlivnily podobu MDS? Jak se do činnosti MDS zapojovalo české družstevnictví?

ABSTRACT

This diploma work describes the process of historical development of the International Co-operative Alliance (ICA) prior to its formation, formation in 1895, to the present. It also contains key moments in the relationships between ICA and the Czech area of co-operation.

The work considers not only internal development of the ICA, but also the external circumstances which influenced it. The aim of the work is to show the course of the process of historical development of the ICA as a reflection of development and needs of the growing co-operative movement in the world, i.e. how the development and growing significance of co-operation reflected the situation of the ICA. It focuses on the main developmental line of the ICA and co-operative movement, in order to follow its continuity.

The work answers three research questions: how did the world co-operative movement influence the situation of the ICA? Which significant milestones influenced the situation of the ICA? How did the Czech co-operation participate in ICA activities?

KLÍČOVÁ SLOVA /KEY WORDS

Družstevnictví /Co-operation

Družstevní hnutí /Co-operative movement

Družstvo /Co-operative

Historie družstevnictví /History of Co-operation

Mezinárodní družstevní svaz (MDS) /International Co-operative Alliance (ICA)

ÚVOD

Mezinárodní družstevní svaz (MDS, dále také Svaz) je největší a nejdéle existující mezinárodní nestátní neziskovou organizací. Cílem této práce je popis procesu historického vývoje Mezinárodního družstevního svazu, od počátků před jeho vznikem, přes vznik v roce 1895 až do současnosti. Práce rovněž zachycuje klíčové momenty ve vztazích MDS a českého družstevnictví.

Cílem práce je odpovědět na tři výzkumné otázky:

- 1/ Jak se na podobě Mezinárodního družstevního svazu odrážel rozvoj světového družstevního hnutí?
- 2/ Jaké byly významné mezníky, které ovlivnily podobu MDS?
- 3/ Jak se do činnosti MDS zapojovalo české družstevnictví?

Použitou metodou je historická kvalitativní obsahová analýza pramenů.

V práci zohledňuji jak vnitřní vývoj MDS, tak vnější okolnosti, které ho ovlivňovaly. Vzhledem k dlouhé historii MDS jsem se zaměřila zejména na hlavní linii vývoje MDS a družstevního hnutí, kvůli potřebě zachytit vývojovou kontinuitu. Cílem práce je ukázat průběh procesu historického vývoje MDS jakožto reflexe vývoje a potřeb rostoucího družstevního hnutí ve světě, tj. jak se rozvoj a rostoucí význam družstevnictví odrážely na podobě MDS.

Kapitola 1. (CO JE MDS) poskytuje základní informace o tom, co je Mezinárodní družstevní svaz a jaká je v současnosti jeho činnost a struktura. Dále obsahuje vysvětlení pojmu „družstvo“ a zakotvení této právnické osoby do kontextu občanské společnosti a české legislativy.

Kapitola 2. (JEDNOTLIVÁ OBDOBÍ HISTORICKÉHO VÝVOJE) je rozdělena na čtyři podkapitoly:

2.1. se věnuje **období před vznikem MDS**, které je důležité pro pochopení příčiny vzniku družstevního hnutí (průmyslová revoluce), hlavních družstevních teorií a vývoje myšlenky na založení mezinárodní družstevní organizace.

2.2. popisuje proces **založení MDS**.

2.3. sleduje **období do konce 2. světové války** - od zahájení činnosti MDS, přes počáteční problémy, události do 1. světové války, období 1. světové války, postoj k nastupujícím totalitním režimům v meziválečném období a vývoj v meziválečném období a nakonec 2. světovou válku.

2.4. zachycuje vývoj MDS **od roku 1945 do současnosti**. Přes poválečnou situaci se dostává k charakteristice družstevnictví v různých částech světa v době bipolárního systému (západní, východní a rozvojové země), sleduje MDS během studené války a jeho pomoc rozvojovým zemím.

Kapitola 3. popisuje postupnou restrukturalizaci MDS V SOUČASNOSTI, která byla reakcí na nové světové poměry (konec bipolárního systému) a na velikost Svazu, která si vyžádala jeho decentralizaci a regionalizaci. Při příležitosti stého výročí existence MDS byla novým podmínkám rovněž přizpůsobena družstevní identita a principy. Na závěr nastiňuje současnou činnost Svazu.

Kapitola 4. shrnuje **VZTAHY ČESKÉHO DRUŽSTEVNICTVÍ A MDS**. Zachycuje počátky účasti českého družstevnictví v MDS a vztahy až do současnosti.

Při psaní práce jsem čerpala z textů anglických autorů (Johnston Birchall a William P. Watkins), české literatury o družstevnictví a internetových stránek Družstevní Asociace ČR, stránek Mezinárodního družstevního svazu a dalších pramenů.

1. CO JE MEZINÁRODNÍ DRUŽSTEVNÍ SVAZ

Mezinárodní družstevní svaz, v angličtině *International Co-operative Alliance* (ICA), ve francouzštině *Alliance Coopérative Internationale* (ACI), je nezávislá, nevládní organizace, která sdružuje a reprezentuje družstva na celém světě. Byla založena v roce 1895 z iniciativy britských a francouzských družstevníků. Je to největší nevládní organizace na světě. Členy Mezinárodního družstevního svazu jsou národní a mezinárodní družstevní organizace, které sdružují družstva různých odvětví (sektorů), jako jsou družstva spotřební, výrobní, bytová, zemědělská, bankovní, pojišťovací, průmyslová, rybářská, zdravotní, turistická a další. V současné době má MDS 220 členských organizací z 85 zemí světa, což představuje více než 800 miliónů jednotlivců (DAČR, 2002 – 2007a; ICA, 2005 – 2007a).

1.1. Činnost MDS

Hlavní činností MDS je podporovat a chránit identitu družstev jako uznávané formy podnikání, která je schopna obstát v konkurenci s ostatními tržními subjekty. Cílem MDS je zvyšovat informovanost o družstvech mezi jednotlivci, institucemi a vládami. Usiluje o zajištění vhodného prostředí pro rozvoj družstev, především pomáhá členům prosazovat novou družstevní legislativu a administrativní postupy – poskytuje jak politickou podporu, tak technickou odbornost. MDS organizuje a koordinuje setkání a konference, na nichž probíhají diskuse a výměna zkušeností družstevních představitelů z celého světa. Dále poskytuje družstvům pomoc prostřednictvím rozvojových programů, jejichž cílem je zvyšovat všestranný potenciál družstev, poskytovat finanční podporu, napomáhat vzniku pracovních míst a snižovat chudobu (ICA, 2005 – 2007a).

1.2. Struktura MDS (viz Příloha 1)

MDS je decentralizovaná organizace, která je řízena na demokratickém principu svými členy. Chod organizace zajišťují tyto orgány: **Valné shromáždění (Sjezd)**. Je nejvyšším rozhodovacím orgánem. Každé dva roky se koná zasedání představitelů všech členských organizací. Valné shromáždění schvaluje pracovní program a rozpočet, na období 4 let volí předsedu, členy Rady MDS a členy Revizního a kontrolního výboru, schvaluje volbu místopředsedů a schvaluje jmenování nebo odvolání generálního ředitele na doporučení Rady MDS.

Rada (představenstvo) MDS. Tvoří ji předseda, 4 místopředsedové a 15 členů. Jejich úkolem je vytvářet a dohlížet na strategii a fungování MDS. Rozhodují o všech žádostech o členství v MDS, vytvářejí sektorové organizace a tematické výbory a jmenují generálního ředitele.

Sekretariát. Stálý sekretariát MDS sídlí v Ženevě, jeho nejvyšším představitelem je generální ředitel. Funkcí sekretariátu je zajišťovat běžný chod MDS, vydávat časopisy, poskytovat informace, poskytovat služby různým organizacím a spravovat internetové stránky apod. (DAČR, 2002 – 2007b; ICA, 2005 – 2007b).

Regionální shromáždění. Konají se každé dva roky, v roce, kdy se nekoná Valné shromáždění. Regionální shromáždění jsou 4: pro Afriku, Ameriky, Asii a Oceánii a Evropu. Jejich úkolem je implementovat rozhodnutí Valného shromáždění na regionální úrovni, vytvářet regionální pracovní programy a volit své předsedy, kteří jsou zároveň místopředsedy Rady MDS.

Regionálně volená tělesa. Každý region má vlastní Radu, kterou tvoří předseda, místopředseda a další členové, kteří jsou voleni Regionálním shromážděním na období 4 let. Rady pracují v rámci směrnic schválených Radou MDS, dále doporučují žadatele o členství ze svého regionu Radě MDS, aplikují a kontrolují činnosti a programy v regionu, dohlížejí na regionální financování a rozpočet a schvalují rozpočet a pracovní plán vytvořený regionálním ředitelem na příští rok, který pak předkládají k definitivnímu schválení Generálnímu řediteli a Radě MDS.

Sektorové organizace. MDS má 9 sektorových organizací, v nichž jsou členové MDS seskupeni podle určitých sektorových zájmů. Každá organizace je řízena demokraticky a financována svými členy.

Tematické výbory. 4 tematické výbory umožňují členům MDS, aby se mohli zaměřit na problémy výzkumu družstev, komunikace, rozvoje lidských zdrojů a rovnosti pohlaví.

Revizní a kontrolní výbor. Dohlíží na finanční situaci MDS a předkládá Radě MDS a Valnému shromáždění k projednání zprávy, které se týkají problémů důležitých pro efektivní fungování MDS (DAČR, 2002 – 2007b; ICA, 2005 – 2007b).

1.3. Co je družstvo?

Před samotným zkoumáním vývoje MDS je nutné definovat družstvo a nalézt jeho místo v prostředí občanské společnosti. Mezinárodní družstevní svaz definuje družstvo jako „samosprávné sdružení osob, které se dobrovolně sjednotily, aby zajistily své běžné

ekonomické, sociální a kulturní potřeby a touhy prostřednictvím společně vlastněného a demokraticky řízeného podniku.“ (ICA, 2005 – 2007c). Družstvo by mělo být založeno na určitých základních hodnotách, jako jsou svépomoc, vlastní odpovědnost, demokracie, rovnost, spravedlnost (spíše ve smyslu lidské slušnosti než podle zákona), a solidarita. První zakladatelé družstev si cenili ještě dalších etických hodnot – čestnosti, otevřenosti, sociální odpovědnosti a péče o druhé (ICA, 2005 – 2007c).

Ačkoli jsou družstva považována za podnikatelské subjekty (jak to uznává i MDS), přesto se nemůže jednat o subjekty ryze tržní ve smyslu patřící pouze do tržního sektoru. Vezmeme-li si na pomoc schéma členění národního hospodářství podle švédského ekonoma **Victora A. Pestoffa** (viz Příloha 2), zjistíme, že družstva jsou tzv. **hraničními organizacemi**, tj. že činnost a poslání těchto organizací spadá do obou sektorů – v případě družstev do soukromého neziskového sektoru (občanského) a soukromého ziskového sektoru (tržního) (Rektořík a kol., 2001: 14–17). Přítomnost tržních mechanismů v družstvech je poměrně jasná – účelem trhu je vytvářet bohatství jednotlivců a organizací prostřednictvím směny zboží a služeb. O něco větším problémem je definovat hranice sektoru občanského – obecně však lze říci, že jeho účelem je svobodné sdružování lidí v organizacích, které nemají za cíl vládnout ostatním a vytvářet zisk. Organizace založené v rámci občanského sektoru jsou „*ustanoveny na základě sdílených hodnot a zájmu skupiny občanů a těch, kteří je podporují*“ (Dohnalová, 2004: 33; kurzíva v originále).

Důležitým pojmem je v této souvislosti **smíšená ekonomika**. Je používán v ekonomické literatuře týkající se státního nebo občanského sektoru. Z předchozích poznatků je možné vyvodit, že družstvo je založeno na spojení jak občanských (např. demokratičnost, solidarita, svépomoc, sociální odpovědnost), tak tržních (podnikání za účelem vytváření zisku) prvků. Smíšená ekonomika je nemyslitelná bez přítomnosti **důvěry**. V okamžiku, kdy je třeba řešit nějaké sociální problémy, uchytí se nějaká institucionální forma, získá své příznivce a začne se rozrůstat, a když svou funkci přestane plnit nebo ji začne lépe plnit jiná forma (která třeba lépe odpovídá změněným podmínkám), může zase upadat. Úspěšnost nebo neúspěšnost té či oné institucionální formy je vytvářena na principu poptávky a nabídky v závislosti na společenských a technologických změnách (Dohnalová, 2004: 33-34). Zařazení družstev do občanského a tržního sektoru bude důležité pro otázku řešení sporu mezi kapitálem a prací, který vznikl během průmyslové revoluce, a o kterém pojednám v kapitole 2.1. (Období před vznikem MDS).

Členem Mezinárodního družstevního svazu je i Družstevní Asociace České Republiky (zájmové sdružení právnických osob), která na jednání Svazu vysílá své představitele. Vztah MDS a českého družstevnictví bude předmětem 4. kapitoly. V naší legislativě jsou družstva zakotvena v **Obchodním zákoníku** - „Družstvo je společenstvím neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních nebo jiných potřeb svých členů.“ (Zákon č. 513/1991 Sb., § 221).

2. JEDNOTLIVÁ OBDOBÍ HISTORICKÉHO VÝVOJE

2.1. Období před vznikem MDS

2.1.1. Průmyslová revoluce

Vznik družstevního hnutí je třeba zasadit do širšího historického kontextu, který by pomohl objasnit příčiny, které vedly ke vzniku hnutí. Nejvýznamnější příčinou byla průmyslová revoluce (Birchall, 1997), která vznikla v Anglii a jako první tam byla i dovršena. Během průmyslové revoluce došlo k převratným změnám třídní struktury společnosti, k ještě rozmanitější dělbě práce a ke změně sociální struktury obyvatel. Na troskách feudální společnosti se vytvořila silná třída průmyslové buržoazie, k níž jako opačný pól neodmyslitelně patřilo průmyslové dělnictvo – tato situace byla charakteristická hlavně pro město. Na venkově analogicky k tomu byli velkostatkáři a zemědělní dělníci. Dále statkáři, sedláci a drobní rolníci. Existovali také samostatní řemeslníci a živnostníci, avšak vzestup či pád jejich živnosti souvisel s vývojem výroby ve „velkém“ průmyslu – někteří živnostníci již nebyli schopni uživit se prodejem svých výrobků, protože tovární výrobky byly mnohem levnější. V jiných oborech naopak zaznamenali vzestup – např. instalatérské a opravářské živnosti, služby apod. (Purš, 1973: 499).

Průmyslová revoluce vedla ke vzniku dělnického hnutí, které se formovalo v závislosti na vývojovém stádiu průmyslové revoluce. V jejích počátcích se dělníci odhodlávali k individuálnímu odporu a poté k protestům proti zavádění strojů, v pozdější fázi je již dělnické hnutí více konsolidované – začínají vznikat různé podpůrné spolky, které čerpaly z tradice podpůrných spolků kvalifikovaných manufakturních dělníků. (Purš, 1973: 500) Takovým případem byl také vznik slavného družstva v Rochdale, které založila skupina kvalifikovaných tkalců a řemeslníků v roce 1844 (Birchall, 1997: 3).

V Anglii byla průmyslová revoluce dovršena v letech 1825 – 1832, ve Francii a Německu v 60. letech 19. století a v nejvyspělejších částech Rakouska-Uherska na přelomu 60. a 70. let 19. století. Počátky a rozvoj průmyslové revoluce souvisely s formováním dělnického hnutí, na které navazovaly také snahy státu zakazovat *koalice* (kurzíva v originále) dělníků zákonem. Zákazy se týkaly kromě stávek cechovních tovaryšů později i *dělnictva zaměstnaného v průmyslu* (kurzíva v originále). Tyto zákony měly zabránit dělníkům ve snahách organizovat se proti vykořisťování kapitalisty. Dělnické hnutí však i přesto sílilo a s dovršením průmyslové revoluce začaly státy

postupně zákazy týkající se sdružování uvolňovat (což poskytlo příhodnou situaci také pro vznik a rozvoj družstev). V Anglii byl zákaz zrušen v roce 1824, ve Francii 1864, v Německu 1869 (platí pro Severoněmecký spolek) a v Rakousku 1870. Zvláštní situace nastala v Rusku, kde byla průmyslová revoluce v nejvyspělejších oblastech dovršena v 90. letech 19. století, avšak zákaz dělnických koalic nebyl zrušen kvůli 1. světové válce a poté ani po únorové revoluci v roce 1917 (Purš, 1973: 500).

Koncem 18. století se v Británii vynořila moderní společnost a došlo k dosud nepředstavitelným změnám: během 1. poloviny 19. století se počet obyvatel Británie zdvojnásobil z 10 miliónů na 20 miliónů, a zatímco na počátku 19. století žilo 80 % obyvatel na venkově a 20 % ve městech, v polovině 19. století tomu bylo již naopak. Během tohoto půlstoletí se celková průmyslová výroba zvýšila čtrnáctkrát. Tyto změny však byly vykoupeny mnoha ekonomickými, sociálními i psychickými následky a problémy. Zprvce došlo k posunu ve vnímání člověka jako lidské bytosti směrem k vnímání člověka jako zboží. Velcí vlastníci půdy měli moc v Britském parlamentu, aby mohli odepřít prostým lidem přístup k vlastní půdě, čímž je donutili získávat své živobytí pouze jako námezdní pracovníci. Lidé hromadně odcházeli za prací do měst, kde se bouřlivě rozvíjel průmysl. Následkem přelidnění měst, která nestačila nové přichozí pojmout, a dohromady s vykořisťováním dělníků zaměstnavateli, se rapidně zhoršila úroveň bydlení, stravy a hygienických podmínek, často na hranici pouhého přežití (Birchall, 1997: 1–3).

Spor práce a kapitálu

Zjednodušeně řečeno, společnost se postupně rozdělila na ty, kteří „mají kapitál“ a na ty, kdo „prodávají práci“, až propast mezi těmito sociálními vrstvami byla prakticky nepřeklenutelná (Birchall, 1997: 3). Konfliktu mezi kapitálem a prací se zevrubně věnoval Karel Marx ve svém díle *Kapitál*. Podle Marxe je hodnota práce, kterou dělník odvede, vždy menší než prací nově vytvořená hodnota, z čehož vyplývá, že ve skutečnosti je dělník placen jen za část práce, i když se *jeví*, že placená je celá pracovní doba. To, co dělník odpracuje navíc, představuje nadhodnotu. Sám kapitalista si rozhodne, jakou část nadhodnoty spotřebuje a jakou investuje zpět do akumulace kapitálu. Kdyby dělník dostal zaplacenou všechnu svou práci, žádný kapitál by neexistoval. Kapitalistu proto nezajímá nic jiného, než rozdíl mezi cenou pracovní síly a hodnotou, kterou tato pracovní síla vytváří. Chce levně nakoupit (pracovní sílu) a drazo prodat (zboží) (Marx, 1978: 520–527, 576).

Aby však kapitalista jakožto majitel peněz, který chce peníze proměnit v kapitál, vůbec pracovní sílu našel, musí být splněny určité podmínky: dělník musí disponovat pracovní silou jako svobodná osoba (tj. ne např. jako otrok) a nemít na prodej žádné jiné zboží než jen svou pracovní sílu. Aby mohl někdo prodávat jiné zboží než pracovní sílu, musí k tomu již mít výrobní prostředky a také životní prostředky (neboť spotřebovává ještě dříve, než něco vyrobí) (Marx, 1978: 175).

První družstevní teorie a myšlenkové proudy

V letech 1846 – 1866 docházelo v Anglii ke stále větší akumulaci kapitálu a k jeho větší koncentraci a centralizaci. Čím více narůstalo bohatství majitelů kapitálu, tím více chudli dělníci (Marx, 1978: 631–637). Nabízí se otázka, jaké jsou možnosti řešení problémů způsobených kapitalistickým způsobem výroby a volným trhem, tj. jak řešit sociální nerovnosti a zvětšující se propast mezi sociálními vrstvami. Odhlédneme-li od filantropických a charitativních akcí s krátkodobým účinkem, pořádaných pro chudé např. různými filantropy – jednotlivci nebo církevními farnostmi, jsou družstva nejvhodnější formou řešení, protože poskytují užitek svým členům poměrně brzy od založení a dopad na zlepšení životních podmínek (tedy pokud družstvo relativně prosperuje) je dlouhodobý. Problémem, kterým se zabývali družstevníci již od vzniku prvních družstev, byla vhodná forma organizace družstva a také funkce či role družstev jako takových ve změně společnosti. K objasnění různých názorových proudů, které bojovaly o své prosazení před i po vzniku MDS, mohou posloužit některé **družstevní teorie** (Němcová a kol., 2001: 18).

Prvními teoriemi o spravedlivějším uspořádání společnosti, z nichž některé vznikly ještě před vznikem prvních družstev, byly **utopie**. Anglický filosof a státník **Thomas More** (1478 – 1535) napsal dílo „O nejlepší státní zřízení a novém ostrově Utopia“, v němž nastínil podobu nové společnosti, která vykazovala i některé znaky (zatím neexistujícího) družstevnictví. Další utopisté se objevili až s průmyslovou revolucí a jejími negativními důsledky na prosté obyvatelstvo. Nejvýznamnějším z nich byl **Robert Owen**, anglický průmyslník, filantrop a sociální reformátor (1771 – 1858, viz Příloha 3). Usiloval o vznik samosprávných a na vnějším světě co nejméně závislých komunit. Několik jich vzniklo v Anglii a v USA, ale jejich existence neměla dlouhého trvání. Ve Francii plánoval založení podobných komunit utopista **Charles Fourier** (1772 – 1835) (viz Příloha 4), nazýval je *falangy*. Měly to být hospodářské jednotky, obce, ve kterých by lidé společně pracovali v zemědělství a v řemeslnických dílnách. Vlastnictví ve

falangách mělo být kolektivní a výsledky práce se měly rozdělovat na obnovu a údržbu kapitálu, a poté na spotřebu obyvatel obce podle podaných pracovních výkonů. Obce vznikly ve Francii a v USA, ale rovněž po nějaké době zanikly (Němcová a kol., 2001: 15; Sieber, 1981: 12–13).

Jediným dnes existujícím sociálně-ekonomickým uspořádáním, které se nejvíce blíží myšlenkám utopistů, jsou izraelské *kibucy*. Spíše než o družstvo se však jedná o venkovské komunity, založené na kolektivním vlastnictví majetku a společné práci. První kibuc vznikl v roce 1910 a v roce 1990 jich bylo již 270. V jiném státě než v Izraeli se nepodařilo podobné komunity úspěšně založit (Němcová a kol., 2001: 18).

Teprve **William King** (1786 – 1865) si uvědomil, že izolovanost komunit od společnosti není nejlepším řešením. Byl praktikem, navrhoval, aby byly následky nevyhovujícího kapitalistického řádu překonány zakládáním spotřebních a výrobních družstev. Jeho praktické návrhy byly inspirovány britským bankovníctvím. Místo, aby člověk vložil peníze do banky a poté dostával úrok, bylo výhodnější, aby se stal členem družstva, vložil do něj svůj peněžní podíl a místo úroku dostal úměrně k výši podílu nárok na levnější zboží. V praxi však ani Kingovy pokusy neobstály (Sieber, 1981: 13).

Myšlenka komunit byla tedy postupně opuštěna. Průkopníci v družstevní činnosti si uvědomili, že jestliže je družstevní hnutí odpovědí na dobové ekonomické a sociální podmínky vyplývající z průmyslové revoluce, není možné se izolovat od společnosti. Mnohem realističtějším řešením je existence v rámci společnosti, kde družstva mohou sloužit k uspokojování okamžitých potřeb. Na dosažení spravedlivé společnosti lze postupně pracovat, když družstva přijmou spoluodpovědnost za současný stav a pokusí se ho zlepšit (Birchall, 1997: 30–31).

Když byly utopie opuštěny, stal se jedním z nejdůležitějších sporů, který ovládl družstevní hnutí, spor mezi teorií družstevního socialismu a marxismem. Nejvýznamnějším představitelem **družstevního socialismu** byl francouzský profesor **Charles Gide** (1847 – 1932, viz Příloha 5). Ačkoli navazoval na myšlenky Roberta Owena a Charlese Fouriera a chtěl jako oni změnit stav společnosti, vyzdvihoval místo komunit spotřební družstva. Zaměřil se na spotřebitele, který nepředstavuje žádnou společenskou třídu (jako např. dělník), ale spotřeba se týká každého člověka a je posledním krokem a cílem veškerých ekonomických snah. Nastínil program postupných reforem, kterých mělo být dosaženo prostřednictvím spotřebních družstev. Na rozdíl od marxismu, který požadoval třídní boj, který by vyvrcholil vyvlastněním kapitálu, družstevní socialismus se chce střetu tříd vyhnout tak, že dělníci se dobrovolně stanou

členy spotřebních družstev, postupně vytvoří kapitál, ovládnou trh a poté budou moci expandovat i do sektoru průmyslu a zemědělství. Vyzdvihoval mezinárodní družstevní spolupráci (Němcová a kol., 2001: 19).

Karel Marx (1818 – 1883) a jeho následovníci družstva uznávali, ale jako prostředek k osvobození pracujících tříd je považovali za nedostatečnou, ba přímo škodlivou. Družstevní socialismus měl být podle marxistů záminkou pro to, aby odlákal dělnictvo od třídního boje. Marxismus rovněž neuznával politickou neutralitu družstevního hnutí. Na 3. dělnickém sjezdu v Marseille (1879) schválili stanovisko, že situaci dělníků může zlepšit jen definitivní vítězství proletariátu v třídním boji. Družstva mohou sice do jisté míry přispět ke zlepšení sociálního postavení dělníků, ale „plnohodnotnými“ budou teprve tehdy, když se stanou prostředkem proletariátu v třídním boji. Úloha družstev pak byla zpřesněna na sjezdu II. Internacionály v Kodani, kde došlo k rozlišení na družstva *proletářská* (tj. ta, která jsou opravdovým prostředkem dělníků v třídním boji) a družstva *maloburžoazní* (která se tohoto boje neúčastní). Dělníci měli vstupovat do družstev, aby tam bojovali proti „zneužívání družstevních myšlenek ve prospěch buržoazie“ (Němcová a kol., 2001: 21).

2.1.2. Počátky družstevního hnutí

S narůstajícími problémy, které plynuly z rozvoje kapitalistického uspořádání společnosti, se formovaly i stále naléhavější snahy řešit svízelnou situaci zvláště dělnických a rolnických vrstev prostřednictvím svépomoci. V 60. letech 18. století vzniklo společenství francouzských vinařů ze 16 obcí, kteří si jeho prostřednictvím zajišťovali odbyt vína přímo spotřebitelům, nákup sudů a úvěry. Také ve Švýcarsku později došlo k založení podobných sdružení za účelem výroby a odbytu sýrů (Němcová, Průcha, 1999: 13).

Kdybychom šli ještě dále za průmyslovou revoluci, některé znaky družstevnictví vykazovaly již středověké cechy. První společenství družstevního typu (ne ovšem v dnešním slova smyslu) můžeme zaznamenat také např. v roce 1722, kdy vznikla osada **Ochranov** (Herrnhut) v Sasku, založená členy Jednoty Bratrské, (kteří odešli po bitvě na Bílé hoře do exilu), a která plnila funkce náboženské, ekonomické, sociální (výchova dětí, péče o staré a nemocné členy) i vzdělávací (Němcová, Průcha, 1999: 12; Němcová a kol., 2001: 14).

První společenství připomínající družstvo moderní doby, které bylo zaznamenáno, se objevilo v roce **1760** v jižní Anglii. Ve vesnicích Chatham a Woolwich založili

výrobci lodí vlastní mlýny na mouku, aby tak zrušili místní monopol, jehož následkem byly přemrštěné ceny a nízká kvalita chleba. Do konce 18. století se úspěšná praxe rozšířila do několika dalších přístavů východního pobřeží a uchytila se i ve Skotsku (vznik pekařských společností) (Birchall, 1997: 4).

Další pokus o zakládání družstev se uskutečnil v roce **1826** v Brightonu a v roce **1833** již byla družstva rozšířena po celé Británii a Irsku (existovalo asi 300 – 500 obchodů) (Birchall, 1997: 4-5). Tuto vlnu zakládání podporovali dvě významné osobnosti družstevního hnutí, **Robert Owen** a **William King**. Jejich cílem bylo řešit problémy přežití pracujících v rychle se měnící průmyslové společnosti. Owen uvažoval o vytvoření soběstačných komunit, kde by lidé pracovali a žili a zboží podle potřeby vyměňovali s dalšími podobnými komunitami. Překážkou k založení vesnic však byl nedostatek kapitálu. Owen byl idealista, který toužil po komunitách, založených na družstevním principu, úplně nezávislých na vnějším světě. King hnutí poskytoval spíše praktické rady ve svém časopise *The Co-operator*. V něm radil, jak mohou členové družstva provozováním obchodů použít přebytky (zisky) z prodeje na pořízení kapitálu, a tak se emancipovat od závislosti na svých zaměstnavatelích. Jeho myšlení vychází z *teorie hodnoty*, podle které je kapitál uskladněnou prací. Na rozdíl od Owena se však domníval, že družstva mohou splnit svůj účel i v rámci již existujících společenských struktur a vyzýval lidi k zakládání obchodů, které by ve velkém objemu nakupovaly zboží a poté jej prodávaly za přijatelné ceny a také sloužily jako odbytiště pro vlastní výrobky. V roce 1833 však družstva začala upadat, zčásti kvůli represím ze strany vlády a obecnému úpadku obchodu, zčásti kvůli nevědomosti družstevníků, jak přerozdělovat zisky mezi členy – aby členové dostali zaplacen svůj díl zisku, nezbylo, než družstva rozpouštět (Birchall, 1997: 4–5).

Největším průkopníkem v oblasti družstevnictví byl **Robert Owen**. Chtěl prosadit spravedlivější a humánnější sociální řád, než byl ten kapitalistický, avšak bez použití jakýchkoli donucovacích a nepoctivých prostředků. V roce **1835** vyhlásil svůj plán na založení „**Sdružení všech tříd a národů**“ (Association of all Classes and All Nations), které se mělo stát hybatelem nového sociálního systému. V dalších 2 – 3 letech sdružení vytvořilo své orgány: každoroční *Sjezd* svých členů, který byl tvořen nejdříve jednotlivci a poté i právníckými osobami; *Ústřední radu*, jež byla administrativním tělesem; a *Sít' místních sdružení*, kterých bylo v roce 1839 již přes 50, a které vydávaly časopis *The New Moral World*.

Sdružení v roce 1837 vytvořilo Stanovy. Hlavním cílem Sdružení bylo úplně změnit podmínky lidského života mírovými prostředky a použitím rozumu. Zastávalo velmi osvícené myšlenky: členství mělo být založeno na náboženské, politické, národnostní, rasové, vzdělanostní a majetkové toleranci a rovnosti pohlaví, přičemž měly naprosto zůstat zachovány dosavadní vlastnické poměry! Nový řád měl být nastolen novými institucemi. Stanovy také navrhovaly, jak vytyčených ideálů dosáhnout: zaprvé měla být založena ústřední družstevní společnost zahrnující různá družstevní odvětví ve všech částech světa, a zadruhé bylo nutné osvětově působit na veřejné mínění pomocí přednášek, setkání, textů a zakládání komunit společných zájmů. Ačkoli mělo Sdružení mezinárodní aspirace, byli jeho členy pouze Britové. Owen to chtěl změnit, a proto se vydal v roce 1837 na cestu po Evropě, nezískal však žádné nové přívržence (Watkins, 1970: 3–4).

V roce 1839 Sdružení zaniklo, protože dohromady s další společností vytvořilo „Universal Community Society of Rational Religionists“. Následovníci Roberta Owena rezignovali na mezinárodní styky a zaměřili se na zakládání modelových soběstačných komunit (poslední tohoto druhu byl Queenwood), které měly být předvojem nového morálního světa. (Watkins, 1970: 4) Po úspěchu družstva v Rochdale (viz níže) však začalo být jasné, že komunity jsou příliš idealistickým řešením pouze pro pár vyvolených, nikoli řešením pro všechny, a tak jen přežívaly na okraji spotřebního družstevnictví (Birchall, 1997: 5).

Nejvíce se do dějin zapsalo družstvo, které v roce **1844** založilo 28 dělníků z města **Rochdale**, kteří si říkali **Rochdale Pioneers**, (průkopníci, viz Příloha 6), úplným názvem **Rochdale Society of Equitable Pioneers** (Němcová, Průcha, 1999: 13), někteří ze zakladatelů byli příznivci Roberta Owena. V Rochdale žili tkalci, kteří tkali ve svých domech, postupně se jim však neúnosně snížily mzdy. V roce 1842 museli prodávat i své vlastní přikrývky, aby přežili. Dříve nebyli žádnými chudáky, ale kvalifikovanými tkalci s vědomím vlastní hodnoty – tkaní mělo v Rochdale dlouhou tradici a přinášelo slušnou obživu. Proto není tak podivuhodné, že chtěli zpět své lepší časy – a k jejichž znovuzískání si založili družstvo. Rochdale Pioneers založili vlastní maloobchodní prodejnu, která zásobovala členy družstva čtyřmi základními potravinami – moukou, máslem, cukrem a ovesnými vločkami (Birchall, 1997: 3; Watkins, 1970: 5-6)

Úspěch Rochdaleského družstva (v roce 1880 mělo již 10 613 členů) (Němcová, Průcha, 1999: 13) lze oproti předchozím pokusům přičítat skutečnosti, že jako první mělo přesně stanovené zásady své existence a fungování, jejichž autorem byl **Charles**

Howarth (viz Příloha 6), jeden z 28 zakladatelů. Tyto zásady se později staly (v různých modifikacích) vzorem pro družstva nejdříve v Británii a poté na celém světě, a to již před vznikem MDS. MDS je při svém založení přijalo jako obecné principy družstevnictví, které jsou v obměněné podobě platné dodnes (Birchall, 1997: 7; Watkins, 1970: 6).

Družstvo v Rochdale bylo založeno na 8 principech:

1/ demokratická kontrola – každý člen družstva má jeden hlas bez ohledu na velikost svého podílu (princip „jeden člen – jeden hlas“);

2/ otevřené členství – nový člen mohl do družstva vstoupit kdykoli, když přispěl družstvu svým podílem;

3/ pevný a omezený zájem na kapitálu – investovat do kapitálu se musí, ale pouze tolik, kolik je nezbytně nutné;

4/ přerozdělování přebytků (zisku) „Vyplácení podílu na čistém zisku družstva každému členu podle výše jím uskutečněného nákupu“ (Němcová, Průcha, 1999: 14). Nejdůležitější princip, kvůli jehož absenci předchozí družstva příliš neuspěla;

5/ obchodování v hotovosti, tj. prodej zboží členům za hotové;

6/ závazek poskytovat pouze neošizené, poctivé zboží bez příměsí – dodržování tohoto principu bylo jednoduché, protože členové družstva byli zároveň spotřebiteli;

7/ závazek vzdělávat se;

8/ politická a náboženská neutralita, resp. tolerance vůči různým politickým a náboženským přesvědčením členů (Birchall, 1997: 7; Němcová, Průcha, 1999: 14).

Jako se spotřební družstva nejvíce rozvíjela v Británii, tak se ve Francii uchýtila **družstva výrobní**. V Británii byla průmyslová revoluce ze všech nejpokročilejší, což bylo jednou z příčin vzniku a prosperity spotřebních družstev – zakládání spotřebních spíše než výrobních družstev a postupné opuštění ideje soběstačných Owenitských komunit jako by potvrdovalo existující uspořádání společnosti jako kapitalistické – lidé členstvím ve spotřebních družstvech spíše chtěli zlepšit své stávající životní podmínky, jak jen bylo možné, než je nějak výrazně měnit. Jako byl idealistou a teoretikem družstevního hnutí v Británii Robert Owen, tak jím byl ve Francii **Charles Fourier**. Snaha obou představitelů zakládat modelové družstevní komunity víceméně selhala, ale jejich představy mnoho pokračovatelů inspirovaly. Roli praktického Williama Kinga plnil ve Francii **Philippe Buchez** (Birchall, 1997: 21; Watkins, 1970: 6).

V Británii i ve Francii byla kolem roku 1832 přibližně stejná situace dělníků v tom smyslu, že ještě nebyli typickými továrními dělníky pracujícími u strojů – byli však již závislí na prodeji své práce za mzdu (jako tkalci v Rochdale). Tovární strojová výroba se začínala teprve rozvíjet. Ve Francii na tuto skutečnost poukazoval propagátor výrobních družstev **Philippe Buchez**, stoupenec Saint-Simona. Ve své zprávě *L'Européen* z roku **1832** nabídl první teoreticky propracovaný model výrobních družstev. Buchezovým cílem byla propagace zakládání družstev, dokud ještě nedošlo k úplnému podřízení dělníků vůli jejich zaměstnavatele v továrnách. Pro dělníky bylo výhodnější spojit své finanční zdroje dohromady, koupit kapitál, stát se jeho kolektivními vlastníky, demokraticky řídit výrobu a dělit se o zisk. Buchez kodifikoval principy výrobních družstev, jež jsou podobné principům z Rochdale: členové si volí své představitele demokraticky; každý člen dostane mzdu podle obvyklých tržních sazeb, ale obdrží k tomu přebytky přímo úměrně k množství odvedené práce; kapitál družstva je nedělitelný (tzn. 'nezištný převod' celkového majetku při rozpouštění družstva, takže členové z něj nemají prospěch); a dělníci jsou po zkušební době 1 roku způsobilí pro plné členství (Birchall, 1997: 22).

Na Buchezovy ideje však v praxi navázalo jen jedno družstvo (*bijoutiers en doré* - klenotníci). Ve 40. letech 19. století prosazoval výrobní družstva ještě usilovněji **Louis Blanc**. Ve svém díle (*L'Organisation du travail* – Organizace práce, **1839**) upozorňuje na blížící se průmyslové změny. Pod jeho vlivem si mnoho družstev pořídilo kapitál, na který stát poskytoval příspěvky, které ve vládě pomohl Blanc prosadit. Přestože mnoho družstev nakonec zaniklo, získané zkušenosti umožnily Francii stát u zrodu MDS. Výrobní družstva vznikala rovněž v Itálii (zejména v nejvyspělejší části – na severozápadě), která ještě nebyla sjednocena a byla průmyslově zaostalejší (Birchall, 1997: 22; Watkins, 1970: 6–7).

Jako další typ vznikala **družstva úvěrová**. Mají svůj původ v Německu ve 40. letech 19. století. Ve střední Evropě byla odlišná situace než v Británii a Francii – průmyslová revoluce zde byla opožděná, zatím málo lidí pracovalo jako dělníci za mzdu. Naopak bylo mnoho malých samostatných řemeslníků a rolníků, jejichž problémy měly jinou povahu – potřebovali se vymanit z kolotoče dluhů a neustálé nejistoty, do kterých je uvrhoval občasný útlum trhu a neúroda (hrozba hladomorů). Řemeslníci i rolníci měli oproti velkým průmyslníkům obtížný přístup ke kapitálu. Zrodila se tedy myšlenka úvěrových družstev, jejímiž původci byli **Franz Hermann Schulze-Delitzsch** (1808 – 1883) a **Friedrich Wilhelm Reiffeisen** (1818 – 1888), viz Příloha 7. Charakter jejich

družstev byl odlišný, oba zakladatelé šli svou vlastní cestou. Oba systémy se však rozvíjely paralelně, až každý vytvořil národní síť úvěrových družstev (na principu federace) (Watkins, 1970: 7–8).

Schulze-Delitzsch zakládal družstva, která řešila nedostatek kapitálu pro lidi žijící ve městech – zejména řemeslníky a obchodníky. První úvěrová společnost vznikla v roce 1850, mj. jako reakce na potíže způsobené revolucí roku 1848. Měla 10 členů – řemeslníků. V roce 1859 se Schulze-Delitzsch stal zakladatelem a ředitelem *Allgemeiner Verband der Deutschen Erwerbs – und Wirthschafts-Genossenschaften* (Všeobecný svaz německých živnostenských a hospodářských družstev). Bankovní systém od členů vyžadoval, aby přispěli jednorázovým podílem ve výši, kterou si mohli dovolit, čímž poskytli bance kapitál (podíl bylo možné platit i na splátky). Zisky byly členům přerozdělovány jako dividendy (podíly), podle toho, kolik do systému vložili (princip přerozdělování byl stejný jako v Rochdale). Banka po nashromáždění kapitálu nabízela členům půjčky. Systém byl úspěšný – v roce 1905 existovalo již přes 1000 *Lidových bank* s téměř 600 000 členy (Birchall, 1997: 12–13).

Reiffeisen se zaměřil na úvěrová družstva pro malé zemědělce na venkově. První vzniklo v roce 1862. Od *Lidových bank* se lišila hlavně tím, že neměla sdílený kapitál. Členové, kterým byla poskytnuta půjčka, za ni neomezeně ručili svými statky, dobytkem a pracovními nástroji. Zisky družstva nebyly přerozdělovány, ale ukládány do rezerv. Kapitál, ze kterého se půjčky poskytovaly, vznikal z drobných peněžních vkladů. Družstva byla založena na lokálním základě a jedno sloužilo jen obyvatelům dané vesnice – byl to malý podnik, kde stačil jeden zaměstnanec – účetní (Birchall, 1997: 13). V roce 1905 existovalo 13 000 úvěrových družstev (Birchall, 1997: 13).

2.1.3. Cesta k Mezinárodnímu družstevnímu svazu

Předpoklady družstevního sdružování na mezinárodní úrovni

Když v roce 1837 Robert Owen podnikl cestu po Evropě, aby získal družstevní představitele pro spolupráci na mezinárodní úrovni, neuspěl. Dalo by se říci, že jeho myšlení předběhlo tehdejší reálný vývoj, a že na mezinárodní svaz družstev ještě nenastaly vhodné podmínky. Jednou z překážek byla skutečnost, že na evropském kontinentě nebylo družstevnictví jako specifický typ činnosti ještě plně odlišeno od sdružování jako takového a jeho rysy se teprve vynořovaly (Watkins, 1970: 4). K tomu, aby mohl mezinárodní svaz družstev vzniknout, totiž nestačí pouhá existence družstev

v různých státech. Musí nejprve existovat rozvinutější síť družstev na národní úrovni, tak, aby za družstva (či za jejich významnou část) v konkrétním státě mohl vystupovat nějaký představitel (právnícká osoba) a jednat jejich jménem. Podle Watkinse jsou přirozenou cestou, jak se dobrat mezinárodní družstevní organizace (a jak tomu ve skutečnosti také bylo), 4 fáze vývoje: nejprve se jednotlivci stávají členy družstev. Poté se družstva spojují do federací. Federace utvoří národní svaz. Národní svazy nakonec utvoří jeden Mezinárodní družstevní svaz (Watkins, 1970: 1).

Tento vývoj lze ilustrovat na dnešní struktuře českého družstevnictví. Národním orgánem zastupujícím česká družstva v MDS je Družstevní Asociace ČR (DAČR, viz Příloha 8). Je to zájmové sdružení právníckých osob. DAČR sdružuje 4 členské organizace: Svaz českých a moravských bytových družstev, Svaz českých a moravských spotřebních družstev, Svaz českých a moravských výrobních družstev a Zemědělský svaz ČR. Členy těchto 4 organizací jsou jednotlivá družstva, podle toho, do kterého sektoru patří (DAČR, 2002 – 2007c).

Pokud bychom vznik družstevního hnutí chápali tak, že se jedná o reakci na problémy způsobené průmyslovou revolucí, a že tendence ke sdružování lidí za účelem vzájemné pomoci (zvláště v krizové situaci či době) je stará jako lidstvo samo, tak můžeme dojít k následujícím poznatkům. Družstevnictví je na vzájemné pomoci a svépomoci přímo založeno. Proto není tak překvapivé, že se družstevní hnutí nešířilo z jednoho centra, i když bychom to mohli předpokládat a vyčíst z dějin průmyslové revoluce. Ta vznikla v Anglii a dále se šířila – nejdříve do kontinentální Evropy, poté do Severní Ameriky, Asie, Afriky a nakonec do Jižní Ameriky. Všude průmyslová revoluce přinesla problémy, ale jelikož se šířila do různých prostředí a společenských uspořádání a všude byla v jiném stádiu vývoje, tak i typ družstev odpovídal místním a dobovým potřebám. Pokud se omezíme na Evropu, tak se hlavní typy družstev objevily před nebo kolem roku 1850. V Británii převládala družstva spotřební, ve Francii výrobní a v Německu úvěrová.

Průkopnické počiny v těchto oblastech činnosti často vznikaly nezávisle na sobě, jako logická reakce na místní podmínky. V počátcích o sobě navzájem nevěděli. Právě to byl problém, který o dlouhou dobu oddálil vznik mezinárodního svazu, a to i přesto, že v teorii docházelo k prolínání představ. Tyto představy však zpočátku nebyly sdíleny a i v praxi zůstávala činnost družstev a jejich zkušenosti často izolovány od ostatních. Pokud už se jednotliví představitelé družstev dopracovali k setkávání na národní i mezinárodní úrovni, byla zde překážka, o které již byla řeč: absence národních družstevních

organizací. Vývoj, který začal iniciativou Roberta Owena a jeho cestou po Evropě v roce 1837, pak trval ještě asi 30 let, než kroky k založení MDS získaly určitější podobu (Birchall, 1997: kap. 1; Watkins, 1970: 1–8).

Počátky mezinárodního sblížení

Větší informovanost o družstvech se začala šířit napříč Evropou až tehdy, kdy začaly být širším vrstvám obyvatel dostupnější informační a dopravní prostředky – noviny, levnější knihy, telegraf, železniční a lodní doprava a kdy se v evropských státech začal ustavovat národní vzdělávací systém. Lidé, kteří se v různých státech zabývali družstevnictvím, měli najednou možnost se o sobě dozvědět, psát si, cestovat a navštěvovat se – a předávat si zkušenosti o tom, jak dosáhnout úspěšného družstva. Rozvíření dalších informací napomohl také revoluční rok 1848. Demokraté, republikáni a socialisté po roce 1850 kvůli politickým poměrům ve svých zemích uprchli z Francie a střední Evropy do Británie, kde v roce 1856 v Londýnských novinách „Daily News“ vyšel text „**History of the Rochdale Pioneers**“, jehož autorem byl **George Jacob Holyoake** (viz Příloha 9). Článek byl brzy přeložen do francouzštiny, němčiny a dalších evropských jazyků. Když se političtí uprchlíci po uklidnění poměrů vrátili zpět domů, tak zde začali prosazovat Rochdaleské družstevní principy oproti již existujícím jednodušším formám svépomocného sdružování (Watkins, 1970: 8–9).

V roce **1850** založil člen skupiny křesťanských socialistů v Anglii, **John Malcolm Ludlow** Společnost pro podporu dělnických sdružení (Society for Promoting Working Men's Associations). Ludlow získal vzdělání ve Francii, a když se vrátil do Anglie, přesvědčil své spolupracovníky, aby prosazovali výrobní družstva jako nejlepší alternativu kapitalistickým podnikům. Aby se však mohlo výrobní družstevnictví v Británii rozvíjet, bylo nutné vytvořit příhodný právní rámec, jež Ludlow navrhl a předložil v Parlamentu – to se podařilo v roce **1852**, kdy byl schválen vůbec první družstevní zákon na světě – „**Industrial and Provident Societies Act**“. Zákon upravoval právní poměry výrobních, ale také spotřebních družstev založených na Rochdaleských principech. Společnost pro podporu dělnických sdružení se stala rovněž centrem pro zahraniční zájemce o informace a zkušenosti – někteří členové, kteří uměli cizí jazyky, vyřizovali mezinárodní korespondenci a hostili návštěvy. Společnost např. navštívil německý profesor **V. A. Huber**, který přijel do Británie studovat spotřební družstva. Získané zkušenosti a Rochdaleské zásady poté úspěšně aplikoval na spotřební družstva v Německu. Vedle Ludlowa byl významnou osobou **Edward Vansittart Neale** (viz

Příloha 10), člen Společnosti a zakladatel Ústřední družstevní kanceláře (Central Co-operative Agency), která se stala předchůdkyní v 60. letech 19. století založené federace **English and Scottish Wholesale Societies** (Anglická a Skotská družstevní velkoobchodní společnost; později nazvaná **Co-operative Wholesale Society - CWS**), která pořádala národní družstevní sjezdy a vedla korespondenci se zahraničními družstevníky. Přestože v roce 1854 Společnost pro podporu dělnických sdružení zanikla, Ludlow, Neale a Thomas Hughes založili v Londýně Dělnickou společnost (Working Men's College), která poskytovala poradenství ohledně právních a organizačních problémů družstev (Birchall, 1997: 36; Watkins, 1970: 9–11).

CWS byla sdružením spotřebních družstev, kterých již na přelomu 18. a 19. století bylo v Británii skoro 1500. CWS nakupovala ve velkém zboží, aby mohla poskytovat nepřetržité dodávky do svých obchodů. Nejdříve vyvinula vlastní distribuční řetězec – do velkoskladů a z nich do obchodů dováželi levné spotřební zboží i ze zahraničí, které kupovali od zemědělských družstev, mlýnů, továren apod. prostřednictvím vlastních lodí. Poté začali zboží vyrábět i pod vlastní značkou (co-op) – boty, oděvy, mýdlo, nábytek, potravinové polotovary atd. Družstva držela krok s tehdy nejmodernějšími technickými vynálezy, měla kvalitní kapitál, stavěla továrny a velkosklady. CWS do svého rozsáhlého systému postupně integrovala další sdružení - rozvoj díky CWS zaznamenal i družstevnictví v Austrálii (Birchall, 1997; Hesková, Wilson, Šubertová, 2005; Watkins, 1970).

V 60. letech 19. století došlo po represích následujících rok 1848 konečně k všeobecnému uvolnění poměrů. Zejména ve Francii represe neměly valného účinku, protože dělníci se i přes zákaz sdružovali. 60. léta 19. století se nesla v duchu napodobování existujících družstevních forem a také experimentování. Životní úroveň dělníků, kteří byli členy družstev, se zvýšila a úspěšnost družstevní činnosti vzrůstala úměrně s tím, jak se členům dařilo aplikovat Rochdalské zásady. Družstevní představitelé využili příhodných politických poměrů k prosazování legislativy, a tak byl britský zákon z roku 1852 následován Družstevním zákonem ve Francii z roku 1866 a v Německu z roku 1867. Právní úprava družstev byla důležitá ze dvou důvodů: zaprvé bylo nutné družstvo uznat za *právníckou osobu* a jako celek právně oddělit od svých členů, a učinit ho právně způsobilým jednat vlastním jménem a nakládat s majetkem. Zadruhé aktéři, kteří by chtěli do družstva investovat peníze, potřebovali jistotu, že družstva jsou spolehlivými a kompetentními partnery. Družstva získala povinnost registrovat se a podléhala státní kontrole (Watkins, 1970: 11–13).

Nyní se již dostáváme k prvním pokusům o založení MDS. Iniciativa přišla z Francie. **Jean Pierre Beluze**, zakladatel Úvěrové banky pro výrobní družstva (*Société du Crédit au Travail* – 1863), začal navazovat zahraniční vztahy se Schulze-Delitzsch a jeho Všeobecným svazem německých živnostenských a hospodářských družstev, dále s maďarskými a britskými představiteli. V Evropě tou dobou vládla neklidná politická situace způsobená válkami souvisejícími se sjednocováním Německa a následnou reakcí Francie a Rakouské monarchie. Politická nestabilita zároveň vytvářela ekonomické problémy, které doléhaly i na družstva. Družstevní představitelé, kteří byli v kontaktu, se usnesli, že zůstanou věrni politické neutralitě. Beluze navrhoval, že by bylo vhodné navázat obchodní vztahy mezi francouzskými výrobními a britskými spotřebními družstvy tak, že britská družstva by u francouzských nakupovala zboží. Zároveň by se družstevníci scházeli na různých sjezdech a konferencích, kde by si vyměňovali své zkušenosti. Beluze byl ve svých snahách motivován ideologickými i pragmatickými důvody. Vyzdvihoval myšlenku solidarity a předpovídal velkou budoucnost světovému družstevnímu hnutí. Chtěl ji také uskutečnit v praxi prostřednictvím mezinárodní obchodní spolupráce družstev, která by napomohla jejich ekonomické stabilizaci (Birchall, 1997: 36; Watkins, 1970: 14–15).

Skupina představitelů kolem J. P. Beluze uspořádala několik **sjezdů**. Sjezd uspořádaný v roce **1866** byl významný tím, že na něm Maďar Ignace Horn navrhl, aby členy mezinárodního svazu byli představitelé různých zemí a myšlenkových proudů. V roce **1867** se měl konat velký sjezd v Paříži, kterého se měli zúčastnit zástupci z Británie, Francie, Německa, Itálie, Belgie a dokonce Ruska. Vznikl Přípravný výbor, který měl s francouzskou vládou vyjednat povolení sjezdu. Vláda jej však nepovolila, protože stále ještě považovala družstevní hnutí za nebezpečné a podvratné. Na sjezdu v roce **1869**, jehož účastníky byli kromě zástupců z Británie, Francie, Německa a Itálie také zástupci Dánska, Švýcarska, Švédska a Řecka, William Pare z Británie navrhl vytvořit STÁLÉ těleso, ale nápad se zatím nesetkal s ohlasem. Ze čtyř následujících sjezdů však v roce **1873** vznikla britská národní ústřední družstevnická organizace – **The Co-operative Union** (Družstevní unie), jehož tajemníkem byl jmenován E. V. Neale. V té době měly národní družstevní spolek pouze dva státy – Německo a Británie, což bylo ještě příliš málo na to, aby mohl vzniknout Mezinárodní družstevní svaz. Do jeho založení zbývalo ještě 12 let. Přesto se okruh států, které se začaly do mezinárodních kontaktů zapojovat, stále rozšiřoval (Birchall, 1997: 36–37; Watkins, 1970: 16–17).

Watkins zastává názor, že mezinárodnost družstevního hnutí není pouhou reakcí na vnější podmínky, ale je to něco víc. Tvrdí, že „(a)ť už ekonomický a sociální vývoj nabude jakéhokoli směru, organizace družstev přirozeně směřuje k internacionalismu, protože sdružování či jednota jsou základním principem družstevnictví.“ (Watkins, 1970: 1). Ovšem neméně zanedbatelné jsou praktické a pragmatické důvody, proč družstva usilují o mezinárodní spolupráci. V období sjezdů, z nichž prozatím nevzešly žádné výrazné návrhy na mezinárodní organizaci, však v jednotlivých evropských zemích probíhala horečná průkopnická družstevní aktivita na místní úrovni. Ve Francii a v Německu se (vedle již existujících v Německu úvěrových a ve Francii výrobních družstev) začínala bouřlivě rozvíjet družstva spotřební. Místní snahy však často narážely na nedostatek spolehlivých informací a rad, jak organizovat družstvo, aby mohlo dobře prosperovat. Kromě Německa (kde byla zkušenost hlavně s úvěrovými družstvy) a Británie (zkušenost zejména se spotřebními družstvy) neexistovaly národní centrální organizace, které by byly za prostředkování zkušeností zodpovědné. Hlad po informacích proto dlouho jako jediný zdroj uspokojovala pouze Británie, avšak většinou se informace předávaly prostřednictvím korespondence, což tehdy již přestávalo stačit. Přispělo to však k tomu, že družstevní hnutí v různých zemích již nebylo tolik izolované. Praktická potřeba bližší a intenzivnější mezinárodní spolupráce se jevila stále naléhavější (Birchall, 1997; Watkins, 1970).

Další období vývoje k založení MDS se překrývalo se zakládáním národních federací ve Francii a Itálii. Francouzská výrobní družstva se v roce 1884 sjednotila do Všeobecné konfederace (*General Confederation*). V 80. letech 90. století francouzští a britští družstevníci zintenzivnili vzájemné vztahy z iniciativy **Edouarda de Boyve**, jenž byl propagátorem spotřebního družstevnictví podle Rochdaleských zásad ve Francii a usiloval o založení francouzské národní instituce pro spotřební družstva. Za účelem získání informací navázal vztahy s Británií. Došlo opět k uspořádání několika sjezdů, na kterých se představa, jaké formy má mezinárodní organizace družstevnictví nabýt, zpřesňovala jen velmi pozvolna. Dohoda nebyla vůbec jednoduchá. Např. na sjezdu v Plymouthu v roce 1886 Boyve navrhl vytvořit stálou mezinárodní organizaci, protože se zvyšovala intenzita konfliktu mezi zaměstnanci a kapitalisty. Boyve považoval za nutné neodkladně sjednotit družstevní hnutí, aby mohlo získat ještě větší vliv a aby místo (násilného) střetu napomohlo sociálnímu smíru. Návrh však nebyl vyslyšen britskými zástupci, jejichž rozhodování v rámci Družstevní unie bylo dosti decentralizované, a tak musel být odložen (Birchall, 1997: 38–40; Watkins, 1970: 18–20).

Jednající představitelé byli nadšeni, ale problémem byla absence konkrétních návrhů, co by se mělo udělat a jak, aby se mezinárodní organizace mohla konečně zrodit. Překážkami společné dohody byla nedostatečná autorita obou národních organizací (britské a německé), přestože byly ochotny jednat a přispívat financemi, a dále velká ideologická nejednotnost. V Británii se vedl spor o přerozdělování zisku a organizaci výroby, ve Francii konflikt mezi těmi, kdo považovali družstva za zbraň dělníků proti kapitalistům v třídním boji (marxisté) a mezi těmi, kdo naopak družstva považovali za prostředek sociálního smíru (družstevní socialisté). V Německu se přeli, který z obou úvěrových systémů je lepší, zda Reiffeisenův, nebo Schulze-Delitzschův a současně narůstal vliv spotřebních družstev. Pro většinu zúčastněných byl však důležitý zejména praktický užitek, jakkoli byli ideologickými problémy zaujati. Družstva potřebovala přežít v konkurenčním tržním prostředí (Birchall, 1997: 38–39; Watkins, 1970: 22–23).

V roce **1892** na sjezdu v Rochdale navrhl **E. V. Neale** a jeho spolupracovník **Edward Owen Greening** (spoluzakladatel Družstevní unie a propagátor výrobních družstev) „mezinárodní svaz přátel družstevní výroby“, který měl dva cíle: koordinovat snahy o ukončení „sporů mezi prací a kapitálem a nastolit průmyslový mír založený na partnerství dělníků“; a prosazovat vznik centrálních organizací, které by „pomáhaly dělníkům vytvořit a udržet samosprávné podniky“ a prosazovat podílnictví na zisku v již existujících společnostech (Rhodes citován in Birchall, 1997: 40)¹.

Když v roce 1892 zemřel Neale, na jeho místo nastoupil **Henry W. Wolff**. Disponoval rozsáhlými znalostmi o různých typech družstev a když byl požádán Greeningem o spolupráci, podmínil ji tím, že si představuje širší pojetí mezinárodní organizace, než bylo dosud navrhováno (tj. že členy mezinárodní organizace by mohla být pouze družstva založená na principu spolupodílnictví zaměstnanců na správě a na zisku družstva). Usiloval o zahrnutí všech sdružení, která by vykazovala znaky družstva. V roce 1893 Wolff podnikl cestu po Evropě, aby pozval zástupce na připravovaný sjezd. Za účelem přípravy sjezdu byl vytvořen Výkonný výbor, který měl vypracovat podklady k jednání a pravidla budoucího Mezinárodního družstevního svazu (Birchall, 1997: 41–42; Watkins, 1970: 28–29).

¹ Rhodes, R. 1995. *The International Co-operative Alliance During War and Peace*. Geneva: ICA, p. 16.

2.2. Založení MDS

2.2.1. Zakládající Londýnský sjezd 1895

Mezinárodní družstevní svaz byl založen na **Prvním družstevním sjezdu v Londýně ve dnech 19. – 23. srpna 1895.**

Stěžejním úkolem sjezdu bylo definitivně založit Mezinárodní družstevní svaz a přitom získat co největší možnou míru přízně pozvaných účastníků. S tímto úkolem úzce souvisela nutnost vytvoření prozatímních pracovních orgánů MDS a vypracování hlavních bodů budoucích stanov, které měly být schváleny na příštím sjezdu. Dále bylo nutné zabránit tomu, aby MDS nezůstal jen pouhou platformou pro výměnu a sdílení informací a názorů, ale aby také v praxi prosazoval mezinárodní obchodní vztahy družstev (Watkins, 1970: 32–33).

Na sjezdu se setkali představitelé čtyř hlavních typů družstev – spotřebních, výrobních, úvěrových a zemědělských. Pro účely sjezdu byla definice družstva dostatečně široká, aby zahrнула různé typy družstev a jejich uspořádání, takže ji splňovala jak družstva zemědělská, tak i družstva založená na spolupodílnictví zaměstnanců na správě podniku a na zisku („co-partnership and profit-sharing“, viz Slovníček pojmů). Všechna jednání probíhala formou plenárního shromáždění, a tak zde byla ideální možnost, aby se představitelé různých typů družstev, kteří byli povětšinou obeznámeni jen s typem družstva, ve kterém sami působili, mohli dozvědět i o specifikách ostatních typů. Přínosem rovněž bylo uvědomění si specifických problémů typů družstev v mezinárodním měřítku. Přestože se nakonec nepodařilo projednat všechny plánované otázky, byl první sjezd považován za velmi úspěšný (Watkins, 1970: 33).

V otázce počtu **účastníků a zakladatelů** MDS se různé prameny liší. Watkins uvádí, že „(p)řesně kolik organizací se připojilo ke Svazu jako výsledek Wolffových náborových kampaní nebylo pravděpodobně nikdy spočteno.“ (Watkins, 1970: 30). Watkins poskytuje seznam národních svazů či federací ze zemí kontinentální Evropy, které před sjezdem přislíbily účast. Tento seznam je však neúplný a navíc ne všichni, kdo účast slíbili, se na něj poté dostavili. Naopak se na sjezd dostavili zástupci organizací (i zemí), které na seznamu nejsou. Podle Watkinse se tedy sjezdu nakonec skutečně zúčastnili představitelé a pozorovatelé z Velké Británie, Belgie, Dánska, Francie, Holandska, Maďarska (tehdejší část Rakouska-Uherska - Zalitavsko), Itálie, Ruska a Srbska. K nim se přidaly mimoevropské země – Austrálie, Indie, Argentina a USA. Celkem byli na sjezdu přítomni zástupci družstev, (národních) družstevních organizací i

jednotlivců ze 13 zemí, přičemž účastníci z Británie počtem značně převýšili účastníky z ostatních zemí. Většina Britů navíc reprezentovala společnosti přidružené k Družstevní unii (Co-operative Union) (Watkins, 1970: 30–32). Stejný výčet zakládajících zemí uvádí Birchall (Birchall, 1997: 42–43).

Mikuláš Čapek naopak uvádí, že se sjezdu zúčastnilo 207 delegátů ze 14 zemí. Jmenuje tytéž země jako Watkins a Birchall, avšak domnívá se, že zakládající zemí (tou, kterou jmenuje navíc), bylo také Rakousko-Uhersko a jejím prostřednictvím tedy i čeští družstevníci, kteří, jak se domnívá, měli být rakouskými účastníky na sjezdu reprezentováni (Čapek, 1966: 13).

Tuto skutečnost však (vedle autorů Watkinse a Birchalla) vyvrací Výsledek rešerše počátku účasti českého družstevnictví v MDS, podle níž „(m)ezi přítomnými, podle prezenční listiny tohoto sjezdu nebyl žádný český, ani rakouský družstevník.“ (Slabý, 2006: 1).

2.2.2. Průběh zakládajícího sjezdu

Sjezd zahájil v pondělí 19. srpna 1895 Earl Grey svým proslovem, jehož první věty jsou věnovány odkazu Edvarda Vansittarta Neale. Stručné shrnutí významných úspěchů družstevního hnutí různých zemí, které byly zastoupeny na sjezdu, následovalo hlavní téma: byla jím nutnost vytvořit vztahy solidarity mezi zaměstnavateli a zaměstnanci a zrušit mzdový systém, který směřoval k omezování objemu výroby a k degradaci pracovníků. Jediné řešení spatřoval Grey v tom, že aby mohlo dojít k oživení průmyslu, musí se ustoupit od pouhé námezdní prodejnosti lidí k partnerství pracovníků se zaměstnavateli.

Základní myšlenku Sjezdu však poté vyjádřil E. O. Greening. Přilákal pozornost k narůstajícímu internacionalismu ve všech oblastech lidské činnosti a prohlásil, že družstevní hnutí dospělo k internacionalismu sice později než hnutí jiná, ale bylo tomu tak proto, že družstevní hnutí zapustilo na mnoha místech světa hluboké a pevné kořeny a nyní nastal čas pro jeho sjednocení. Má nyní dostatek sil a prostředků, aby se udrželo na výši.

Greening také navrhl, jak si představuje podobu Svazu. Stanovy podle něj měly zahrnovat všechny družstevní prvky. Tím neměl na mysli, že by se měl přijímat jakýkoli princip. Spíše chtěl, aby tento a příští sjezdy určily směr, jakým se má Svaz ubírat. Prosazoval, aby byly přijímány všechny varianty družstevních společností, které budou splňovat základní principy družstva.

Co se týče Stanov, Greening navrhl: podmínek pro členství by nemělo být mnoho a měly by být jednoduché, členské příspěvky by měly být dostatečně únosné a celý Svaz flexibilní organizací. Vypracování detailního obsahu Stanov navrhoval svěřit zvláštnímu výboru, vybraného z přítomných účastníků Sjezdu a výsledky, ke kterým by během Sjezdu výbor dospěl, by ohlásil před koncem Sjezdu všem zúčastněným. Všichni účastníci se měli, než se rozejdou, dohodnout na obecných rysech Svazu. Každá země, navrhoval, měla slíbit, že založí centrum, které by shromažďovalo informace o družstevnictví v dané zemi a které by poté byly k dispozici družstevníkům ze zemí ostatních.

O funkcích Svazu samotného Greening prohlásil: MDS by měl založit organizace pro podporu a propagaci, protože zatím žádné neexistují, vnést život do organizací již existujících, shromažďovat vše, co se týká družstevnictví a šířit zevrubné znalosti. MDS samotný se měl zdržet jakékoli formy obchodování, ale tato agenda měla být svěřena mezinárodním výborům a obchodním agenturám, které by existujícím družstevním organizacím zprostředkovávaly obchodní vztahy s družstvy v jiných zemích.

Greening na závěr pronesl radu: Svaz by měl mít trpělivost k pomalému, avšak vytrvalému růstu a měl by se učit ze zkušeností. Takový postup přinesl i v minulosti úspěch.

Greeningův proslov však zastínilo hlavní téma Sjezdu, a to přijetí řady rozhodnutí, z nichž prvním byl samozřejmě text zakládajícího usnesení MDS. Jeho znění navrhli G. J. Holyoake a Charles Robert. Rozhodnutí účastníků podepsat tento návrh bylo jednomyslné.

Následujícím rozhodnutím bylo založit Prozatímní ústřední výbor, který by během Sjezdu odděleně od ostatních účastníků navrhl Stanovy MDS a před koncem Sjezdu je předložil ke schválení všemi účastníky.

Větší část následujících tří dní byla věnována úvahám o situaci a problémech různých typů družstev. Druhý den (tj. v úterý) se debatovalo o výrobním družstevnictví a o systémech *profit-sharing* a *co-partnership* (viz Slovníček pojmů). Třetí den byl věnován lidovým bankám (úvěrní družstevnictví) a čtvrtý den družstevnictví spotřebnímu. Poslední den, v pátek, se vedly diskuse o zemědělském družstevnictví. Diskuse o jednotlivých tématech byly uzavřeny vyzdvižením ekonomických a sociálních výhod zmíněných typů družstev a návrhy různých možností jejich propagace a podpory. Vzhledem k tomu, že prozatímní výbor pracoval na přípravě návrhu Stanov odděleně od diskutujících účastníků, neměly jejich nové poznatky na podobu Stanov vliv.

Přesto nebylo možné ani žádoucí, jak řekl Aneurin Williams, zpravodaj Výboru, za tak krátkou dobu vytvořit všezahrnující návrh Stanov. Výbor proto předložil sadu dvanácti usnesení, která obsahovala základní principy MDS a načrtla hlavní linie činností Svazu. Tento návrh Stanov (viz Příloha 11) byl přijat sjezdem jako další vodítko pro ty, kdo do příštího sjezdu navrhnou již skutečné Stanovy MDS (Watkins, 1970: 33-39).

Cílem sjezdu nebylo stanovit, co je a co není „opravdové družstvo“, protože na to bylo dost času později. Zásadní věcí bylo, že konečně došlo k definitivnímu vzniku MDS. Svaz za svůj vznik do značné míry vděčil britským spotřebním družstevníkům a splnění podmínky, že se tito vzdali jakékoli snahy prosazování principu profit-sharing jako povinného pro členy MDS, jejichž aktivity by k tomu jinak přirozeně nesměřovaly. MDS byl tedy ve svých počátcích ideově a zejména finančně veden britskými spotřebními družstevníky (Watkins, 1970: 42–43).

2.3. Vývoj MDS v období do konce 2. světové války

2.3.1. Počátky činnosti MDS v prvním roce existence

Po skončení úspěšného zakládajícího sjezdu bylo nutné začít dojednaná usnesení co nejdříve uskutečňovat. Výkonná kancelář (později přejmenovaná na Výkonný výbor) v čele s Charlesem Robertem měla na starosti přípravu druhého sjezdu plánovaného na rok 1896 v Paříži. Prvním sídlem MDS byla malá kancelář na 49 Bedford Street v Londýně WC2, která zahájila svou činnost pouze se dvěma placenými zaměstnanci (Watkins, 1970: 44).

Důležitým úkolem, kterého se funkcionáři MDS chopili, bylo vypracování podrobné zprávy z průběhu zakládajícího sjezdu. Protože nebyly z průběhu sjezdu pořízeny žádné stenografické zápisy, bylo nutné jej rekonstruovat z článků z tisku a z poznámek a proslovů účastníků. Tento úkol se do začátku druhého sjezdu podařilo úspěšně splnit.

Další činností nově vzniklé organizace bylo shromažďování informací od členských družstev Výkonnou kancelář a Výborem pro mezinárodní obchod týkající se obchodování mezi družstvy (zvláště výrobními a spotřebními). Pouze Británie, Holandsko a Dánsko však poskytly užitečné informace, proto Výbor do příštího sjezdu připravil doporučení, jak s informacemi pracovat efektivněji a navrhl, aby v každém členském státě vznikl zvláštní výbor na centrální úrovni, který by sbíral informace a

napomáhal zprostředkování kontaktů mezi dodavateli a odběrateli (Watkins, 1970: 44-45).

MDS také usiloval o to, aby povzbudil členy k aktivnější spolupráci a přilákal ke vstupu členy nové.

Problémem zpočátku byla finanční situace Svazu, protože započal svou existenci s dluhem. Tento dluh se nepodařilo pokrýt ani z členských příspěvků. Nájem a provoz kanceláře a mzdy (byť dvou) zaměstnanců dluh ještě zvýšily. Koncem září 1896 byla kancelář přemístěna na 15 Southampton Row v Londýně, kde se stala podnájemníkem Co-operative Permanent Building Society. Dluh nakonec z velké většiny splatili britští družstevníci.

Činnost zahájil i Ústřední výbor, který tvořili čtyři členové z Británie, čtyři z Francie, dva z Německa, Itálie, Španělska a Ruska a po jednom členu z Rakouska (! – to znamená, že čeští družstevníci již museli být rakouským členem přinejmenším reprezentováni jako součást Rakouské monarchie, pokud již přímo nebyli členy MDS), Holandska, Rumunska, Srbska, Dánska, USA a Austrálie. Do sjezdu v roce 1896 se však kvůli vzdálenosti ani jednou nesešli, ale komunikovali pomocí korespondence (Watkins, 1970).

2.3.2. Průběh druhého sjezdu MDS v Paříži 28. – 31. října 1896

Ústředním bodem sjezdu bylo schválení Stanov MDS, na jejichž návrhu uplynulý rok pracovaly pověřené orgány. O konečné podobě stanov se však ještě na sjezdu živě diskutovalo (Watkins, 1970: 47-48). Počínaje rokem 1896, kdy došlo k první konkrétní formulaci stanov MDS, se skoro na všech dalších sjezdech stanovy různě upřesňovaly a upravovaly. Některé změny napomohly Svaz posílit, jiné jej naopak poškodily (Čapek, 1966: 13). Ačkoli se stanovy vyvíjely spolu s tím, jak MDS rostl, zůstaly přesto po více než dvě generace ve své podstatě prakticky nezměněny (Watkins, 1970: 53).

Nakonec byly **první stanovy** schváleny v této podobě, jejichž nejdůležitější části následují níže:

Kapitola I – Cíle MDS – 2. cíl: „osvětlit povahu skutečných principů družstevnictví“ (Watkins, 1970: 48). Ohledně tohoto cíle vznikl spor, co má tím opravdovým družstevnictvím vlastně být myšleno. Nakonec (a to i přes původní neprosazování principu profit-sharing britskými členy do stanov) prošel velkou většinou hlasů návrh, aby byl profit-sharing povinný pro všechny organizace, které se stanou členy po 1. 1. 1897.

Článek 2: Představuje princip politické a náboženské neutrality MDS. Dodnes se i přes přizpůsobování v průběhu dějin ve své podstatě nezměnil. Důležitá je věta „Aby zůstala tato neutralita, na níž jednota družstevního hnutí závisí, zachována, každý jednotlivec a sdružení, kteří jsou členy MDS, uznávají, že družstevnictví je soběstačné, a nesmí sloužit jako nástroj žádné skupiny.“ (Watkins, 1970: 49). Tato narážka možná měla působit jako předzvěst hrozícího zneužití družstevního hnutí silicím socialistickým hnutím, protože někteří členové měli na socialistické hnutí vazby.

Kapitola II – Členství: Stanovy definovaly dva druhy členství v MDS:

1/ členství skupin, federací a asociací družstev – minimální členské příspěvky 10 šilinků za rok;

2/ jednotlivci, kteří jsou členy nějaké družstevní asociace – minimální členské příspěvky 5 šilinků za rok.

Kapitola III – Finanční zdroje MDS: 1/ členské příspěvky, 2/ dary a dědictví, 3/ výnosy z majetku. Z výčtu zdrojů vyplývá, že v začátcích MDS nepočítala s dotacemi od státu. Jako příklad financování (a členství) v MDS lze uvést příjmy z členských příspěvků v letech 1895 a 1896: v roce 1895 bylo 211 £ z 215 £ získáno od jednotlivců z Británie, zatímco v roce 1896 bylo již 153 £ z celkových 311 £ získáno od družstevních společností a asociací. To byl nepochybně krok správným směrem, protože, jak uvidíme později, došlo na dalších sjezdech k postupnému upřesňování formy členství až do zrušení členství jednotlivých družstev a jednotlivců a vedlo k pozdějšímu členství pouze ústředních národních družstevních svazů (Čapek, 1966: 14; Watkins, 1970: 46-49).

Kapitola IV. – Zřízení ústředí (sídla) v Londýně.

Kapitola V. – Zřízení dvou typů národních družstevních organizací:

1/ sektorové – sdružují určitý jeden typ družstva (např. spotřební...);

2/ smíšené – různé typy družstev v jedné organizaci.

Stanovy těchto organizací musejí být v souladu se stanovami MDS a být jím schváleny. Každá z těchto organizací musí být ve styku s Výkonnou kanceláří, tj. mít dopisovatele, který komunikuje se sídlem MDS. MDS dokonce může jmenovat určité funkcionáře, kteří by tyto úkoly plnili, pokud je nepověří organizace samy.

Kapitola VI. – Demokratické řízení MDS: Sjezd se bude konat nejméně jednou za tři roky. Sjezd má za úkol probrat důležité otázky a zájmy členů, obdržet zprávu Ústředního výboru o práci v uplynulém období a zvolit členy Ústředního výboru.

Orgány MDS: Sjezd (Congress) – nejvyšší orgán.

Ústřední výbor (Central Committee) – odpovídá za řešení všech důležitých problémů, je informován Výkonnou kanceláří o tom, co se děje. Má 37 členů.

Výkonná kancelář (Executive Bureau), později přejmenována na Výkonný výbor (Executive Committee) – má předsedu, místopředsedu, pokladníka a 1 nebo více sekretářů.

Výbor pro mezinárodní obchod (International Trading Committee) – založen již na Londýnském sjezdu 1895 (Watkins, 1970: 50-51).

Svaz začínal s poměrně jednoduchou strukturou orgánů, a jak pod vlivem rostoucího družstevního hnutí přibývali členové z různých světadílů, dnes jsme svědky složité organizační struktury.

I další rozhodnutí učiněná na 2. sjezdu měla historický dopad – H. W. Wolff navrhl, aby Svaz shromažďoval statistické údaje týkající se družstevnictví a zveřejňoval je v každoroční ročence. Měla být založena stálá komise, která by odpovídala za sběr statistických dat prostřednictvím národních družstevních organizací.

Dále byl vznesen návrh na každoroční konání Světového družstevního festivalu, vždy třetí sobotu v srpnu, což bylo datum, které bylo již dříve vybráno pro festivaly Britských družstev v Crystal Palace v Londýně. Na sjezdu také vznikl návrh vlajky – duha o sedmi barvách barevného spektra (Watkins, 1970: 53).

Na 2. sjezdu byl vedle stanov schválen ještě vznik tří „ad hoc“ komisí: 1/ Komise pro studium *profit-sharing* a *co-partnership*; 2/ Komise pro podporu družstevního obchodu; a 3/ Komise pro sběr a zveřejňování statistických dat (Watkins, 1970: 54).

2.3.3. Problémy, se kterými se MDS potýkal po vzniku

Lze říci, že největšími problémy, které Svaz řešil, byl nedostatek času a financí na uskutečnění činností, které si na obou prvních sjezdech předsevzal učinit. Členové MDS byli příliš zaneprázdnění na národních úrovních, než aby stihli část svého času a energie věnovat angažmá na úrovni mezinárodní. Na teoretické úrovni došlo k problému s definováním pojmu *co-partnership*. Oproti tomu na pojmu *profit-sharing* se shodli.

Bylo nutné, aby se stačili dohodnout před 3. sjezdem, který se měl konat v roce 1897 v Delft (Holandsko), a tak provizorně přijali tuto definici: „*Co-partnership* je systém, ve kterém jeho současní zaměstnanci kteréhokoli podniku mají, z titulu své práce, hmotný podíl na ziscích, a ve kterém mají rovněž podíl na kapitálu, kontrole a

odpovědnosti.“ Lepší definice nebylo zatím možno dosáhnout, protože v té době byl systém *co-partnership* ještě v počátcích vývoje (Watkins, 1970: 54-55).

Výbor pro mezinárodní obchod se potýkal s nedostatkem kvalitních, ucelených informací. Na Londýnském sjezdu se doufalo, že Výbor bude shromažďovat informace o nabídce a poptávce po různém zboží mezi družstvy. Později měla být tato funkce přidělena spíše národním družstevním centrálám, která by obchod koordinovala. Výbor pro mezinárodní obchod přesto dostával žádosti o zprostředkování obchodních partnerství, ale i když se snažil, nebyl s to vše vyřídit. I tak se odehrály zajímavé obchodní vztahy a projevil se podnikatelský duch.

Výbor pro statistiku byl o něco úspěšnější. Po několika zemích koloval dotazník pro družstevní organizace a podařilo se získat zajímavé informace. Ty však nebyly dostatečně komplexní, a tak ani do sjezdu v Delft nemohla být vydána statistická ročenka (Watkins, 1970: 56).

2.3.4. Významné události do roku 1914

Na 3. sjezdu v Delft (1897) se žádné významné změny neodehrály, byla pouze (pro zajímavost) probírána čtyři témata: 1/ koncepty *profit-sharing* a *co-partnership*; 2/ družstevní legislativa v různých zemích; 3/ zemědělské družstevnictví; a 4/ obchodní vztahy (Watkins, 1970: 56).

Pomalou se však začínala proměňovat samotná povaha družstevnictví, resp. jeho smyslu. Na konci 19. století se již nejméně jedna generace družstevníků narodila do vyvinutého průmyslového systému, na který byla zvyklá, protože nic jiného neznala – počet lidí pracujících za mzdu byl již dost vysoký, dále narůstala urbanizace. Nová generace družstevníků již nechtěla bojovat proti industriálním pořádkům nebo reformovat stávající mzdový systém, ale spíše usilovat o to, aby se v existující situaci měli co nejlépe, zejména aby mohli maximalizovat kupní sílu svých výdělků. Družstva již nebyla chápána jako někdo, kdo bojuje za zlepšení sociálního statusu a únosné pracovní podmínky (od toho tu teď bylo odborové hnutí), lepšímu zhodnocení vydělaných peněz zase napomáhala spotřební a později bytová družstva (Watkins, 1970: 57).

Na 4. sjezdu v Paříži v roce 1900 jednali účastníci o změnách stanov, které však neprošly a které byly odloženy na později: byl předložen návrh, aby členy MDS mohly být pouze družstevní společnosti. Kromě níže zmíněných výjimek (a to beztak dočasných) by nemohly být členy již žádné fyzické osoby. Výjimkou by byly státy, ve kterých zatím neexistuje družstevní organizace, která by mohla družstevníky dané země

zastupovat. Fyzická osoba mohla být členem jenom potud, dokud nebude v dané zemi vytvořena družstevní organizace (Watkins, 1970: 60-61).

Na **5. sjezdu v Manchesteru v roce 1902** bylo členství jednotlivců nakonec sice formálně zrušeno (jak se dohodli na sjezdu v Paříži), fakticky však trvalo až do 10. sjezdu v Basileji v roce 1921, kdy bylo zrušeno definitivně (Čapek:1966: 13).

Pomineme-li 6. sjezd (v roce 1904 v Budapešti), další významný návrh padl na **7. sjezdu v Cremoně v Itálii v roce 1907**. Bylo přijato usnesení, že by v každém členském státě měla existovat obdoba britské „Co-operative Wholesale Society“, tj. Velkonákupní družstevní společnosti. Měla vzniknout v zemích, kde podmínky umožňovaly centralizaci družstevní výroby a obchodu. V jedné zemi přitom měla existovat pouze jedna taková společnost, aby nedocházelo k tříštění obchodu. Tyto společnosti pak měly usilovat o vzájemné obchodní vztahy mezi družstvy různých zemí. Na sjezdu se rovněž uzavřela počáteční epocha MDS, která byla ovlivněna výraznou osobností H. W. Wolffa, který již nestál o své znovuzvolení předsedou Ústředního výboru.

Svaz se v roce 1908 rozhodl zahájit vlastní publikační činnost: v dubnu 1908 vyšlo první číslo mezinárodního časopisu MDS, který od ledna **1909** vycházel již pravidelně pod názvem „**International Co-operative Bulletin**“ v angličtině, francouzštině a němčině a měl od 16 do 24 stran. Cílem časopisu bylo poskytovat zprávy o významných událostech ve vývoji světového družstevnictví, o činnosti MDS, upozorňovat na vyšlé knihy a další texty o družstevnictví a zároveň sloužit jako „záchytné médium“ důležitých informací pro budoucnost. Bulletin byl distribuován členům Svazu a redakcím družstevních periodik zdarma. Svaz rovněž tou dobou dostával darem mnoho různých tiskovin, fotografií a dalších materiálů týkajících se družstevnictví, které se postupně stávaly součástí rozrůstající se knihovny a archívu (Watkins, 1970: 81-82).

Na **8. sjezdu MDS v Hamburgu v roce 1910** došlo ke třem velmi důležitým událostem. Zaprvé účastníci vydali dlouhé **prohlášení**, které představovalo jakýsi doplněk na tomto sjezdu revidovaných stanov s názvem „**Družstevnictví – jeho povaha a cíle**“. Prohlášení začíná popisem družstevnictví jako sociálního hnutí, které prostřednictvím ekonomických svépomocných sdružení má za cíl bránit zájmy pracovníků. V prohlášení se již projevuje příklon k socialistickému smýšlení, neboť tvrdí, že všechny typy družstev nemají stejnou důležitost. Výrobní družstva (ať už zemědělců, řemeslníků nebo dělníků) sice chrání zájmy výrobců, ale jinak mají sklon k upřednostňování vlastních zájmů, a tak škodí obecnému zájmu celku společnosti. Nespravedlivý kapitalistický systém naopak pomáhají nejvíce rozbíjet spotřební družstva,

kteřá iniciují jeho přeměnu. Ve spotřebním družstevnictví lidé spojují své kupní síly dohromady a jejich úspory jim pak umožní pořídit vlastní kapitál a sami se zaměstnat ve vlastních podnicích. Mohou také využít spolupráce s odbory, čímž by se přispělo nejen k lepším pracovním podmínkám, ale také ke zvýšení kvality práce a odpovědnosti pracovníků v podniku. Prohlášení končí přáním, aby MDS napomohl sjednocení všech družstevníků světa a většímu vzájemnému porozumění mezi národy (Watkins, 1970: 83-85).

Druhou významnou událostí bylo projevení sympatií MDS vůči myšlence socialismu. Před sjezdem MDS se konal Sjezd II. Internacionály v Kodani, kde bylo družstevnictví rozděleno na **dva hlavní proudy**: ten (podle socialistů) „správný“ byl nazván „**proletářským**“ družstevnictvím, jehož úkolem bylo plnit roli nástroje dělníků v třídním boji. Lidé měli vstupovat do družstev a aktivně tam působit proti zneužívání družstev buržoazií. Druhým proudem pak bylo družstevnictví „**maloburžoazní**“, které třídní boj odmítalo a chtělo dosáhnout postupného zlepšení situace v rámci kapitalistického systému, nikoli jeho zrušení (Čapek, 1966: 16; Němcová a kol., 2001: 21).

Většina účastníků Hamburského sjezdu MDS projevila spokojenost se závěry, ke kterým došli socialisté v Kodani. Někteří členové MDS totiž byli socialisté, kteří byli přítomni na obou sjezdech a tak tuto myšlenku prosazovali i v rámci Svazu. Na sjezdu MDS tak získala ještě větší převahu spotřební družstva (kteřá však MDS dominovala již od jeho vzniku), jak lze odvodit z Prohlášení. „Mezinárodní družstevní sjezd, bez ohledu na politické záležitosti, s uspokojením vítá usnesení Mezinárodního socialistického sjezdu v Kodani týkající se vysoké hodnoty a důležitosti spotřebních organizací pro pracující třídy...“ (Čapek, 1966: 16; Watkins, 1970: 85-86).

Přestože si MDS stále uchovávalo politickou neutralitu, usilovalo o jednotu světového družstevního hnutí a všemožně vyzývalo k podpoře mírových aktivit a nikoli k třídnímu boji, byla zvláště zemědělská a výrobní družstva v MDS stále více odsouvána na okraj. Výrobní kvůli tomu, že nebyla dostatečně schopna nalomit kapitalistický pořádek, a zemědělská družstva zase příliš neodpovídala rochdaleským principům (Čapek, 1966: 16, 18-19). Spotřební družstva (zejména z Belgie, Itálie a Francie) stále více sympatizovala se socialistickým hnutím či byla přímo jeho součástí, a tím se čím dál více vzdalovala malým zemědělským družstvům, nebo městským úvěrovým družstvům pro střední třídy (Birchall, 1997: 45, 46). Situace se vyvinula směrem, který by musel velmi zklamati H. W. Wolffa, stoupence myšlenky, že MDS má být organizací sdružující

všechny typy družstev bez rozdílu. Problém však nebyl způsoben tím, že by Svaz od této základní myšlenky upustil – vždy se jí ve své podstatě držel – ale byl způsoben tím, že Svaz zatím nevytvořil dostatečně pevný společný základ pro vybudování doktríny družstevního hnutí, a tak se jednotlivé družstevní sektory či sociální třídy, které Svaz tvořily, nechávaly unášet svými vzájemně odstředivými národnostními, ekonomickými a třídními hledisky (Watkins, 1970: 75).

Představitelé spotřebních družstev se domnívali, že jedinou povinností, kterou mají vůči pracovníkům ve výrobě, je uznání jejich odborů a vyplácení vyšších mezd. Tím, že došlo k dalšímu posílení již dost silné pozice spotřebních družstev v MDS, získali ještě větší vliv ve Svazu Britové. Mezi lety 1897 a 1900 bylo z 54 členských organizací MDS 44 z Velké Británie. V roce 1907 byla více než polovina členských organizací Svazu z Británie a zajišťovala více než tři pětiny finančního příjmu MDS. Jak prvek britského spotřebního družstevnictví postupně nabýval v MDS na síle, neobešlo se to bez protireakce ostatních členů. Např. již v roce 1904 ze Svazu vystoupily German General Union, Německá velkonárodní společnost a asi pět set německých spotřebních družstev. Následovaly je organizace z Pruska a Rakouský svaz společností Schulze-Delitzsch (Birchall, 1997: 46). Přesto tento odliv členů nezpůsobil Svazu větší problémy, vzhledem k tomu, že byl ze značné části finančně i ideologicky udržován britskými členy, jejichž počet se stále zvyšoval, a do MDS navíc vstupovali noví členové z dalších zemí (Watkins, 1970: 75). Přibyli např. členové z Norska, Kanady a Finska a Svaz se na Hamburském sjezdu v roce 1910 rovněž obohatil o nový typ – bytové družstevnictví. I přesto, že se počet členů MDS od svého vzniku do vypuknutí 1. světové války stále zvyšoval (nejvíce byla zastoupena spotřební, pak výrobní družstva), zůstalo nemilou skutečností, že se rozmanitost družstevních forem zastoupených v MDS zmenšila (Birchall, 1997: 46).

Třetím zásadním bodem Sjezdu bylo znovusepsání stanov Svazu, které by se daly označit jako „definitivní“. Vycházejí na jedné straně z patnáctileté zkušenosti s vývojem MDS, avšak na druhé straně pokládají základ ustanovením, která se v příštích letech existence Svazu měnila jen pozvolna, a změny byly spíše přizpůsobením základních idejí a reakcí na měnící se vnější podmínky.

Zde je ukázka nejdůležitějších bodů Stanov, které nadlouho určily další existenci MDS:

Článek 2: Členství jednotlivců sice stále nebylo úplně zrušeno, ale byl změněn status jejich členství: byli označováni jako „dopisující“ nebo „čestní“ členové, kteří na sjezdech měli právo hovořit, ale neměli právo volit.

Článek 3 a 4: Formulují cíle MDS a způsoby, jakými jich dosáhnout. Pohybuje se v praktické rovině. Nejsou stanoveny žádné zvláštní principy. Ty měly být formulovány postupně později, na dalších sjezdech. Stanovy se nezmiňují o principech *profit-sharing*, ani *co-partnership*.

Článek 5: Oficiálními úředními jazyky MDS pro jednání orgánů, korespondenci a publikace jsou angličtina, francouzština a němčina.

Článek 6: Stanovuje, že sjezd má pravomoc rozhodovat o sídle MDS.

Článek 7: Potvrzení politické a náboženské neutrality.

Články 8 – 15: Pravidla pro členství.

Články 16 – 19: Členské příspěvky. Jsou stanoveny minimální příspěvky, ale jednotlivec nebo organizace může platit i více, pokud se tak rozhodne. Článek 19 obsahuje důležitou inovaci – vytvoření možnosti **tzv. kolektivního členství** – členská organizace MDS, která je svazem družstevních organizací, si může rozhodnout, zda do MDS přihlásí i tyto své členy – v tom případě je povinna podle jejich počtu platit členské příspěvky. Díky zavedení této novinky se podařilo značně navýšit příjmy MDS i počet jeho členů. Například zatímco v roce 1900 měl Svaz 54 členských organizací (ICA, 2005 – 2007d:1), v roce 1910 měl 904 a v roce 1913 již 3 926 (!) členů a členské příspěvky činily celkem 1 649 £ (Watkins, 1970: 90-91).

Články 20 – 37: Administrativní struktura MDS.

Článek 20: **Orgány.** Nejvyšším orgánem je **Sjezd**. Jeho členy mohli být pouze zástupci členských organizací a členové Ústředního výboru. **Ústřední výbor.** Tím, že došlo ke zrušení Národních ústředních výborů, značně posílil své pravomoci a funkce. Jeho členy jsou pouze zástupci členských organizací. **Výkonný výbor.** Nově zřízeným orgánem je **Generální tajemník** a jeho **Sekretariát MDS**. Řídí MDS v souladu s rozhodnutími Ústředního a Výkonného výboru, je jmenován na neurčito (Watkins, 1970: 86-91).

Posledním předválečným sjezdem byl **9. sjezd v Glasgowě (Skotsko) v roce 1913**. MDS si do poslední chvíle před vypuknutím 1. světové války zachoval neutralitu a mírové poslání: „...sjezd si přeje, aby světové veřejné mínění si uvědomilo, že důvody pokračujícího zbrojení a možnosti mezinárodních konfliktů zmizí, až společenský a hospodářský život každého národa bude organizován na družstevních zásadách a rozvoj

družstevnictví vytvoří jednu z nejcennějších záruk zachování světového míru.“ (Čapek, 1966: 19). Na druhou stranu však účastníci souhlasili s tvrzením, že „udržení míru a dobré vůle mezi všemi národy utváří zásadní podmínku pro rozvoj družstevnictví.“ (Birchall, 1997: 47). Světový mír a družstevnictví jsou tedy neoddělitelně spjaty a vzájemně se podmiňují. Jednotný postoj MDS vůči válce však neznamenal, že by měl Svaz nějakou možnost válce zabránit či její průběh ovlivnit (Birchall, 1997: 47; Watkins, 1970: 98).

V roce 1913 bylo členy MDS stále nejvíce družstev spotřebních, dále výrobních, velmi vzrostl počet družstev bytových, avšak počet zemědělských, řemeslnických obchodních a úvěrových družstev klesal. V té době se rovněž začínají vyostřovat rozdíly mezi Západní a Východní Evropou (kde sílí socialistická ideologie). Přesto členové z Maďarska a V Evropy zůstali vůči Svazu loajální. Problémem však bylo, že se mezi družstevníky začal šířit dojem, že Svaz je hlavně pro spotřební družstva – ostatní druhy družstev to odrazovalo od členství (Watkins, 1970: 90). Na sjezdu generální tajemník **Aneurin Williams** velmi prosazoval, aby Svaz zahrnoval všechny družstevní formy, a že spotřební družstevnictví má svá přirozená omezení (Birchall, 1997: 46).

Na sjezdu byl novým generálním tajemníkem jmenován Brit **Henry J. May**, který, jak se později ukázalo, dokázal vést Svaz velmi prozřetelně po dobu následujících 26 let (tj. do roku 1939, kdy zemřel) (Watkins, 1970: 98).

2.3.5. Období první světové války

Když 1. světová válka vypukla, funkcionáři Svazu se rozhodli, že budou nadále pokračovat v běžné práci, jak jim to umožní okolnosti. Vydali prohlášení, ve kterém vyjadřují svůj postoj k válce, a které publikovali v Mezinárodním družstevním bulletinu a národních družstevních periodikách, aby bylo stanovisko MDS známé širší veřejnosti (Watkins, 1970: 100–101). Během války bylo v možnostech Svazu zejména omezování škod na družstevním hnutí jako takovém – MDS a jednotlivá družstva se snažila přizpůsobovat svou činnost okolnostem a podílela se na vzájemné pomoci (např. v počátcích války pomáhala zbídačeným srbským rolníkům, ale jen do roku 1915, kdy bylo Srbsko vojsky odříznuto od okolní Evropy). Výkonný výbor MDS vyzval národní členské organizace, aby v jednotlivých zemích vedly své členy k pomoci těm družstvům, které během války utrpěly újmu. (Watkins, 1970: 101).

Pro Svaz bylo výhodou, že generální tajemník a Výkonný výbor měli sídlo v Británii, která byla mimo hlavní ohniska bojů. Henry J. May dokázal udržet

organizaci v chodu, pokračovat ve vydávání Bulletinu ve všech třech jazycích a být ve styku s družstevníky různých zemí. Družstevní hnutí a tím i MDS paradoxně během války posílilo, protože vlády států spoléhaly na to, že družstva budou vyrábět zboží pro armádu a zavedou přidělový systém. Družstva odmítala hromadit zásoby, ale raději se snažila pokrýt potřeby lidí, čímž si vysloužila uznání ze strany vlád i občanů. Např. v Německu družstva posílila skutečnost, že jejich členové během války kvůli všeobecnému nedostatku neměli moc možností, za co utratit peníze, které vydělali, a tak je vkládali do družstev. V Belgii došlo k opačné situaci – tam si členové družstev žádali vyplacení svých podílů. (Birchall, 1997: 47, 48). Velká Británie byla v tomto případě výjimkou, když vláda družstva ignorovala a válečné výbory byly ovládnuty soukromými obchodníky. Na konci války však došlo k uznání role družstevního hnutí i v Británii a počet lidí zapojených do družstev stoupl ze tří miliónů na více než čtyři milióny. (Birchall, 1997: 47-48, 78).

Přes všechny utržené ztráty však MDS vyšel z války posílen. Lze říci, že škody na družstevním hnutí byly převážně, pokud ne zcela, ekonomického charakteru (Watkins, 1970: 127-128). Svaz si zachoval svou mezinárodnost a zároveň soudržnost bez ohledu na to, které státy proti sobě ve válce stály jako nepřátelské. Skutečné ohrožení Svazu nastalo až během 2. světové války a poté studené války, které byly nejhroššími obdobími v jeho dějinách. Z poválečného uspořádání Evropy vzešly nové státy, z nichž některé vstoupily do MDS. Ačkoli válka skončila již v roce 1918, byl další sjezd odložen až na rok 1921, aby došlo ke konsolidaci hnutí a uklidnění světových poměrů (Birchall, 1997: 48). Před sjezdem se však scházely orgány Svazu, aby řešily poválečné problémy, např. jak se vypořádat se škodami na družstvech (Watkins, 1970: 115).

2.3.6. Poválečný (10.) sjezd MDS v Basileji (1921)

Tento sjezd byl jedním z velkých mezníků ve vývoji MDS. Zúčastnilo se ho kolem 400 zástupců z 22 zemí, a kromě USA a Argentiny byli všichni přítomní z Evropy. V této době je družstevní hnutí a MDS stále ještě z převážné části záležitostí evropskou. Lze říci, že na sjezdu probíraná agenda a schválená rozhodnutí ovlivnila směřování Svazu na celé meziválečné období. Hlavním tématem byla jednota družstevnictví na celém světě na všech svých úrovních a úsilí o mobilizaci veškerého jeho potenciálu pro prospěch lidstva. Níže nastíněný program sjezdu obsahuje

aktivity, které již probíhaly, ale také cíle, kterých bylo třeba dosáhnout co nejdříve, a další, s jejichž realizací se v dohledné době nepočítalo.

Cíle Svazu: 1/ Svolávání sjezdů za účelem vzájemné výměny myšlenek a zkušeností a koordinace činnosti Svazu.

2/ Organizování setkání za účelem propagace družstevnictví.

3/ Podle možností organizování mezinárodních a národních výstav propagujících družstevní výrobu.

4/ Vydávání knih, časopisů a letáků, jako např. Bulletin, Ročenky, Zprávy ze sjezdů a statistické publikace; a menší publikace o historii, principech, problémech a současné činnosti družstevnictví a MDS.

5/ Zahájení pravidelné výměny tiskovin za účelem vzájemného poznávání národních družstevních hnutí a poskytování důležitých informací.

6/ Založení stálé družstevní knihovny v sídle Svazu.

7/ Podpora mezinárodního družstevního obchodu.

8/ Podpora mezinárodního družstevního bankovníctví.

9/ Založení ústřední statistické a informační kanceláře.

10/ Rozvoj mezinárodních finančních vztahů na družstevních zásadách.

11/ Koordinace „družstevní výroby“ (uvozovky v originále), aby se družstevníkům zajistily co nejnižší náklady a dodávky přímo z vlastních zdrojů. (Tento cíl provází družstevní hnutí již z dob před vznikem MDS, a týká se snižování nákladů při nákupu surovin ve velkém výrobními družstvy a potom prodej tohoto zboží spotřebními družstvy. Tohoto „koloběhu“ materiálů a služeb se účastní samozřejmě i další družstevní sektory, např. zemědělský, úvěrový, bytový atd.)

12/ Vytváření tabulek a diagramů a pořizování fotografií za účelem ilustrace práce družstevnictví.

13/ Podpora vztahů MDS s dalšími mezinárodními organizacemi, jako např. Mezinárodní úřad práce (ILO), Mezinárodní odborová organizace (The Trade Union International) a Mezinárodní statistický úřad (Bureau of International Statistics).

14/ Shromažďování a zveřejňování informací o stanovách, činnosti a zkušenostech národních družstevních organizací.

15/ Podpora studia cizích jazyků.

16/ Organizování rekreačního a vzdělávacího cestování a usnadňování osobních vztahů družstevníků různých zemí.

17/ Rozvoj MDS jako výkonného společenství národů. (Watkins, 1970: 122).

Zároveň na sjezdu došlo k úpravě stanov, jejichž cílem bylo dovršit vývoj započatý na sjezdu v roce 1910 a tak učinit z volné federace organizací a jednotlivců těsný svaz pouze národních organizací, který usiluje o ovlivňování světových ekonomických a sociálních podmínek. Na basilejském sjezdu se však ukázalo, že na tak radikální změnu Svaz ještě není zralý, a tak byly stanovy pouze upraveny podobně jako v roce 1910, kdy byla dána výsadní důležitost a pravomoci národním družstevním organizacím oproti ostatním členům (regionálním organizacím nebo jednotlivým družstvům) (Watkins, 1970: 126). Členství jednotlivých osob v MDS bylo na sjezdu definitivně zrušeno (Čapek, 1966: 13). Byl založen tzv. Čestný výbor (Committee of Honour), který měl neomezený počet členů, kteří významnými činy kdekoli na světě přispěli k rozvoji družstevnictví. Jako konzultanti se mohli účastnit jednání Ústředního výboru a sjezdů (byli navrhováni Ústředním výborem a voleni sjezdem) (Watkins, 1970: 127).

2.3.7. Vztah MDS k socialismu a fašismu v meziválečném období

Svazu se po 1. světové válce vynořily závažné ideologické problémy, které začaly ohrožovat jeho neutralitu a představovaly nebezpečí pro samotnou podstatu družstevního hnutí, která spočívá zejména v dobrovolnosti a demokratickém řízení družstev. Ve srovnání s těmito hrozbami vyšel z 1. světové války ještě velmi dobře. Svaz si nejdříve musel vyjasnit svůj vztah k socialismu a družstevnictví v Rusku/SSSR, které bylo členem MDS; a poté se potýkal s fašismem, což mělo ještě horší následky než socialismus (Birchall, 1997: 48).

První družstva začala v Rusku vznikat v baltské oblasti v roce 1865 podle rochdalských principů. Jednalo se zejména o zemědělské vesnické komunity. Rozvoj družstev byl však zpočátku pomalý, a to ze tří důvodů: 1/ Družstva v Rusku navazovala na středověkou tradici svépomoci, moderní družstva vznikající na Západě však byla reakcí na průmyslovou revoluci, která byla v Rusku opožděná – industrializace tam začala až v 90. letech 19. století. 2/ Vznik družstev byl komplikován státní byrokracií. 3/ Velcí továrníci bránili zaměstnancům, aby si zakládali vlastní družstva. Po revoluci v roce 1905 se situace obrátila ve prospěch družstev díky příznivější legislativě. V roce 1917 byla již více než 1/2 všech rolnických domácností členy družstev. V roce 1918 měla spotřební družstva kolem 9 miliónů členů. Měli vlastní centrální banku, Družstevní univerzitu v Moskvě, a Ústřední svaz (Centrosojuz) vlastnil továrny a rybářskou flotilu (Birchall, 1997: 51-52). V roce 1920

bylo celé Rusko protkáno sítí družstev, a tak s nimi nebyl nějakým způsobem ve spojení jen málokdo (Birchall, 1997: 52).

MDS měl během války velké problémy komunikovat a obchodovat s ruskými družstevníky, protože Rusko bylo frontou odříznuto od Západní Evropy. K tomu se přidala nutnost reagovat na Velkou říjnovou socialistickou revoluci (1917), protože v Rusku došlo k nastolení diktátorského režimu. Družstva ze zemí Západní Evropy i přesto chtěla nadále obchodovat a jednat s ruskými družstvy, zejména prostřednictvím *Všeruského ústředního svazu (Centrosojuz)*, který byl členem MDS od roku 1903 (Watkins, 1970: 117-118, 120). Sovětská vláda však chtěla mít družstva pod kontrolou, protože je považovala za mezičlánek, prostřednictvím kterého bude postupně dosaženo všelidového (kolektivního) vlastnictví. V. I. Lenin a jeho tzv. **Leninův družstevní plán**, který byl součástí NEP (Nové ekonomické politiky), počítal s tím, že vlastnictví v SSSR (a v socialistických státech obecně) bude mít jen dvě přípustné formy: **1/ vlastnictví družstevní (skupinové)** a **2/ vlastnictví všelidové (kolektivní)**. Družstevní vlastnictví mělo sloužit jako přechodná forma k vlastnictví všelidovému. Obecně lze říci, že v socialistických zemích mělo družstevnictví tyto charakteristické rysy: 1/ družstva byla podřízena vládnoucí komunistické straně, která určovala jejich vývoj; 2/ byla nástrojem pro kolektivizaci zejména zemědělství, ale také řemesel a obchodu; 3/ byla součástí centrálně plánované ekonomiky (Němcová a kol., 2001: 21-22).

Leninovo chápání role družstev bylo trochu jiné než Marxovo. Zatímco Marx považoval družstva za přechod mezi kapitalismem a socialismem, za způsob, jak připravit socialistickou ekonomiku, avšak nepovažoval je za ryze socialistická. Lenin byl radikálnější – družstva viděl jako „kolektivní kapitalistické instituce“ (uvozovky v originále). Proto je chtěl podřídit státu, aby plnila roli přechodu k všelidovému vlastnictví, ale pod kontrolou komunistické strany (Birchall, 1997: 52). Lenin proto dosadil do rad družstev (tj. jejich řídicích orgánů) státní představitele, kteří v družstvech měli právo veta. Družstevní lidovou banku sloučil se státní bankou. V roce 1919 byla všechna spotřební, zemědělská a úvěrová družstva přeměněna na tzv. spotřební komuny (samosprávné obce), jejichž členy byli všichni obyvatelé v dané lokalitě. Spotřební družstva byla hlavním nástrojem distribuce zboží, ztratila však úplně svou nezávislost. Jak napsal Warbasse, „Největší dobrovolné družstevní hnutí na světě bylo úplně pohlceno politickým státem. Jako dobrovolné hnutí zmizelo.“

(Warbasse citován in Birchall, 1997: 52)². Lenin si však brzy uvědomil, že udělal chybu. Nová ekonomická politika podle něj zašla příliš daleko – družstevnictví natolik splynulo se socialismem, že z něj zbyla již jen organizace lidí v družstvech, nic více. V roce 1924 Lenin obnovil dobrovolné členství v družstvech a podílový kapitál, oddělil spotřební družstevnictví od ostatních typů a dal družstvům větší nezávislost. Přesto bylo obtížné tyto změny prosadit, protože komunistická strana se již kontroly nad družstvy nechtěla vzdát. Úplné zničení družstevní svobody provedl až Stalin v roce 1935 (Birchall, 1997: 52–53).

Sovětská vláda však po VŘSR dosadila do funkcí Centrosojuzu socialistické funkcionáře věrné režimu (mezi nimi např. Litvinov) a zároveň Centrosojuzu vydala povolení, že se může zapojit do přímých obchodních vztahů s družstvy v Západní Evropě. Západní družstevníci MDS měli pochybnosti, nakolik mohou tyto osoby považovat za skutečné představitele celého ruského družstevnictví, se kterým dosud měli styky, a jaký mají vlastně vztah k sovětské vládě. Ústřední výbor MDS vydal proto protest proti ovládnutí ruského družstevnictví státem. Výbor prohlásil, že jen v rámci družstva demokraticky zvolené osoby mohou být zástupci (nejen) ruského družstevnictví a rozhodl se, že se tato otázka bude řešit na sjezdu v Basileji. Po střetu mezi Ústředním a Výkonným výborem MDS na sjezdu o to, zda dovolit ruským družstevníkům, aby mohli být voleni do těchto orgánů, bylo hlasováním na sjezdu rozhodnuto, že ano, protože by to jinak bylo proti stanovám MDS – žádný z orgánů nemá pravomoc zakázat řádnému členu Svazu být volen do jeho orgánů, a je tedy na rozhodnutí ruských družstevníků, koho do Svazu vyšle - fakticky to znamenalo, že je lhostejné, jaký vztah bude mít Centrosojuz se sovětskou vládou! Spor o účast sovětských družstev v MDS tak byl prozatím vyřešen (Watkins, 1970: 120). Příčinou nezrušení členství Centrosojuzu v MDS mohly být však také určité sympatie západních představitelů k ruským družstevníkům, a také touha po rozvoji obchodních vztahů s ruskými družstvy. Závažnou hrozbou zrušení členství Ruska v MDS rovněž bylo, že by si Svaz mohl sám nechtěně vytvořit konkurenta, protože ruské (sovětské) družstevnictví bylo početně velmi silné a rozvinuté, a vytvořilo by si vlastní družstevní svaz, jakýsi druhý MDS (Birchall, 1997: 53).

Přestože byl socialismus v oblasti družstevnictví v meziválečném období méně útočný než fašismus a sovětské družstevnictví nebylo ze Svazu vyloučeno,

² Warbasse, J. P. 1936. *Co-operative Democracy*. New York: Harper. (p. 47).

představoval socialismus podobné negativní důsledky pro dobrovolnou povahu družstevnictví jako fašismus (Birchall, 1997: 51). Družstva začala být ohrožována fašismem již velmi brzy po 1. světové válce, k prvním útokům došlo v Itálii. Italské družstevnictví se rozrůstalo – v roce 1922 existovalo přes 8 000 družstev s 0,5 miliónem členů. Začala se však zvyšovat nezaměstnanost a inflace, která podporovala bujení politického extremismu. Docházelo k různým okupačním akcím – např. obsazování neobsazené půdy, výtržnostem a sociálním nepokojům. Družstva byla povětšinou volně spojena se socialismem – fašisté je přepadávali, loupili a ničili jejich majetek, napadali zaměstnance, což se občas neobešlo bez obětí na životech. Mezi lednem a červnem 1921 bylo napadeno 198 družstev (Birchall, 1997: 48). Henry J. May na tuto situaci zareagoval protestním dopisem Mussolinimu, ke kterému se připojili členové MDS ze 33 států (Birchall, 1997: 48).

Druhá vlna fašistických útoků byla namířena proti katolickým družstvům a jejich představitelům – kněžím (Birchall, 1997: 48). Křesťanství a družstevnictví mají některé společné rysy, jako jsou např. sociální cítění, solidarita, dobrovolnost a spoluodpovědnost, proto křesťanství družstva plně uznává. Již v roce 1891 vydal papež Lev XIII. tzv. sociální encykliku *Rerum novarum*, ve které kriticky rozebírá kapitalistický systém, marxismus a třídní boj. Církev (i v pozdějších encyklikách) obecně považuje družstva za dobrou možnost, jak čelit sociálním problémům ve světě. (Němcová a kol., 2001: 22-23). Když se Mussolini dostal v roce 1922 k moci, uvědomil si „velkou sociální hodnotu družstev“ (Earle citován in Birchall, 1997: 48)³. Mussolini proto nechtěl zničit družstevní hnutí, ale podřídit jej fašistické kontrole. Stalo se tak v roce 1924. V roce 1925 byl rozpuštěn italský družstevní Národní svaz (*Lega Nazionale*) a vláda založila národní kancelář, která měla pod kontrolou všechna družstva. V roce 1926 Henry J. May podnikl cestu do Itálie, kde se přesvědčil, že na 4 000 družstev bylo zničeno a dalších 3 000 družstev přinuceno připojit se k nově vytvořenému fašistickému družstevnímu svazu *Ente Nazionale*. Přesto se zdálo, že i pod nátlakem družstevnictví dále prosperuje, protože v roce 1936 měla družstva již ¾ miliónu členů (Birchall, 1997: 48). Za těchto okolností muselo být italské družstevnictví z MDS vyloučeno, a to až do konce 2. světové války. (Birchall, 1997: 48).

³ Earle, J. 1986. *The Italian Co-operative Movement: a Portrait of the Lega Nazionale delle Cooperative e Mutue*. London: Allen and Unwin. (p. 28).

Podobně dramatická situace nastala v Německu. Nacisté napadali zaměstnance spotřebních družstev a vyhrožovali jejich členům. Když se v roce 1933 dostali k moci, povzbuzovali členy družstev, aby vybírali své podíly a rušili členství (Birchall, 1997: 49). Když se jim podařilo družstevní hnutí oslabit, použili tuto skutečnost jako příležitost k jeho ovládnutí – družstva byla začleněna do *Německé pracovní fronty*. Mnoho spotřebních družstev bylo rozpuštěno, jejich majetek zabaven a byl zrušen *Ústřední svaz spotřebních družstev*. Místo něj vznikl (podobně jako v Itálii) nacistický družstevní svaz *Reichsverband. Zemědělská družstva splynula s Nacistickou potravní a zemědělskou organizací* (Birchall, 1997: 49-50). Členství německého družstevnictví v MDS muselo být rovněž zrušeno.

V Rakousku byla situace částečně odlišná, alespoň do okupace (Anschlusu) Rakouska Německem v roce 1938, kdy bylo družstevnictví nacifikováno. Na začátku 30. let 20. století byla spotřební družstva v silné ekonomické pozici – více než 1/3 obyvatel Rakouska byla členy, ve Vídni dokonce 1/2. I v Rakousku došlo, pod vedením kancléře Engelberta Dollfusse, k rušení nebo ovládnutí (zvláště socialistických) spotřebních družstev fašisty. Po zásahu MDS Dollfuss částečně nezávislost družstev obnovil (Birchall, 1997: 50-51).

Fašismus destruktivně dolehl i na družstva ve Španělsku a Československu, odkud byli jejich představitelé nuceni odejít do exilu v Mexiku, Kolumbii a Argentině, kde poté pomáhali rozvíjet družstevnictví. MDS nemohl družstvům v diktátorskými režimy ovládnutých zemích pomoci. Členem MDS bylo také Japonsko. V roce 1937 napadlo Čínu a Svaz proti tomu ostře vystoupil. V roce 1940 Japonsko z MDS vystoupilo a opět se připojilo až v roce 1952. Zajímavé je, že v Číně bylo v té době asi 47 000 družstev různých typů s více než 2 milióny členy, nebylo však členem MDS (Birchall, 1997: 51).

2.3.8. Vývoj MDS v meziválečném období

Teoretik a vůdčí osobnost francouzského družstevnictví a člen Výkonného výboru MDS **Ernest Poisson** předpovídal Svazu po zkušenostech s rozvíjejícími se totalitními režimy dvě možnosti: Za prvé Svaz v následujícím období buď omezí svou činnost a bude pouze shromažďovat statistiku, nebo za druhé zvýší svou aktivitu a zůstane věrný svým zásadám. První možnost by pro MDS znamenala, že si udrží všechny členy i za cenu poklesu své výkonnosti a sleví ze svých zásad, a druhá

možnost by Svaz oslabil početně, ale ztráta členů by byla vyrovnána větší výkonností. Uskutečnila se druhá možnost (Birchall, 1997: 50).

Přestože MDS v meziválečném období ztratil několik svých početně velkých členů, počet členů paradoxně narůstal, a to Svazu pomohlo zůstat silným. Velký rozvoj družstev byl zaznamenán ve Skandinávii. Ve Finsku ovládala družstva 1/3 distribuce zboží, ve Švédsku dodávala většinu elektřiny a 15 % bytů ve Stockholmu. Nejvíce „družstevní“ zemí na světě byl v tomto období Island, kde družstva ovládala 3/4 veškerého obchodu (Birchall, 1997: 53).

Přes všechny problémy bylo meziválečné období pro MDS příznivé. Ve většině států družstva vybudovala velké a moderní podniky. Vedle tohoto úspěchu se však objevily strukturální nedostatky: družstva se omezovala na úzkou škálu základních potravinových výrobků, dále bylo příliš mnoho malých družstev, která se koncentrovala v průmyslových oblastech, a na druhou stranu existovaly oblasti, které byly družstvy téměř nepokryty. To ukazuje na skutečnost, že družstevní hnutí se rozvíjelo spíše spontánně, cestou nejmenšího odporu, než prostřednictvím plánování (Birchall, 1997: 78–79).

V tomto období se rovněž změnila povaha družstevnictví z hlediska regionálního a sektorového: zatímco ještě v roce 1928 bylo převážně evropskou záležitostí, v roce 1938 již byla většina družstev v Asii. Skončila také éra převahy spotřebních družstev: v roce 1928 bylo na světě nejvíce družstev zemědělských (z toho skoro všechna v Evropě), v roce 1938 nejvíce družstev úvěrových a zemědělských (většina v Asii) (viz příloha 12) (Watkins: 1970: 362).

V roce 1923 se konal první **Mezinárodní družstevní den**, který se slaví dodnes. V různých zemích se konaly festivaly, oslavy a propagace družstevnictví. Tyto události zaznamenaly značný ohlas tisku a veřejnosti.

MDS dále založil několik nových pomocných výborů: v roce 1919 Výbor pro velkonákupní společnosti, v roce **1922 Výbor pro mezinárodní družstevní bankovníctví**, dnes známý pod názvem Mezinárodní družstevní bankovní sdružení (ICBA), které je sektorovou organizací MDS sdružující družstevní banky a další finanční instituce (Watkins, 1970: 142-143; ICA, 2005 – 2007d). Ve stejném roce vznikl **Výbor pro mezinárodní družstevní pojišťovnictví**, který je dnes známý jako Mezinárodní družstevní a vzájemná federace pojišťovnictví a je sektorovou organizací MDS (Watkins, 1970: 144; ICA, 2005 – 2007d).

V roce **1924** se konal **11. sjezd v Gentu**. Z 29 zemí zastoupených na sjezdu bylo pouze 6 mimoevropských: Palestina, Indie a Japonsko; a USA, Kanada a Argentina. Sjezd poprvé věnoval samostatné projednávání **postavení žen** v družstevním hnutí. Ačkoli Svazu nebylo toto téma nikdy cizí (zabýval se jím již na sjezdech před 1. světovou válkou) (Čapek, 1966: 16-17), teprve nyní došlo k založení **Mezinárodního družstevního ženského spolku** (Guild) představitelkami z 12 zemí (Anglie, Belgie, Československo, Francie, Holandsko, Norsko, Rakousko, Rusko, Skotsko, Švédsko, Švýcarsko a USA). Hlavním cílem Spolku byla podpora aktivní účasti žen na řízení chodu MDS a družstevnictví na všech úrovních. Účast se mj. měřila podle počtu žen zastoupených ve funkcích ústředních národních organizací. Jejich počet se postupně zvyšoval (Watkins, 1970: 169).

Na **12. sjezdu ve Stockholmu v roce 1927** došlo k přeformulování stanov (jejich úplné znění viz příloha 13) (May, 1929). K (menšímu či většímu) přeformulování stanov docházelo téměř na všech sjezdech v historii MDS (Čapek, 1966: 13, 39).

Na **13. sjezdu ve Vídni v roce 1930** byl vznesen návrh na **revizi družstevních principů**, ke které došlo na **15. sjezdu v roce 1937 v Paříži** (Watkins, 1970: 170). Principy byly revidovány celkem třikrát, v letech 1937, 1966 a 1995 (Dohnalová, 2004: 44; Šúbertová, 1997: 23). Rochdaleští průkopníci své družstevní principy striktně nedefinovali zvlášť, ale měli je zakotveny ve stanovách jejich družstva z roku 1844, které důsledně dodržovali, což bylo příčinou jejich prosperity. V roce 1937 došlo k přehodnocení principů a jejich rozdělení na závazné a výběrové. Principy platily nejen pro spotřební družstva, pro která byly zpočátku typické, ale pro všechny typy družstev, která jsou členy MDS. První čtyři principy byly závazné: 1/ otevřené členství, 2/ demokratické řízení, 3/ přerozdělování přebytků členům v poměru k jejich transakcím (podle výše nákupu), 4/ omezený úrok z kapitálu (Čapek, 1966: 32; Šúbertová, 2004: 29–30; Watkins, 1970: 204). Byly považovány za důkaz opravdovosti družstva a podmínku členství v MDS. Další tři principy byly výběrové, nebyly podmínkou členství v MDS, avšak nemohly být opomíjeny, protože jsou neoddělitelnou součástí rochdaleké družstevní tradice: 5/ politická a náboženská neutralita, 6/ obchodování v hotovosti, 7/ podpora vzdělávání (Watkins, 1970: 204).

Do roku 1924 se MDS vypořádal se ztrátami z 1. světové války a naplno využil meziválečného hospodářského rozkvětu. Ten byl však definitivně ukončen **hospodářskou krizí v roce 1929**. Krach burzy nejprve pocítily ekonomiky Severní

Ameriky a světoví producenti surovin a potravin, kterým se hromadily přebytky a postihly je obrovské finanční ztráty. Krize se poté rozšířila do Evropy, kde způsobila katastrofální nezaměstnanost. Situaci ještě zhoršovaly vlády států, které kvůli soupeřivosti a nacionalismu spolu nebyly schopny příliš spolupracovat, a tak demokratické státy řešily krizi ochrannými opatřeními, které ochromily volný trh a v jiných státech (např. v Německu, Itálii, Španělsku, SSSR) došlo k politické radikalizaci, touze po „vládě tvrdé ruky“ a k upevňování diktátorských režimů. Je paradoxem, že se ekonomickou krizi podařilo překonat právě prostřednictvím zbrojení, které vedlo ke 2. světové válce. Oproti tomu stála snaha družstevního hnutí, které tvrdilo, že míru může být dosaženo jen tehdy, až pomine ekonomická nespravedlnost a soupeření (Čapek, 1966: 19; Watkins, 1970: 174-175). Hospodářská krize způsobila velké problémy jednotlivým družstvům a národním svazům, mnohem hůře na tom však byl mezinárodní družstevní obchod koordinovaný v rámci MDS, zejména kvůli výše zmíněným ochranným opatřením a obchodním bariérám států (Čapek, 1966: 26–27). MDS se přesto podařilo z krize dostat, zejména díky tomu, že se v době krize zvýšila důvěra lidí v družstva kvůli jejich úsporám a rozumnému řízení. Zvýšil se počet družstev a počet jejich členů v rámci národních svazů MDS, jejichž členské příspěvky napomohly Svaz finančně stabilizovat. V roce 1934 bylo členem MDS již 100 miliónů jednotlivců, z toho 73 miliónů ze SSSR (Watkins, 1970: 175-176).

Poslední předválečný sjezd Svazu se konal v roce 1937. O tři roky později, v roce 1940, a během celé 2. světové války se žádný sjezd nekonal. Před vypuknutím války zaujímal Svaz ke světovým událostem pasivní postoj. Pokud se nějak snažil zasahovat do dění, činil tak prostřednictvím usmiřování, kompromisů a ústupků, což nemělo daleko k politice appeasementu západních velmocí. Kde nebylo možné pomocí těchto opatření uspět, Svaz poskytoval alespoň finanční, odbornou a morální pomoc a ochranu svým členům a všemožně podporoval mírové řešení mezinárodních konfliktů, kdy spolupracoval např. se Společností národů. Generální tajemník Henry J. May vycházel z předpokladu, že družstevníci nemohou ničeho dosáhnout tím, že se v rámci Svazu přihlásí k určitým principům, aniž se o tom dozví okolní svět. Vyzýval družstevníky, aby se veřejně přihlásili a všemožně podporovali světové hnutí za mír (Čapek, 1966: 43; Watkins, 1970: 211).

2.3.9. MDS ve druhé světové válce

Po zahájení války Německem v roce 1939 si i zastánci politiky appeasementu uvědomili, že se mýlili. Podle Čapka byl boj MDS za mír příliš idealistický a vzdálený skutečnosti. Sovětským představitelům v MDS připadala mírová politika Svazu bezzubá a postrádající konkrétní akce. Svaz se začal opravdu mobilizovat až tehdy, když události dolehly na jeho vlastní členy. Je však pravděpodobné, že MDS před válkou stejně nemohl situaci ovlivnit, natož válce zabránit. Teprve 4. července 1939 vydává Svaz „Výzvu k družstevníkům celého světa“. Vyzývá je k tomu, aby mobilizovali veškeré úsilí k zabránění válce, spojili se bez politických, náboženských, národnostních a rasových rozdílů dohromady a vyzývali vlády států k mírovému řešení. Ačkoli tato výzva obsahuje skutečné uvědomění si nebezpečí, v podstatě již neměla žádného účinku (Čapek, 1966: 43–47).

19. listopadu 1939 ve věku 73 let zemřel Henry J. May, který byl výjimečnou a Svazu oddanou osobností od roku 1913, kdy byl zvolen do funkce. Výkonný výbor se rozhodl, že do konce války nebude Svaz nového generálního tajemníka volit a během války budou provizorně úřadovat stávající orgány, jak to situace dovolí. Válka rovněž přivedla konec dvěma nadějným mezinárodním iniciativám Svazu. Zaprvé aktivity Mezinárodní družstevní obchodní agentury byly znemožněny válečnými boji, a zadruhé mělo v Británii vzniknout Studijní centrum MDS, které mělo pořádat kurzy družstevnictví pro studenty ze zemí kromě Británie. Mělo se stát stálou vzdělávací institucí při Sekretariátu MDS, avšak kvůli válečným okolnostem ztroskotalo na nedostatku studentů (Watkins, 1970: 217).

Během války Svaz shromažďoval finanční prostředky na poválečnou obnovu družstevního hnutí, zejména ve Španělsku, Československu a Finsku. Sekretariát MDS byl v častém styku s osmi exilovými vládami okupovaných zemí, které měly ústředí v Londýně. Vlády v roce 1942 vytvořily *Mezispojenecký výbor pro poválečnou obnovu*, a to byla příležitost pro MDS, aby uvědomil vlády o svých zájmech a obrátil se na jejich ministry pro obnovu, aby ve svých plánech zohlednili i pomoc a podporu družstevnictví. Při příležitosti 21. mezinárodního družstevního dne (v roce 1943) vydal Svaz Prohlášení adresované všem družstevním organizacím, které obecně nastiňuje, jaké úkoly by měly organizace po válce zastat: mj. přispět k obnově družstev v okupovaných a válkou zasažených zemích, podporovat hlubší porozumění družstevním myšlenkám a jejich proniknutí do národní a mezinárodní ekonomiky, dosáhnout co největší jednoty mezi družstevními sektory a zajistit družstevnictví

právoplatné místo v národním a mezinárodním životě. Řešení poválečné situace, tentokrát konkrétnějšímu, se v témže roce věnovala rovněž **Konference spotřebních a zemědělských družstevních organizací** v Londýně, která stanovila jako hlavní úkol koordinaci obchodních vztahů mezi spotřebními a zemědělskými družstvy (Watkins, 1970: 218–220).

V zemích, kde se nejvíce bojovalo, bylo družstevnictví po válce téměř rozvráceno. Na území Třetí říše byla družstva zlikvidována, protože režim byl proti jakémukoli svobodnému sdružování. Na územích mimo Třetí říši okupovaných fašisty byla část družstev zrušena a zbytek podléhal fašistické kontrole. V jiných zemích se vlády rozhodly, že při zajišťování přídělového systému dají přednost družstvům před nespolehlivými soukromými obchodníky. Vlády pomáhaly taková družstva zakládat, ale poté, co splnila svůj účel, jich většina přestala prosperovat, hlavně proto, že jejich vznik byl iniciován více vládou, než jejich členy, kteří se po válce zapojili do běžné ekonomiky (Čapek, 1966: 48–49). Zatímco 1. světová válka Svazu způsobila hlavně ekonomické škody a nenarušila jeho neutralitu, 2. světová válka byla vedle značných ekonomických ztrát rovněž útokem na neutralitu MDS ze strany fašismu a komunismu (Birchall, 1997: 54).

2.4. Vývoj MDS od roku 1945 do současnosti

2.4.1. Poválečná situace

Po válce se MDS soustředil za prvé na vnitřní konsolidaci družstevního hnutí, za druhé usiloval o to, aby byl uznán mezinárodními organizacemi a státy, zejména těmi, které se podílely na vzniku **Organizace spojených národů (OSN)**, která byla založena 26. 6. 1945 v San Franciscu. Již v roce 1944 Svaz spolupracoval na plánech poválečné obnovy s Mezinárodním úřadem práce (International Labour Office, pozdější Mezinárodní organizace práce), který byl nejdůležitější součástí Společnosti národů, předchůdkyně OSN. Do konce roku 1946 získal Svaz konzultativní status v Ekonomické a sociální radě OSN (ECOSOC), v Mezinárodní organizaci práce (ILO), v Organizaci OSN pro výživu a zemědělství (FAO) a Organizaci OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) (Čapek, 1966: 178-183; Watkins, 1970: 223-224). MDS se po 2. světové válce chtěl jako velká organizace čítající přes 100 miliónů členů aktivně zapojit do obnovného procesu, zatímco po 1. světové válce svou šanci

propásl, protože nebyl úspěšný v získání zastoupení ve Společnosti národů (Birchall, 1997: 55, 73).

Nejdůležitějším úkolem Svazu po válce byla obnova družstevního hnutí v Německu, Rakousku a Itálii a v okupovaných zemích. Pomoc byla dobře připravena – již v roce 1942 založil Družstevní svaz USA (CLUSA, člen MDS) **Výbor pro mezinárodní družstevní obnovu**, jehož prostřednictvím lobbboval u exilových vlád, a **Mezinárodní družstevní fond pomoci**. Družstevní svaz USA rovněž prosadil, aby konzultantem Administrativy Spojených národů pro pomoc a obnovu (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, předchůdce OSN), byl Američan. Ještě před koncem války MDS pomáhal zničenému francouzskému družstevnictví, a po válce posílal finanční a materiálovou pomoc do dalších zemí, např. Norska, Nizozemí, Polska, Německa a Rakouska (Birchall, 1997: 55).

V roce **1946** se konal **16. sjezd Svazu v Curychu**. Sešli se na něm zástupci 19 zemí, z toho 12 zemí okupovaných za války (Birchall, 1997: 55). Podle Watkinse bylo přítomno kolem 350 zástupců z 18 zemí, dále mj. čestní hosté (úředníci) z OSN, a vládní zástupci ze 7 zemí (Watkins, 1970: 231). Nejdůležitějším tématem sjezdu byla poválečná obnova družstevního hnutí. Oproti následujícím sjezdům zde ještě nedošlo k většímu střetu dvou vynořujících se mocenských bloků (Čapek, 1966: 50). Zástupci MDS ze socialistických zemí se mohli chtít od Svazu odtrhnout a vytvořit si vlastní svaz, podobně, jako se to stalo v případě Světové odborové federace. Zvolili však taktiku nevystupování z MDS, protože chtěli mít nad Svazem kontrolu – snažili se spíše ovlivňovat projednávané otázky a pravidla, a tím je přizpůsobit socialistické ideologii. (Birchall, 1997: 55–56).

Naopak, nejenže Centrosojuz chtěl být nadále členem MDS, ale o členství usilovaly družstevní svazy z dalších států východního bloku. Svaz musel řešit vážný problém – zda tyto uchazeče přijmout, nebo ne. Bylo evidentní, že družstevní organizace v těchto státech byly napojeny na Centrosojuz a jeho prostřednictvím na sovětskou komunistickou vládu. To se týkalo zejména 5 zemí, které MDS nakonec odmítl za členy přijmout – Ukrajiny, Běloruska, Litvy, Lotyšska a Estonska. Svaz se rozhodl nepřijímat za členy žádné družstevní organizace ze států, kde je potlačována demokracie a kde družstva nemohou doložit, že jsou nezávislá na vnějších autoritách. Svaz se však choval v rozporu se svými zásadami, když nezrušil členství Centrosojuzu, ovládaného sovětským státem. První příčinou tohoto stavu byla setrvačnost – Centrosojuz byl členem MDS od roku 1903. Druhou příčinou byla

nutnost kompromisu s tak silným aktérem, protože přetrvávala obava, že by po jeho vyloučení z MDS došlo k rozdělení na dvě konkurenční mezinárodní družstevní organizace a situace by tak byla ještě horší. Svaz se proto rozhodl členství Centrosojuzu zachovat, ale již dále nepřijímat nové uchazeče, kteří nesplňují podmínky nezávislosti (Birchall, 1997: 56; Watkins, 1970: 238–239).

Příliv nových žádostí o členství z „problematických“ zemí přiměl orgány Svazu přesně definovat podmínky, za jakých mohou být noví členové přijímáni. Došlo k upřesnění Článku 8 stanov, kde byla schválena tato pravidla: 1/ družstevní organizace musejí být otevřené komukoli bez diskriminace (politické, náboženské, rasové). 2/ musejí být demokratické na všech úrovních – mít právo volit řídicí orgány bez vměšování zvenčí, všichni členové musejí mít stejná práva a právo svobodně vyjádřit svůj názor. 3/ musejí být úplně nezávislé na státu a veřejných autoritách obecně a na soukromých organizacích (např. politických stranách). Bez zachování těchto podmínek nemůže družstevní hnutí bojovat proti všem formám sociálního útlaku, osvobození všech sociálních skupin a tím přispět ke světovému míru (Watkins, 1970: 240-241). Podobný osud potkal také uchazečské organizace z Východního Německa, Polska a Maďarska. Naopak v Západním Německu byla v roce 1948 obnovena existence Německé velkonákupní společnosti (GEG) a bylo uznáno její členství v MDS (Birchall, 1997: 56; Watkins, 1970: 239, 242).

Události konce války zastínily dvě významná výročí – v roce 1944 bylo 100 let od založení družstva Rochdaleských průkopníků a v roce 1945 bylo 50 let od založení MDS. Tato významná jubilea nebylo možné náležitě oslavit, a tak bylo navrženo, aby se připomínala prostřednictvím *Triennial Literary Prize* (Literární cena udělovaná jednou za tři roky), která dává prostor pro vyjádření názorů družstevníků (Watkins, 1970: 224).

Ani válka nedokázala úplně znemožnit přijímání nových členů. Během války byl přijat Družstevní svaz Číny, Družstevní federace Austrálie a počet členů se zvýšil v britských koloniích. V roce 1946 v době sjezdu v Curychu měl Svaz členské organizace v 25 zemích, z toho v 17 zemích Evropy, 3 zemích Asie, 3 zemích Ameriky, v jedné zemi Afriky a v Austrálii. V Latinské Americe za války družstevníci v exilu propagovali družstevnictví, což v pozdějším období napomohlo k připojení dalších členů z těchto států k MDS (Watkins, 1970: 227, 230).

2.4.2. Družstevnictví ve světě po druhé světové válce

Po 2. světové válce se začaly vynořovat dva politické mocenské bloky – západní demokratický, kapitalistický (tzv. první svět – vyspělé země), a východní komunistický (tzv. druhý svět – „lidové demokracie“). Během soupeření těchto dvou mocenských bloků došlo postupně k rozdělení ostatních částí světa, a tak vznikl tzv. třetí svět, který je dnes synonymem pro chudé, málo vyspělé země, většinou bývalé kolonie. V období studené války svět budil dojem relativně uspořádaného celku, byť rozděleného na dvě části, v nichž se jednotlivé státy „rozplývaly“, protože důležitější byla přece jen příslušnost k danému mocenskému bloku (Giddens, 1999: 71-74; 79-80).

Dalo by se říci, že tomuto uspořádání se nevyhnula ani družstva, jejichž povaha byla do velké míry, pokud ne úplně, určována politickým zřízením daného státu. **Ve vyspělých západních zemích** byla družstva významnou součástí ekonomiky, a to zejména ve Skandinávských zemích, Rakousku, Velké Británii a Kanadě. Tyto státy dlouhodobě mají početné členstvo v různých družstevních sektorech. Dále zde byly státy, ve kterých převažovaly jen určité sektory, např. Dánsko a Švédsko mělo vedle spotřebního sektoru rozvinuté i zemědělské družstevnictví zaměřené na živočišnou výrobu, Francii tradičně dominovala výrobní družstva, v Austrálii bytová a v Izraeli družstva zaměřená na osidlování venkova (kibuce). Belgie rozvinula lékárnický sektor, Finsko družstva pro architekturu a ve Francii se družstva uplatnila i ve školství. Značný rozvoj v rozmanitých sektorech zaznamenalo i družstevnictví v USA, kde je tradičně silná základna občanských svobod a iniciativ zdola (bez zasahování státu), přesto zde v roce 1978 Senát schválil vznik ústřední družstevní banky pro spotřební družstva (Němcová, Průcha, 1999: 20). I když i v demokratických státech docházelo k občasným příklonům některých družstevních organizací k různým politickým skupinám, neohrozilo to jejich nezávislost na státu a nenarušilo dobrovolnou podstatu družstev, jak tomu naopak bylo v socialistických zemích. Rovněž míra podpory a postoj demokratických států vůči družstevnímu sektoru se v každém státě lišila, např. v Izraeli byl vznik družstev vyloženě podporován státem a došlo tam i k těsné spolupráci družstevního a odborového hnutí (Němcová, Průcha, 1999: 21-22).

V zemích východního bloku došlo po 2. světové válce k vyvlastnění majetků a přípustné byly jen tři formy vlastnictví: 1/ všelidové – kolektivní (tj. státní), 2/ družstevní (skupinové) – mělo představovat přechod k všelidovému vlastnictví pod vedením státu a 3/ velmi omezené soukromé vlastnictví jednotlivců. Sovětské

družstevnictví se skládalo z velké části z kolektivních zemědělských (a rybářských) družstev (v SSSR kolchozů, u nás JZD), jiné sektory byly zastoupeny méně, např. výrobní družstva pro invalidy, spotřební a bytová družstva. Některé sektory byly zrušeny úplně, např. úvěrová a pojišťovací družstva, protože stát prosazoval centrálně plánované finančnictví. První kolektivizační úsilí vyvinul Lenin v rámci Nové ekonomické politiky (NEP); za Stalina pak bylo brutálně dovršeno a družstva ztratila poslední zbytky autonomie. Družstevní systém v SSSR a zemích komunistického bloku byl charakteristický státní kontrolou nad družstvy – stát jim poskytoval materiální podporu, ale také dosazoval do vedení družstev své představitele. Družstva byla prostředkem kontroly ekonomických aktivit státem, hlavně v zemědělství a obchodu na venkově a byla součástí centrálně plánovaného hospodářství, takže jejich chod často připomínal státní podniky (tzv. etatizace družstev). Je však nutné odlišovat družstva 50. let od družstev pozdější doby, protože postupně docházelo k uvolňování poměrů (Němcová, Průcha, 1999: 22-24).

Podoba družstev **v rozvojových zemích** v podstatě závisela na tom, jaký typ politického zřízení byl v daném státě u moci, lépe řečeno, do kterého mocenského bloku patřil. Počátky družstevnictví se ve třetím světě objevily už před 1. světovou válkou, např. v Indii, Barmě, Indonésii, Keni, Zambii a na Kypru. V meziválečném období sice jejich počet narůstal, ale největší rozvoj družstva zaznamenala až po 2. světové válce, v souvislosti s dekolonizací. Místní vlády podporovaly vznik družstev, jako jeden z prostředků ekonomické reformy a rozvoje (např. v Indii předseda vlády Džáváharlál Néhrú nebo egyptský prezident G. A. Násir v roce 1957) (Němcová, Průcha, 1999: 27; Sieber, 1981: 181). V rozvojových zemích se však odehrávaly různé mocenské boje mezi oběma zneprátelenými bloky, do nichž bylo často zataženo i družstevnictví – jak různými typy socialismu, tak jako podpora kapitalistické ekonomiky. Nejvíce se družstva rozvíjela v Asii, a Africe (nejvíce v Ghaně, Keni, Ugandě a Tanzánii) a v Latinské a Jižní Americe (nejvíce v Argentině) se družstevnictví rozvíjelo pomaleji (Němcová, Průcha, 1999: 26-27).

2.4.3. Vývoj MDS v období studené války

Se vznikem socialistického mocenského bloku začalo v MDS přibývat stále více socialistických představitelů a počtem nebezpečně konkurovat členům ze západních zemí. Zlomovým byl v tomto ohledu **17. sjezd MDS v roce 1948 v Praze**, kde byla napjatá atmosféra a západní představitelé si začali uvědomovat oslabení svého

výlučného postavení. Podobná situace nastala v jiných světových neziskových organizacích a nakonec vedla k jejich rozkolu (např. mezinárodní organizace žen, mládeže, studentů, odborů). Stejně nebezpečí hrozilo i MDS, ale díky velkému úsilí se tomu nakonec podařilo zabránit (Sieber, 1981: 182).

Sjezdu v Praze (který se překrýval se stým výročím existence českého družstevnictví), se zúčastnilo 444 zástupců z 24 zemí (Belgie, Bulharsko, Československo, Dánsko, Finsko, Francie, Holandsko, Island, Itálie, Jugoslávie, Norsko, Polsko, Rakousko, Řecko, Rumunsko, SSSR, Švédsko, Švýcarsko, Velká Británie, Kanada, USA, Čína, Indie, Izrael). Sjezd se konal v Obecním domě v Praze od 27. do 30. září. Politické okolnosti, za jakých se sjezd konal, nebyly zrovna příliš příznivé. V Evropě se rozpoutávala studená válka a v ČSR v únoru 1948 zvítězili ve volbách komunisté, čemuž také na sjezdu odpovídaly projevy našich představitelů, mj. uvítací projev předsedy vlády Antonína Zápotockého. Během sjezdu se projevovalo napětí, protože v rámci MDS se začala profilovat organizovaná socialistická opozice. V Polsku, Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku a Albánii rovněž došlo ke změně politického režimu, protože lidé od socialismu očekávali velké výhody. Po zahajovacích projevech následovala diskuse a usnesení ohledně Zprávy Ústředního výboru, rozhodování o budoucím směřování MDS, jeho politice a programu, změna stanov a volba Ústředního výboru. Byla také přijata Mírová rezoluce (Mezinárodní družstevní sjezd, 1949: 7, 12, 64-65; Watkins, 1970: 251-252).

Velké spory nastaly ohledně (ne)přijímání nových členů do MDS. Na jednu stranu se objevily stížnosti, že byli přijati členové, kteří přijati být neměli, na druhou stranu kritika, že je členství jiným členům nespravedlivě odíráno (jak již bylo zmíněno výše, Svaz odmítl přijmout za členy organizace z Ukrajiny, Běloruska, Litvy, Lotyšska a Estonska kvůli napojení na Centrosojuz). Např. sovětský zástupce prohlásil, že od sjezdu v Curychu (1946) byly přijaty „pokrokové“ (tj. socialistické) družstevní organizace z Bulharska a Rumunska, což je v pořádku, ale že neměla být přijata organizace z Řecka a Německá velkonákupní společnost (GEG). Řecko údajně ohrožovalo mír tím, že bylo podporováno západními mocnostmi proti východnímu bloku a Německá velkonákupní společnost byla představitelkou pouze západoněmeckého družstevnictví, což způsobilo rozdělení jednoty německého družstevnictví a tím podkopávalo jednotu družstevního hnutí jako takového (Mezinárodní družstevní sjezd, 1949: 13, 25-26). Do Svazu naopak nebyli přijati uchazeči z Východního Německa. Český zástupce nařkl Svaz z toho, že přijetím

Německé velkonákupní společnosti podporuje snahy „válečných štváčů a imperialistů“ (Mezinárodní družstevní sjezd, 1949: 28). Na sjezdu se projevila masivní kritika Svazu socialistickými členy – byla zpochybňována neutralita MDS, protože Svaz diskriminuje socialistické (v tehdejší slovníku „pokrokové“) členy či uchazeče a upřednostňuje „imperialistické“ západní členy, aby sloužili zájmům Marshallova plánu a jeho velkokapitálu, a tak ohrožovali světový mír. Nelíbila se jim rovněž vzdělávací politika Svazu, která byla podle nich anachronická, protože nereflektovala potřeby pracujícího lidu a publikace odrážely pouze družstevnictví v kapitalistických poměrech (Mezinárodní družstevní sjezd, 1949: 13-17, 25).

Na sjezdu se rovněž věnovala pozornost otázce zemědělského družstevnictví, které bylo Svazem zanedbáváno. Český zástupce J. Nepomucký vyzval Svaz, aby se na tento sektor více zaměřil. Na sjezdu se poté skutečně sešli zástupci zemědělského družstevnictví a vypracovali podrobná doporučení pro Ústřední výbor MDS. Sjezd také přijal **usnesení o podpoře družstevnictví v málo rozvinutých oblastech světa**. Vyspělé země mají všemožně (financemi, poskytováním informací, vzděláváním, odborným školením družstevních vůdců a úředníků a také spoluprací s OSN) pomáhat rozvoji družstev v málo rozvinutých zemích a tak zmírňovat rozdíly (Mezinárodní družstevní sjezd, 1949: 36-37; Watkins, 1970: 253-254).

Velká pozornost byla věnována **budoucí politice a programu MDS**. Doporučení, která byla účastníkům předložena, se však omezovala pouze 1/ na vztahy spotřebních a zemědělských družstev a 2/ na vztahy mezi státem a družstevnictvím v zemích s tzv. smíšenou ekonomikou (tj. státy kapitalistické, kde vedle sebe existují podniky soukromé, státní a družstevní). První doporučení obsahuje nutnost vzniku společných orgánů mezi spotřebním a zemědělským družstevnictvím (tj. rozdělení funkcí na obchod a výrobu) a zřizování společných podniků. Socialističtí zástupci nepovažovali toto doporučení za nic nového, protože k takovému sjednocení již v „lidově demokratických“ státech došlo. Druhé doporučení se věnovalo vztahu mezi kapitalistickým státem a družstvy. Oba body byly socialistickými zástupci velmi zkritizovány (Mezinárodní družstevní sjezd, 1949: 39-40; Watkins, 254).

Podle nich nelze dosáhnout sociální spravedlnosti jinak, než nastolením socialistického zřízení, protože družstva ani za 100 let svého působení neodstranila kapitalismus. Proto vyzvali k tomu, aby se družstevníci v kapitalistických zemích sjednotili se socialistickým odborovým hnutím a aktivně se projevovali v konkrétních akcích. Sovětští zástupci zpochybnili neutralitu Svazu a místo ní navrhovali aktivní

boj MDS za mír. Tvrdili, že neutralita napomohla k rozvoji fašismu. Proti těmto tvrzením vystoupil anglický zástupce T. H. Gill, který naznačil, že jsou to právě socialisté, kdo usiluje o světovou nadvládu. Západní státy chtějí mír stejně jako východní, ale není možné ho dosáhnout pomocí osočování druhých (Mezinárodní družstevní sjezd, 1949: 40-43; Watkins, 1970: 254-255). Na tomto příkladě je možné vidět, v jakém duchu asi probíhala jednání sjezdu.

Dalším tématem, které vyvolalo bouřlivé diskuse, byl návrh na změnu stanov. Nakonec však zůstaly ve své podstatě nezměněny, ačkoli některé články byly více upřesněny (Watkins, 1970: 255). Socialisté na sjezdu kritizovali, že změny byly pouze formální a slovní a nereflektovaly skutečný vývoj družstevnictví ve světě (Mezinárodní dr. Sjezd, 1949: 44). I přes všechny spory se všichni účastníci nakonec nadšeně shodli na **Mírové rezoluci** jakožto základní jednotící myšlenke družstevního hnutí (Mezinárodní dr. sjezd, 1949: 62-63; Watkins, 1970: 257).

Na **18. sjezdu v Kodani v roce 1951** nebyla o nic méně napjatá atmosféra než v Praze. Příčinou opět byla světová politická situace, avšak ještě více ideologické neshody uvnitř Svazu samotného, což se nejvíce projevilo při projednávání politiky MDS a výkladu Článku 8 stanov, pojednávajícím o způsobilosti k členství (neutralitě se věnoval Článek 7) (Watkins, 1970: 255, 259). Členové ze socialistických zemí si nadále stěžovali, že jsou diskriminováni stanovami, které požadovaly, že „(d)růžstevní organizace musí být naprosto svobodné a nezávislé. Nemohou proto existovat v zemích, kde je popíráno právo na svobodné sdružování.“ (Watkins, 1970: 261). Z MDS bylo vyloučeno Polsko, které bylo Svazem shledáno jako ovládané státem. Podle socialistického tábora v MDS si západní družstevníci uvědomili ohrožení svého postavení, a tak se snažili různými způsoby omezovat vliv družstevníků z komunistických zemí, např. prostřednictvím již zmíněného Článku 8, odmítnutím žádostí o členství nových socialistických států a také (jak bude zmíněno dále) na dalším sjezdu přijetím nového typu členství. Pozitivním krokem bylo vytvoření **Výboru pro zemědělské družstevnictví**, dnes známého jako Mezinárodní družstevní zemědělská organizace (ICAO), která je sektorovou organizací v rámci MDS sdružující všechna zemědělská družstva. V roce 1952 Svaz založil **Výbor pro bytové družstevnictví**, dnes nazvaný ICA Housing. Je sektorovou organizací sdružující bytová družstva v MDS (ICA, 2005 - 2007d; Watkins, 1970: 261).

Na **19. sjezdu v Paříži v roce 1954** byl přijat nový druh členství, **mimořádné (přidružené)** (associate) členství. Mimořádným členem měla být družstevní

organizace, která „...prosazuje rozvoj družstevnictví ve shodě s cíli Svazu, ale která, z důvodu skutečnosti, že v raném stadiu rozvoje dostává vnější pomoc, ještě nemá úplnou kontrolu nad svými záležitostmi, bude způsobilá pro mimořádné členství jako přechodné fázi k plnému členství...“ (Watkins, 1970: 275). Pravidla upravují, jaká práva a povinnosti mimořádní členové mají (tj. velmi omezená), socialistické křídlo Svazu však toto opatření považovalo za diskriminaci nejen družstev v rozvojových zemích (i přes poskytování pomoci), ale také za záminku, jak neumožnit socialistickým družstvům ovlivňovat důležitá rozhodnutí a chod Svazu. V rozvojových zemích se v té době hroutily koloniální vlády a ve snaze místních o osvobození (a také ve snaze západních mocností o udržení vlivu v již dekolonizovaných územích) byla družstva rozpoznána jako výhodný prostředek, který by k tomu mohl napomoci (Čapek, 1966: 53–54). Družstva v rozvojových zemích se tak stávala jakýmsi prostředkem pro získání vlivu jednou východními, jindy západními silami. V problematice situaci se octlo také československé družstevnictví – i když z MDS nikdy vyloučeno nebylo, v letech 1952 – 1957 se o jeho členství velmi diskutovalo (Němcová, Průcha, 1999: 27).

Na sjezdu byl vytvořen **krátkodobý a dlouhodobý program technické pomoci družstvům v rozvojových zemích**. Co se týče pohledu na situaci v rozvojových zemích, kde se družstevnictví po 2. světové válce bouřlivě rozvíjelo, krátkodobý program měl za cíl zde nejdříve propagovat družstevnictví a vytvořit komunikační toky (tisk a jiná média), dále vylepšit metody obchodování a poskytovat vzdělání o družstevnictví. Na tom, že by se rozvojovým zemím měla poskytovat podpora a jejich družstevní hnutí by měla být těsněji spojena se Svazem, se všichni účastníci shodovali. Socialistické křídlo MDS však situaci vidělo jinak – plán považovalo (spolu se zavedením mimořádného členství) za záminku k omezení vlivu rychle narůstajícího počtu mimoevropských rozvojových zemí v MDS a jako prostředku k získání západního vlivu v těchto zemích, které tím nedostaly možnost stát se „pokrokovými“ a připojit se k východnímu bloku. Tato opatření měla v rámci MDS zachovat převahu západních členů nad ostatními (Čapek, 1966: 52-55; Pernica a kol., 1968: 314-316; Watkins, 1970: 283-285).

Krátkodobý program pomoci byl přijat na **20. sjezdu ve Stockholmu v roce 1957**. Dlouhodobý program schválili v roce **1960 na 21. sjezdu v Lausanne** (Pernica a kol., 1968: 314-315). Na tomto sjezdu bylo rovněž přijato usnesení o tradičním uznání rovnoprávnosti žen bez diskriminace (Watkins, 1970: 304-305). V rámci

diskusí o podpoře rozvojových zemí bylo schváleno i založení **Regionální kanceláře pro Jihovýchodní Asii**. Kancelář byla oficiálně slavnostně založena v témže roce za účasti indických vládních představitelů, zahraničních ambasad, Všeindického družstevního svazu a dalších družstevních organizací v hlavním městě Indie Dillí (Watkins, 1970: 305). Dlouhodobý program pomoci kladl důraz na úmysl postupně zakládat regionální pobočky MDS ve světě (v Asii, Africe a Latinské Americe) (Pernica a kol., 1968: 315).

Sjezd byl významným mezníkem také proto, že na něm došlo ke schválení zásady, podle které lze spočítat, kolik hlasů bude který zástupce na sjezdu mít. Dříve platilo, že 1 hlas představuje 25 000 členů (jednotlivců) té které členské družstevní organizace, a po změně se počet hlasů odvozoval od výše zaplacených členských příspěvků (1 hlas = 100 £) (Čapek, 1966: 95). V té době existovaly v MDS **tři druhy členství: 1/ mimořádné** (viz výše), **2a/ řádné kolektivní** a **2b/ řádné individuální**. **Kolektivní člen** (např. družstevní federace) je v rámci MDS zástupcem svých členských družstev a jejich členů, a vystupuje tak v MDS nejen svým, ale také jejich jménem. Členský příspěvek se pak počítá za celou federaci, a k tomu se stanoví další příspěvek podle počtu družstev a jejich členů. Celkový roční příspěvek je tak o mnoho vyšší než u ostatních kategorií členství. Podle výše příspěvku se pak odvozuje počet členů dané organizace v Ústředním výboru a počet hlasů na sjezdu. **Individuální členství** naopak znamená, že členem MDS je pouze samotná družstevní organizace, bez ohledu na to, kolik družstev a jednotlivců sdružuje. Členský příspěvek je sice nižší, ale úměrně tomu je nižší i zastoupení a tím možnost ovlivňovat záležitosti Svazu. Individuální organizace může mít pouze jednoho zástupce v Ústředním výboru a jen jeden hlas na sjezdu (Čapek, 1966: 136-137). Přestože byla ve stanovách zakotvena zásada, že každý člen, který je přijat jako řádný, si může sám zvolit, jestli chce být kolektivním, nebo individuálním členem, došlo ke stížnostem individuálních členů Bulharska a Rumunska, že jim Svaz nepovolil kolektivní členství, protože se obával rozšíření vlivu socialistického tábora MDS (Čapek, 1966: 137-138; Pernica a kol., 1968: 314).

Až v roce 1955 došlo k částečnému zmírnění napětí a nastolení přátelštější atmosféry ve světové politice, a v návaznosti na to i v MDS. Jednou z příčin byla smrt J. V. Stalina v roce 1953 a nástup N. S. Chruščova k moci, zejména však konference čtyř hlav států v Ženevě v červenci 1955, po níž teprve došlo k celosvětovému zmírnění napětí. To mělo rychlý vliv i na družstevní hnutí, které začalo zdůrazňovat

myšlenku **koexistence**, tj. že by se neměly brát v potaz ideologické rozdíly a žádná strana by se neměla snažit zvítězit nad druhou. Svaz se usnesl, že musí udržet svou jednotu (Watkins, 1970: 280-281).

22. sjezd v Bournemouth v Anglii v roce 1963 byl oproti předchozím sjezdům po 2. světové válce nebývale klidný. Svaz jednomyslně schválil Mírovou rezoluci, která vyjadřovala podporu dohodě podepsané v Moskvě, která částečně zakázala jaderné pokusy a podepsalo ji více než 100 zemí. Ze sovětského tábora se však vynořila touha po přeformulování družstevních principů, k němuž došlo naposledy v roce 1937 ve Vídni. Rochdalské družstvo vzniklo jako reakce na podmínky kapitalismu a přerozdělování přebytků bylo zamýšleno jen jako lákadlo pro získání a udržení členů. Rochdalské zásady se nehodí pro všechny typy družstev, protože v každé zemi se družstevní hnutí vyvíjelo za jiných podmínek. Ačkoli některé principy jsou stále platné, je nutné je přizpůsobit moderním okolnostem. Tato výzva se však nesečkala s pochopením, protože např. zrušení zásady demokratického řízení by úplně zničilo podstatu družstevnictví (Watkins, 1970: 321-322). V roce 1964 bylo za řádného člena MDS opětovně přijato Polsko, protože bylo uznáno způsobilým (Pernica a kol., 1968: 315). Rok 1965 byl OSN vyhlášen jako **Mezinárodní družstevní rok** (ICA, 2005 – 2007d).

Přesto na příštím, **23. sjezdu ve Vídni v roce 1966** k revizi zásad došlo a byly přijaty v poněkud volnější podobě (Šúbertová, 1997: 23; Šúbertová, 2004: 30). Účastníci schválili **6 principů**: 1/ Dobrovolné členství v družstvu – bez jakékoli diskriminace sociální, politické, náboženské nebo rasové. Má být otevřené každému, kdo je ochoten převzít odpovědnost za své členství.

2/ Družstvo je demokratická organizace – mají ho spravovat lidé, zvolení nebo jmenovaní způsobem, na kterém se členové dohodli. Každý člen základní družstevní organizace má jeden hlas, jiné než základní organizace mají rozhodovat vhodnou formou na demokratickém základě.

3/ Z podílového kapitálu se má vyplácet přísně omezený úrok – pokud se nějaký vyplácí.

4/ Pokud má družstvo přebytky, patří jeho členům – žádný člen nesmí těžit na úkor druhého. Využití přebytků lze dosáhnout rozhodnutím členů: a/ opatřením směřujícím k rozvoji hospodářské činnosti družstva; b/ zabezpečením společných služeb; a c/ rozdělením přebytků mezi členy družstva podle míry jejich účasti na činnosti družstva.

5/ Družstva mají zajišťovat výchovu a vzdělávání svých členů, funkcionářů a zaměstnanců a širší veřejnosti, a obeznámit je s hospodářskými a demokratickými družstevními zásadami.

6/ Všechny družstevní organizace mají aktivně spolupracovat všemi praktickými způsoby s jinými družstvy v místním, celonárodním a mezinárodním měřítku, aby mohly lépe sloužit zájmům svých členů i veřejnosti. (Čapek, 1966: 122-123; Dohnalová, 2004: 45; Pernica a kol., 1968: 317; Sieber, 1981: 198-199).

V roce 1966 Svaz založil **Podvýbor pro rybářství** patřící k Výboru pro zemědělské družstevnictví. V roce 1976 se podvýbor oddělil a stal se samostatnou sektorovou organizací MDS pod názvem Mezinárodní družstevní rybářská organizace (ICFO) (ICA, 2005 – 2007d).

24. sjezd v Hamburгу v roce 1969 se zabýval důkladnou diskusí o nutnosti **strukturálních změn MDS**. Bylo jednohlasně přijato závěrečné **usnesení**, které členům MDS doporučovalo tato opatření: kde to bude nutné, přizpůsobit demokratický systém novým ekonomickým strukturám tak, aby členům družstev zajistily maximální možnou participaci; pro tento účel vyvinout systém reprezentativní demokracie v jednotlivých družstvech, pokud pokrývají velkou oblast nebo mají mnoho členů; vyvinout takové mechanismy k plnění úkolů, aby úkoly plnila ta úroveň, na které to bude nejefektivnější, aby se tak dosáhlo efektivnosti družstevního hnutí jako celku; používat moderní metody masové komunikace, aby každý dostal možnost zapojit se do chodu podniku; vzdělávat členy pomocí moderních audiovizuálních pomůcek na členských setkáních a investovat do rozvoje družstevního tisku; vzdělávat funkcionáře družstev tak, aby mohli dobře rozhodovat a vykonávat kontrolu nad velkými ekonomickými transakcemi v zájmu členů; vzdělávat také vedoucí a technické pracovníky zaměstnané v družstvech a mít na paměti i sociální a kulturní cíle hnutí založeného na zásadách solidarity; zajistit prostřednictvím MDS nebo přímými styky vyměňování zkušeností mezi různými typy družstev a mezi družstevními hnutími různých zemí za účelem zlepšení každodenního fungování demokracie v družstvech a navázat vztahy s masovými organizacemi se stejnými cíli, aby družstevní myšlenka získala ještě větší vliv; uplatnit větší vliv na sociální a ekonomickou legislativu a získat zastoupení družstevních organizací ve vládních kancelářích, kde se formuluje ekonomická a sociální politika. Sjezd potvrdil, že politická demokracie je nezbytná pro rozvoj družstevnictví a rovněž rozvoj družstevních myšlenek je nezbytný pro

ekonomickou demokracii, bez které nemůže existovat demokracie politická (Watkins, 1970: 356-357).

Sjezd jednomyslně přijal důležitou **mírovou rezoluci**. Družstevníci v ní podporují porozumění mezi všemi rasami a národy a chrání práva národů na sebeurčení. Sjezd vyzval všechny členské organizace MDS, aby se podílely na odzbrojení, zvyšování životní úrovně, bojovaly proti hladu a ekonomické nejistotě. Rezoluce kladně hodnotí činnost OSN a vyzývá ji, aby dále zmírňovala napětí ve světě (Mavrogiannis, 2002: 27; Watkins, 1970: 353).

Jednomyslně byla také přijata **Mezinárodní deklarace práv spotřebitelů**. Formuluje práva, která mají svůj původ již u Rochdaleského družstva. Mezi základní práva spotřebitele patří přiměřená výživa, oděv a bydlení; bezpečné a zdravé prostředí bez znečištění; přístup k neošizenému zboží za spravedlivé ceny a přiměřenému výběru zboží; přístup k informacím o zboží a službách a ke spotřebitelskému vzdělání; a demokratická participace na řízení ekonomického života (Watkins, 1970: 357).

25. sjezd se konal v roce 1972 ve Varšavě. Znovu se vyostřily ideologické rozpory uvnitř Svazu – většinu návrhů týkajících se družstevní identity a rozvoje družstevnictví předkládali zástupci ze socialistických zemí. Byla opět přijata mírová rezoluce (jak se ostatně dělo skoro na všech sjezdech po 2. světové válce), a velká pozornost se věnovala družstevnictví v rozvojových zemích (Mavrogiannis, 2002: 27-28).

Na **26. sjezdu v Paříži v roce 1976** bylo schváleno založení **Mezinárodní družstevní univerzity**. V mírové rezoluci se objevil návrh, jak řešit ideologické problémy. Proklamoval spolupráci mezi národními družstevními organizacemi „bez ohledu na společenský systém v jejich zemích“ (uvozovky v originále; Mavrogiannis, 2002: 28). Sjezd schválil založení **Mezinárodního sdružení družstev v turismu** (TICA – *The International Association of Tourism Co-operative*), které je od roku 1985 sektorovou organizací (ICA, 2005 – 2007d).

Na **27. sjezdu v roce 1980 v Moskvě** účastníci přijali zajímavé **Usnesení o družstvech v roce 2000** (viz Příloha 14) (Mavrogiannis, 2002: 28-29, 146-148). **28. sjezd v Hamburgu v roce 1984** zhodnotil přínos tří regionálních kanceláří, skrze které se těmto oblastem dostávala pomoc. Předchozí sjezd, i **29. sjezd ve Stockholmu v roce 1988** apelovaly na OSN, aby se ještě více zasadila o odzbrojení a mírové řešení konfliktů (Mavrogiannis, 2002: 28-29).

2.4.4. Pomoc MDS rozvojovým zemím po druhé světové válce

MDS si vážněji uvědomil nutnost poskytování pomoci rozvojovým zemím v roce 1953. Tehdy Výkonný výbor schválil vznik Fondu rozvoje, který měl sloužit k financování šíření družstevnictví v těchto zemích. O rok později na sjezdu v Paříži Svaz rozvojovou pomoc označil za prvořadě důležitou. Byl zřízen Podvýbor pro technickou pomoc, později přejmenovaný na Výbor pro rozvoj. Přesto však v této době Svaz nevyvinul žádný dlouhodobý plán – organizoval v podstatě jednotlivé akce. Počet rozvojových zemí v MDS postupně narůstal, takže s postupem doby byla rozvojová pomoc stále aktuálnější. Nejaktivnější byli v tomto ohledu švédští družstevníci, kteří díky svým schopnostem i finančním zásobám převzali větší část realizace pomoci (Sieber, 1981: 127-128).

Kolem roku 1960 počet neevropských členských zemí MDS poprvé překročil počet evropských. To byl důvod k zahájení regionalizace Svazu – v roce 1960 byla založena kancelář pro Asii v indickém Dillí. Další **kancelář** byla založena **pro Východní a Střední Afriku** v roce 1968 (Birchall, 1997: 57; Sieber, 1981: 142) a **pro Západní Afriku** (Mavrogiannis, 2002: 29). V letech 1957 a 1960 byly na sjezdech přijaty krátkodobý a dlouhodobý program rozvoje (viz výše) a realizováno mnoho různých projektů pomoci, kterou inicioval jak MDS, tak jeho jednotlivé členské organizace a byla využita i spolupráce s OSN (Sieber, 1981: 129-138).

Období let **1971 – 1980** bylo OSN vyhlášeno jako druhé **Desetiletí rozvoje OSN**. OSN v rezoluci č. 1413 uznala důležitost družstevnictví a vyzvala své specializované organizace (ILO, FAO, UNIDO – Organizace OSN pro průmyslový rozvoj), aby do plánů Desetiletí rozvoje družstevnictví zahrnula. MDS ve spolupráci s OSN připravil program **Desetiletí rozvoje družstevnictví**, zaměřený především na rozvojové země, který měl probíhat jako paralelní podpora Desetiletí rozvoje OSN (Sieber, 1981: 138-139).

3. MDS V SOUČASNOSTI

3.1. Restrukturalizace MDS v 80. a 90. letech 20. století

V roce 1982 Svaz přesunul své sídlo z Londýna do Ženevy, aby tak byl v centru světového dění, v blízkosti OSN a ILO. Významným krokem k modernizaci této obrovské organizace byla decentralizace a stanovení **čtyř nových cílů** pro budoucnost: 1/ ovlivňovat politiku vlád a národní legislativy v oblasti družstevnictví, 2/ napomáhat institucionálnímu rozvoji družstev na národní úrovni, reformovat vrcholné družstevní organizace a pomáhat vytvářet nové, 3/ soustředit se na rozvoj lidských zdrojů na národní a regionální úrovni, s důrazem na roli žen, a 4/ mobilizovat zdroje pro podporu družstev a koordinovat vzájemnou pomoc různých družstevních sektorů (Birchall, 1997: 62).

Tím, že se MDS stal součástí sítě **COPAC (Výbor pro podporu a rozvoj družstevnictví; Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives)**, může plnit roli katalyzátora změn. COPAC je výbor, který v rámci OSN zajišťuje podporu pro oblast družstevnictví v součinnosti různých v něm zastoupených organizací, jako je MDS a dále ILO, FAO, Mezinárodní federace zemědělských producentů, Světový výbor Crédit Union a Mezinárodní unie pracovníků ve sféře výživy, zemědělství a v hotelových, restauračních a stravovacích službách (Birchall, 1997: 62; Dohnalová, 2004: 44; ICA, 2005 – 2007d).

Na **30. sjezdu v roce 1992 v Tokiu** (byl to první mimoevropský sjezd!, viz Příloha 15) schválil Svaz novou organizační – decentralizovanou – strukturu, založenou na rozdělení na čtyři světové regiony **Evropy, Afriky, Asie a Oceánie** a obou **Amerik**. Místo sjezdů každé 4 roky (které se konaly jednou za 4 roky od roku 1972; předtím jednou za 3 roky) a velkého Ústředního výboru, schválil **zasedání Valného shromáždění každé 2 roky** (seznam sjezdů a zasedání Valných shromáždění viz Příloha 16), které se budou střídat se zasedáním čtyř regionálních Valných shromáždění v letech, kdy se nebude konat zasedání Valného shromáždění. Chod MDS od té doby zajišťuje 16-ti členná **Rada** (Board). Regionalizace umožnila určit priority pro každou část světa zvláště a tyto tak mohly odrážet rozdílnost potřeb. Např. v Africe se kancelář pro Západní Afriku soustřeďuje na rozvoj lidských zdrojů, zatímco v Amerikách kancelář v Kostarice podporuje vzájemné obchodování mezi družstvy. Kanceláře v Africe se spojily k tomu, aby organizovaly meziministerské konference, jejichž účelem je přimět vlády, aby upustily od státní kontroly nad

družstvy. V této regionalizaci byla Evropa překvapivě zanedbána, ale to se vynahradi tím, že družstevní organizace v Evropě mohly více proniknout do struktur Evropské unie (jak to dokazuje např. nově vzniklý institut Evropského družstva – Helešic, 2004) (Birchall, 1997: 62-63). Přestože byla decentralizace schválena na sjezdu najednou, její realizace probíhala postupně – regionální kancelář pro Severní a Jižní Ameriku v Kostarice vznikla již v roce 1990 (tedy před sjezdem v Tokiu), kancelář pro Evropu byla založena v roce 1994 (ICA, 2005 – 2007d). Regionalizace MDS nepochybně přispěla k přizpůsobení činnosti Svazu ve prospěch specifických problémů, se kterými se regiony potýkají, na druhé straně existuje určité riziko odstředivých sil, které musejí být zpětně vyváženy posílením ústředí MDS (zejména ředitelství), jehož prioritou je účinné zajišťování služeb pro členy Svazu (Birchall, 1997: 63).

Svaz rovněž schválil vznik **9** specializovaných těles (**sektorových organizací**, viz Příloha 17), která umožňují různým typům (sektorům) družstev organizovat se pro podporu svých zájmů. Každá organizace je demokraticky řízena a financována svými členskými organizacemi. Sektorové organizace se týkají: 1/ pojišťovnictví, 2/ bankovníctví, 3/ spotřeby, 4/ výroby a služeb, 5/ zemědělství, 6/ bydlení, 7/ rybářství, 8/ turismu, a 9/ zdravotnictví. V 90. letech se i tyto sektorové organizace začaly rozdělovat podle regionů (Birchall, 1997: 63-64; ICA, 2005 – 2007b). Svaz má rovněž **4** specializované (**tematické**) **výbory**. Každý výbor je demokraticky řízen svými členy a podporován Svazem. Jsou to Výbor pro rovnost pohlaví, Výbor pro rozvoj lidských zdrojů, Výbor pro komunikaci a Výbor pro výzkum družstev (Birchall, 1997: 64; ICA, 2005 – 2007b).

3.2. Výroční 31. sjezd v Manchesteru v roce 1995

Tento sjezd se konal při příležitosti **stého výročí** existence Svazu a byl zároveň posledním sjezdem v jeho historii (Mavrogiannis, 2002: 30-31) (viz Příloha 18). Byl na něm nastolen nový směr vývoje světového družstevnictví. Sjezd již potřetí revidoval **družstevní principy**. Tyto principy nejsou právním dokumentem, vyjadřují spíše způsob, jakým vyjádřit hodnotu družstev v praxi, jsou jakousi morální výzvou (Dohnalová, 2004: 44-45; ICA, 2005 – 2007c). Sedm družstevních principů je součástí **Prohlášení o družstevní identitě**, které kromě nich obsahuje **definici družstva** a **družstevní hodnoty**. Oproti revizi z roku 1966 přibyl jeden nový princip, „Zájem o

společnost“ (celé Prohlášení viz Příloha 19) (Mavrogiannis, 2002: 156-157; ICA, 2005 – 2007c; ICA, 2005 – 2007d).

Sjezd ve svém projevu pozdravil generální tajemník OSN, který za OSN vyjádřil uznání Mezinárodního družstevního dne a vyhlásil **1. Mezinárodní družstevní den OSN**, který bude probíhat souběžně s Mezinárodním družstevním dnem (Birchall, 1997: 64; ICA, 2005 – 2007c; Mavrogiannis, 2002: 30).

Účastníci dále podepsali **Mírovou rezoluci**, která zdůrazňuje vlastní úsilí (Svazu) o zachování světového míru, vyzdvihuje nutnost většího zapojení žen do družstevního hnutí, podporuje rozvoj cenově dostupného a zdravého bydlení, uznává důležitost závěrů všech mírových konferencí, nutnost jaderného odzbrojení, ochrany lidských práv a odstranění všech forem diskriminace. Vyzývá družstevníky celého světa, aby se všemožně podíleli na odzbrojení a zákazu jaderných zbraní a na úsilí o dosažení světa bez válek. Členské organizace Svazu v jednotlivých zemích pak mají za úkol tyto myšlenky šířit na veřejnosti (Mavrogiannis, 2002: 153-155).

Sjezd také přijal **Rezoluci o družstevní demokracii**. Rezoluce vyjadřuje politování nad problémy družstev na celém světě, které jsou způsobeny zejména malou aktivizací členů družstev v konkurenčním prostředí a citelným nedostatkem mladých členů. Vyjadřuje potřebu neustále podporovat účastnickou demokracii v družstvech, tj. aktivní účast všech členů. Doporučuje pokračovat ve výzkumu rozšiřování členské základny, vztahů mezi členy a vedením družstev, inovace organizační struktury, rozšiřování spolupráce se zaměstnanci a ekonomické a sociální odpovědnosti. Nakonec vyzývá k tomu, aby regionální výbory MDS přiměly své členské organizace vyměňovat si poznatky o rozvoji účastnické demokracie (Mavrogiannis, 2002: 155-156).

3.3. Současná agenda Svazu

Svaz se kromě toho, že sjednocuje družstevní organizace, poskytuje jim služby a zastupuje je, zabývá také řešením řady vážných problémů (sociálních, ekonomických, environmentálních atd.) (ICA, 2005 – 2007a).

Rovnost pohlaví: Prosazování rovnosti pohlaví má MDS zakotveno ve stanovách jako jeden ze svých cílů. Úkolem Svazu je proto „prosazovat rovnost mezi muži a ženami ve všech rozhodovacích procesech a činnostech v rámci družstevního hnutí“ (ICA, 2005 – 2008). Pro jednotný postup vypracoval Svaz „**Strategii MDS pro prosazování rovnosti pohlaví: návrhy pro pokrok**“, která byla schválena v roce

2000. Prostřednictvím této Strategie chce poskytnout vodítko pro orgány a členské organizace MDS, aby ji mohli implementovat do své činnosti. Svaz rovněž shromažďuje **statistiku** zachycující účast žen v družstevním hnutí, a tak může výsledkům přizpůsobit svou činnost (ICA, 2005 – 2008).

Ačkoli se Svaz zabýval právy a problémy žen v družstvech již od svého vzniku, a dnes v tom pokračuje prostřednictvím Výboru pro rovnost pohlaví, vydal v roce **1995** rezoluci „**Rovnost pohlaví v družstvech**“, která stanovila rovnost pohlaví jako světovou prioritu Svazu a vyzvala členy, aby vytvořili plány na řešení těchto problémů. Od roku 1996 má každý člen MDS povinnost shromažďovat podrobnou statistiku o zastoupení žen a předkládat plány na jeho zvýšení (ICA, 2005 – 2008).

Změny klimatu: Svaz cítí povinnost prosazovat trvale udržitelný rozvoj v souladu se 7. družstevním principem „Zájem o společnost“. Vydal proto „Strategii pro řešení klimatických změn“, kterou přijala Rada MDS 2. dubna 2008 ve Washingtonu (ICA, 2005 – 2008).

Demutualizace: Svaz usiluje o rozšíření znalostí o roli a významu vzájemné prospěšnosti a družstevnictví a hrozbě demutualizace (ztráty vzájemné prospěšnosti uvnitř družstev). K tomu Svaz vypracoval „Global 300 Project“, který má za cíl informovat družstevníky o ekonomické výkonnosti družstev (ICA, 2005 – 2008).

Fair Trade (spravedlivý obchod): Družstevní podniky na celém světě (zvláště však v rozvojových zemích) se stále více zapojují do systému Fair Trade jako prostředku ke zvýšení konkurenceschopnosti na trhu (ve výrobním a spotřebním sektoru). MDS se touto otázkou zabývá hlavně prostřednictvím své účasti ve výboru COPAC. V nejbližší době vznikne internetová stránka www.fair-trade.coop, která bude shromažďovat informace o Fair Trade z družstevního hlediska. V roce 2005 se v Berlíně konala konference „COPAC Open Forum: Fair Trade a družstva“, na které nápad založit stránku vznikl (ICA, 2005 – 2008).

HIV/AIDS: HIV/AIDS má vážné dopady na družstva. Negativně ovlivňuje jejich schopnost být ekonomicky a sociálně výkonná. Družstva se tak musejí vyrovnávat s nemocností a úmrtností svých členů, zaměstnanců a vedoucích, což ohrožuje jejich finanční existenci a udržení znalostí a dovedností. Ohroženi jsou pak i zbývající členové, kteří za těchto okolností mohou z družstev stěží profitovat. Svaz proto přijal „**Strategii MDS pro družstva bojující s HIV/AIDS**“ (2004), která má za cíl šířit znalosti o AIDS a jak zajišťovat prevenci a pomoc již nemocným (ICA, 2005 – 2008).

Mezinárodní účetní standardy: Identitu družstev nedávno zpochybnila organizace „International Accounting Standard Board“ (IASB). Nové účetní standardy vyžadují, aby podíly členů v družstvech byly součástí účetnictví. Svaz se tomu brání, protože by pak členský vklad byl chápán jako dluh a družstvo jako dlužník. Tato skutečnost by zpochybnila podstatu družstevního vlastnictví. Toto opatření by mohlo ohrozit schopnost družstev získávat kapitál. MDS vyzval své členy, aby proti tomu lobbovali u IASB a nadále používali dosavadní účetní standardy. Svaz však zároveň upozornil, že situace družstev se může stát od státu lišit, podle místní legislativy (ICA, 2005 – 2008).

Legislativa: Skutečnost, zda se družstva rozvíjejí nebo upadají, do velké míry závisí na státní nebo místní legislativě. Svaz proto pomáhá, např. formou poradenství, svým členům při prosazování pro družstva výhodné legislativy v souladu s družstevní identitou. Poskytuje podklady (mj. technického charakteru) vládám a navrhovatelům zákonů, které mohou družstva ovlivnit. V této oblasti rovněž spolupracuje s Mezinárodní organizací práce a výborem COPAC (ICA, 2005 – 2008).

Mládež: Svaz se mládeži věnuje již velmi dlouho. Organizuje mládežnické konference na globální a regionální úrovni a má pracovní skupinu **Youth Network** s více než 200 mladými členy. Práce s mládeží je pro Svaz velmi důležitá, aby byla zajištěna kontinuita družstevního hnutí v budoucnosti (ICA, 2005 – 2008).

4. ČESKÉ DRUŽSTEVNICTVÍ A MDS

4.1. Počátky účasti českého družstevnictví v MDS

Přesné datum a okolnosti, kdy se české družstevnictví stalo právoplatným členem MDS se pravděpodobně již nikdy nepodaří dohledat. Z Výsledku rešerše počátku účasti českého družstevnictví v MDS vyplývá, že „v archiváliích MDS se nenašla stopa české účasti...“ na přípravách založení MDS, které probíhaly od roku 1893, „...a to ani českého družstevnictví samostatně, ani v rámci tehdejšího Rakouska.“ (Slabý, 2006: 1). Organizátor příprav založení Svazu H. W. Wolff si v té době dopisoval s tehdejším „Všeobecným svazem německých živnostenských a hospodářských družstev v Rakousku“ (*Allgemeiner Verband der auf Selbsthilfe bestehenden deutschen Erwerbs und Wirtschaftsgenossenschaften in Österreich*). H. W. Wolff za účelem získání co nejvíce příznivců nového mezinárodního svazu cestoval napříč Evropou (Birchall, 1997: 41; Slabý, 2006: 1; Watkins, 1970: 27). H. W. Wolff se setkal se zástupci výše jmenovaného svazu dokonce v Karlových Varech. Podle prezenční listiny zakládajícího sjezdu MDS nebyl přítomen „...žádný český, ani rakouský družstevník.“ (Slabý, 2006:1). Jedním z hostů sjezdu však byl maďarský zástupce (z tehdejšího Uherska - Zalitavska) **Gyorgy Endre**. Tento návštěvník předal sjezdu zprávu o družstevnictví v Rakousku-Uhersku, podle toho, jak bylo tehdy Rakousko-Uhersko územně členěno. Zprávu za Rakousko (tj. Předlitavsko) vypracoval **Dr Carl Wrabetz**, který ale na sjezdu osobně přítomen nebyl. Ve Wrabetzově textu se pojednává i o družstevnictví v českých zemích (Slabý, 2006:1-2).

Z Wrabetzovy zprávy lze vyvodit, že se z ní Svaz dozvěděl o existenci českého družstevnictví (těžko říci, zda o tom čeští družstevníci věděli nebo nakolik se na tom sami podíleli). Přestože družstevnictví v českých zemích vzal Svaz na vědomí, české družstevnictví se tím ještě nestalo jeho členem (Slabý, 2006: 3).

Z Rešerše dále vyplývá několik dat, kdy byli (bez dohledání okolností vstupu) čeští družstevníci již považováni za členy MDS: 1902 - Jednota založen; 1907 - Jednota založen v Čechách, Moravě a Slezsku; 1910 - asi deset jednotlivých družstev a svazů, zemědělských i nezemědělských; 1913 – VDP (Velkonákupní společnost konsumních družstev v Praze). První osobní účast českých družstevníků na sjezdu MDS byla podle Rešerše zaznamenána na 10. sjezdu v Basileji v roce 1921 (22. – 25. srpna). V příloze Rešerše jsou uvedeni 23 zástupci, kteří zastupovali **Ústřední svaz československých družstev**. Za Rakousko na sjezdu bylo přítomno 9 zástupců

z *Verband Deutscher Wirtschaftsgenossenschaften*. Dále je jako „konzultativní člen“ uveden Čech E. Lustig, patrně „člen s hlasem poradním“, „bez hlasovacího práva“ (Slabý, 2006: 2).

4.2. Vztahy českého družstevnictví a MDS do roku 1948 a Ústřední svaz československých družstev

K tomu, abychom mohli pochopit vztah českého družstevnictví k MDS, zejména v období do roku 1948, je nutné zachytit základní charakteristiku družstevnictví v českých zemích v tomto období. Již koncem 19. století a na začátku 20. století začínají v Čechách a na Moravě vznikat ústřední organizace jednotlivých družstevních odvětví - sektorů. Družstevnictví v českých zemích začíná v té době vykazovat rostoucí tendence ke sjednocování družstevnictví jako takového, avšak stále existuje velké množství různých svazů, takže před rokem 1948 v českých zemích v podstatě neexistuje jednotný národní svaz družstev, který by reprezentoval naše družstva jako celek (Smrčka a kol., 1992: 19). První družstvo na území Střední Evropy vzniklo v roce 1845 v Sobotišti (*Gazdovský spolok*, Západní Slovensko). Na českém území byl prvním družstvem **Pražský potravní a spořitelní spolek**, který byl založen v roce 1847 (Němcová, Průcha, 1999:35; Smrčka a kol., 1992: 19).

Počet družstev a družstevních svazů na našem území postupně narůstal. Před druhou světovou válkou se vytvořily tři hlavní skupiny družstev (viz Tabulka 1):

Tabulka 1: členění družstevnictví českých zemí před 2. světovou válkou

Družstevní skupina	Další členění skupiny	Počet svazů
Zemědělská družstva (nejvýznamnější a nejpočetnější)	Úvěrní a neúvěrní	47 svazů (v roce 1938)
Dělnická družstva	Spotřební, výrobní, bytová a dělnické záložny	15 svazů
Živnostenská družstva	Úvěrní a neúvěrní	11 svazů

Zdroj: Smrčka a kol., 1992: 19.

Kromě těchto svazů ještě existovalo 10 svazů občanských záložen a *Ústřední jednota pro reformu bytovou* s 378 bytovými družstvy. Družstevnictví před rokem 1948 bylo v Čechách a na Moravě charakteristické velkou roztržitostí a členitostí, což mu jistě nenapomáhalo k většímu sblížení a tím bylo komplikováno i členství v rámci MDS, protože pokud byly některé svazy členem MDS, nemohly být zdaleka

představitelem českého a moravského družstevnictví jako celku (Smrčka a kol., 1992: 20).

Patrně nejvýrazněji se v oblasti vztahů českých družstev a MDS projevoval **Ústřední svaz československých konsumních, výrobních a hospodářských družstev** (dále také Ústřední svaz), založený z iniciativy sociálně demokratické strany (Smrčka a kol., 1992: 216). V roce 1907 byly připraveny stanovy, které byly v roce 1908 schváleny zemskou správou. Ustavující sjezd se konal **7. dubna 1908 v Praze**. Týž rok začal svaz vydávat časopis Družstevník. Na **prvním pracovním sjezdu v červnu 1909** přednesl Ferdinand Jirásek referát o MDS. Ústřední svaz se stal členem MDS pravděpodobně automaticky, protože byl vytvořen jako filiálka či „odnož“ existujícího a do MDS již dříve vstoupivšího **Vídeňského ústředního družstevního svazu**, jehož součástí byla v rámci Rakouské monarchie (Předlitavska) i družstva z českých zemí, která byla v MDS Vídeňským svazem zastupována. Vzhledem k již zmíněné roztříštěnosti českého družstevnictví a neexistenci silného aktéra na české družstevní scéně se představitelé českých dělnických družstev rozhodli (byť tím nebyli moc nadšeni) přidat k Vídeňskému svazu. Od počátku existence Ústředního svazu československých družstev docházelo ke sporům s Vídeňským svazem. Založení Ústředního svazu československých družstev bylo ze strany Vídně přijato jako velmi nevídané. Vídeňská centrála vyjádřila velmi negativní postoj k rozšiřování činnosti Ústředního svazu, zejména té velkoobchodní (Větvička, Šorm, 1959: 124, 165, 166, 170).

Při příležitosti sjezdu v červnu 1909 uspořádal Ústřední svaz výstavku družstevních časopisů z celého světa, kterou mu pro tyto účely zapůjčil Sekretariát MDS v Londýně. Sjezdu také poslal pozdrav Sekretariát MDS v Londýně. Během roku 1909 vyvinul Ústřední svaz značné úsilí, aby uvedl do provozu *obvodní svazové organizace*, kterých bylo na konci roku 1910 devět (pro každý kraj jedna organizace). Jejich vznik byl obtížný a provázely jej značné finanční problémy i nepochopení některých družstev. Ústřední svaz vyzýval jednotlivá družstva, aby postupně vyhověla doporučení sjezdu a přihlašovala se za přímé členy MDS – a to hlavně silnější organizace, kterých do konce roku 1909 vstoupilo do MDS celkem 41 (Větvička, Šorm, 1959: 170, 177, 178).

V roce 1910 a v dalších letech se ještě více vyhrotil již dost nepřátelský vzájemný vztah Vídeňského a Ústředního svazu. Spory mezi oběma svazy se dokonce přenesly i na půdu MDS. Projevily se na Mezinárodním socialistickém sjezdu

v Kodani a poté na sjezdu MDS v Hamburgu v roce 1910. **Hamburský sjezd byl první, na kterém osobně zasedali přímí zástupci českých družstevních organizací, které se staly členy MDS** a zaplatily členské příspěvky. Při volbě Ústředního výboru MDS vedli čeští a rakouští zástupci ostrý spor o to, kdo může být do Ústředního výboru volen. Rakousko (Vídeňský svaz) mohlo ve Výboru obsadit tři místa, avšak čeští zástupci požadovali jedno místo pro sebe. K nim se přidali ještě Poláci, Rumuni a Ukrajinci (Rusíni). Jejich požadavek byl nakonec přehlasován. Kromě tohoto incidentu byl sjezd svědkem ještě několika podobných. Českým separatismem se postupně „nakazily“ i ostatní utlačované národy Rakouské monarchie, např. Poláci. Ti požadovali, aby byl MDS rozdělen ne podle států, ale podle národností (Větvička, Šorm, 1959: 179-184, 195).

V roce 1913, krátce před sjezdem v Glasgowě, dal MDS popud k urovnání sporů mezi Vídeňským a Ústředním svazem. Situaci se podařilo relativně uklidnit. Na sjezdu MDS v Glasgowě se opět hlasovalo o tom, jestli má být zastoupení v orgánech MDS uspořádáno podle národů, nebo států. MDS opět trval na tom, že státy se mají samy dohodnout, koho do orgánů navrhnou, a netahat tento spor na půdu MDS. MDS však svým postojem sledoval jednak zásadu neutrality, nechtěl si svým rozhodováním ve prospěch jedné či druhé strany znepřátelit rakouské, ani české družstevníky, a zároveň si na všechny chtěl zachovat svůj vliv. Problém nakonec „vyřešila“ první světová válka, po které se Rakouská monarchie rozpadla na jednotlivé státy, a tak od sjezdu v Basileji v roce 1921 již českoslovenští družstevníci vystupovali za vlastní stát (Větvička, Šorm, 1959: 219-223).

O tom, že českoslovenští družstevníci byli v MDS bráni vážně, svědčí skutečnost, že v Praze roce 1924 poprvé zasedal Ústřední výbor MDS (Dílo družstevní svépomoci, 1933). Poté u nás zasedal ještě v letech 1935, 1967 a 1983 (Družstevník, 1935, 1967, 1983). V Praze rovněž několikrát uspořádal své zasedání Výkonný výbor (exekutiva) MDS i další orgány. Výkonný výbor zasedal v Praze ve dnech 28. – 30. června 1932. 30. června osobně přijal zástupce Výkonného výboru prezident ČSR T. G. Masaryk. Následující den, 1. července 1932 zasedaly pomocné výbory MDS (pro mezinárodní velkonákupnu, mezinárodní družstevní banku a mezinárodní družstevní pojišťovnu). Dále potom ve dnech 2. – 16. července 1932 se v ČSR poprvé konala Mezinárodní družstevní škola MDS, kde bylo přítomno 80 posluchačů, z toho 6 bylo z Ústředního svazu československých družstev. Škola byla spojena s exkurzí do družstevních podniků a celkově zaznamenala velký úspěch. V rámci Mezinárodního

spolku (gildy) družstevnic se naše družstevnice účastnily mírových aktivit. Výkonný výbor v Praze zasedal ještě v letech 1967 a 1983 (Družstevník, 1967, 1983).

V roce 1928 dochází v Ústředním svazu československých družstev (ÚSČD) k první vážné roztržce mezi družstevníky komunistického přesvědčení a ostatními. Spor se přenesl i na půdu MDS, kde si západní družstevníci začali uvědomovat sílící vliv socialistických družstevníků. V ÚSČD docházelo k ostrému boji o to, kdo bude vyslán do orgánů MDS. Tento spor trval prakticky až do převzetí moci komunisty v únoru 1948 (Větvicka, Šorm, Pernica, 1961: 77–83).

Čeští družstevníci se na sjezdech MDS vyjadřovali také k návrhům mírových rezolucí. V roce 1934 (v době bujícího fašismu) tak na 14. sjezdu v Londýně učinil František Modráček. Na sjezdu vznikl spor Ústředního výboru MDS a zástupců SSSR o znění mírové rezoluce. Fr. Modráček vyjádřil podporu sovětskému návrhu (který považoval návrh Ústředního výboru bránit mír za nedostatečný) a řekl, že Svaz může pouze demonstrovat svůj postoj (zástupci ze SSSR však požadovali konkrétní protiválečná opatření), ale konkrétní opatření by měla být ponechána politikům, Společnosti národů a mezinárodním konferencím. Z ČSR byly do Ženevy poslány milióny podpisů proti válce, aby ČSR podpořila úsilí Společnosti národů. Politická neutralita podle Modráčka neměla znamenat, že se družstevníci zdrží vyjadřování ke světovým problémům. Měli by využít svého práva bránit válce bez ohledu na politické smýšlení. Zaujmout odmítavé stanovisko k válce není věcí politickou, ale věcí všech lidí včetně družstevníků. Družstevníci mají právo i povinnost odsoudit válku. Modráčkův proslov přesto přijetí sovětského návrhu nenapomohl (Mavrogiannis, 2002: 20-21, 85-86).

Za 2. světové války a Protektorátu Čechy a Morava se rozvoj družstevnictví úplně zastavil. Družstva a jejich svazy byly nacisty násilně sjednoceny do jimi vytvořených ústředních organizací, aby měli nad družstvy naprostou kontrolu. Družstva byla podřízena válečnému hospodářství a řízena dosazenými funkcionáři. Za takové situace nemohly být udržovány ani řádné styky s MDS. Možná byla jen komunikace českých exilových družstevníků s MDS v neokupovaných zemích, např. v Anglii (160 let družstevnictví v ČR, 1996: 8; Smrčka a kol., 1992: 220; Watkins, 1970).

Po skončení 2. světové války si čeští družstevníci uvědomili, že jejich nejednotnost jim v minulosti způsobila nemalé problémy, brzdila rozvoj družstev a hospodářskou prosperitu. Po válce bylo stěžejním cílem českých (a rovněž

slovenských) družstevníků vytvořit ústřední družstevní svaz. Na nutnosti sjednotit družstevnictví se shodli příznivci všech tří socialistických stran – komunisté, sociální demokraté i národní socialisté. Největší sjednotitelskou aktivitu projevovala komunistická strana. **17. května 1945** se sešli zástupci tehdejších svazů: Svaz spotřebních družstev, Svaz zemědělských družstev, Všeobecný družstevní svaz (tj. družstva výrobní, pracovní, živnostenská, záložny) a Svaz bytových podniků. Na tomto setkání vznikla jednotná družstevní organizace – **Ústřední rada družstev (ÚRD)** ÚRD byla nástupnickou organizací Ústředního svazu československých družstev a dalších tehdejších družstevních organizací (Pernica a kol., 1968: 318; Smrčka a kol., 1992: 20-21).

Měla to být organizace jednotná, nezávislá na politických stranách, s dobrovolným členstvím a demokraticky voleným vedením. Dokonce i zástupce komunistické strany s těmito zásadami souhlasil. 25. června 1945 došlo k dalšímu upřesnění organizační struktury a činnosti ÚRD. V rámci ÚRD vzniklo 9 svazů, které sdružovaly jednotlivé sektory. Mezi *neúvěrní svazy* patřila 1/ zemědělská, 2/ spotřební, 3/ živnostenská, 4/ výrobní a pracovní družstva, 5/ společenské domy, 6/ bytová družstva a 7/ jiná družstva. Mezi *úvěrní svazy* patřila 8/ zemědělská družstva (kampeličky, raiffeisenky, atd.) a 9/ všeobecné záložny. Součástí ÚRD bylo i slovenské družstevnictví (Smrčka a kol., 1992: 21, 211). Od svého vzniku však měla ÚRD problémy, které byly způsobeny politickými poměry. Komunisté se v ÚRD začali velmi prosazovat (zejména prostřednictvím tehdejšího předsedy ÚRD Antonína Zmrhala), a nekomunističtí členové tak dostali strach, že komunisté brzy převezmou moc ve státě a družstva jim poslouží jen jako prostředek ke snazšímu uchopení moci. Místo nápravy válkou způsobených škod tak po válce v družstvech převládl boj o moc (Smrčka a kol., 1992: 21).

Vztahy československého družstevnictví a MDS po roce 1948

V únoru 1948 byla v Československu nastolena komunistická diktatura. Jelikož bylo naše družstevnictví v rámci MDS vždy velmi uznávaným a byli jsme dlouholetými členy Svazu, bylo velkou poctou, že se v Praze mohl v **září 1948** konat 17. sjezd Svazu. Sjezd byl však negativně ovlivněn zahájenou studenou válkou a proslovy našich družstevníků již byly zcela pod vlivem komunistické rétoriky. **24. července 1948** prezident Klement Gottwald podepsal **zákon o Ústřední radě družstev**. ÚRD vznikla zákonem (z příkazu komunistické strany) a ne z dobrovolného

rozhodnutí družstev. ÚRD tak byla úplně podřízena státu jakožto organizace sdružující povinně všechna družstva. Na Slovensku vznikla *Slovenská rada družstiev*, která byla výkonným orgánem ÚRD. Na chod organizace do roku 1953 dohlíželo Ministerstvo práce a sociální péče (Smrčka a kol., 1992: 21-22).

Zahraniční politika ÚRD se od tehdejší oficiální československé zahraniční politiky nelišila, a to se týkalo i vztahů ÚRD a MDS. ÚRD se i v rámci MDS soustřeďovala na styky se Sovětským svazem a dalšími socialistickými zeměmi. Po roce 1948 čs. družstevnictví čelilo ze strany MDS námitkám, že nesplňuje podmínky členství, protože družstva nejsou nezávislá na státu. Otázka, jak naložit s členstvím čs. družstevnictví se po jeho reorganizaci v roce 1952 dokonce probírala na sjezdech MDS až do roku 1957. V roce 1952 bylo totiž zemědělské družstevnictví vyňato z řízení ÚRD a přemístěno pod ministerstvo zemědělství, přesto stále bylo jakýmsi latentním členem MDS! Členství ÚRD v MDS nakonec zrušeno nebylo (160 let družstevnictví v ČR, 2006: 11; Čapek, 1966: 53; Smrčka a kol., 1992: 26). ÚRD byla v letech 1948 – 1989 jediným představitelem čs. družstevnictví navenek a tudíž i v MDS. ÚRD přispívala svým členstvím mj. tím, že respektovala rozhodnutí MDS pomáhat družstvům v rozvojových zemích a podílela se na tom např. prostřednictvím školení stážistů z rozvojových zemí a pořádání mezinárodních seminářů v *Ústřední družstevní škole* v Jílovišti. ÚRD dále vysílala do rozvojových zemí experty. Přestože veškerá výuka sledovala hlavně politické zájmy, i přesto přispěla k rozšíření odbornosti a informovanosti v oblasti družstevnictví (Smrčka a kol., 1992: 26, 196). V roce 1966 měla ÚRD na sjezdu 28 hlasů a 7 zástupců v Ústředním výboru MDS. ÚRD se rovněž aktivně zapojovala do činnosti specializovaných (pomocných) výborů Svazu – zemědělského, výrobního, bytového, maloobchodního a v poradním výboru družstevnic (Pernica a kol., 1968: 318).

Naši družstevníci se v období studené války v MDS hojně vyjadřovali k mírovým otázkám. Např. na 20. sjezdu MDS ve Stockholmu v roce 1957 paní B. Macháčová vyjádřila za čs. delegaci souhlas s postojem MDS k jaderným zbraním a s navrženou mírovou rezolucí. Prohlásila, že je přesvědčena, že se členové MDS připojí k celosvětovému protestnímu hnutí, které má za cíl ukončit výrobu a testování jaderných zbraní. Tyto snahy podporují významné osobnosti jako Dr. Albert Schweitzer, ženské organizace a zvláště Japonci. Lidstvo musí vyžadovat od vlád, aby přestaly tyto zbraně používat a jadernou energii využívaly pouze k užitečným účelům (Mavrogiannis, 2002: 24-25, 111-112).

Mikuláš Čapek ve své knize z roku 1966 uvádí přehled tehdejších **stanovisek československého družstevnictví** (reprezentovaného v MDS Ústřední radou družstev) **k činnosti MDS**. Tato stanoviska byla samozřejmě formulována v rámci komunistického režimu a lze je do velké míry použít pro celé období studené války. Představitelé čs. družstevnictví: **1/** se vždy podíleli na formulaci **mírových rezolucí**, někdy dokonce sami předkládali jejich návrhy. Vyžadovali na MDS, aby dohlížel na to, zda členské organizace tyto rezoluce plní. **2/** v oblasti **členství** požadovali zrušení diskriminačních opatření proti organizacím ze socialistických a rozvojových zemí a domáhali se, aby MDS přijal za členy družstevní organizace z evropských a asijských socialistických zemí a aby členství bulharských a rumunských organizací bylo z individuálního rozšířeno na kolektivní. Dále usilovali o zrušení kategorie mimořádného členství, kterou považovali za diskriminační, zejména pro organizace z rozvojových zemí. **3/** na zasedáních MDS se vyjadřovali k agresivní **politice imperialistických sil** (např. USA v Koreji, Dominikánské republice, Vietnamu, Kongu atd.), kritizovali agresi Francouzů, Britů a Izraele vůči Egyptu, nebo růst militarismu a revanšismu v Západním Německu. Podporovali veškeré návrhy na zmírnění mezinárodního napětí, např. návrhy na úplné nebo částečné odzbrojení a vytvoření předpokladů pro mírové soužití lidstva. **4/** usilovali o to, aby (podle nich) překonané **rochdalské zásady** byly nahrazeny pokrokovějšími, tj. aby byly vytvořeny nové družstevní zásady, které by byly v souladu se situací družstev v socialistických zemích, ale také v zemích kapitalistických a rozvojových, čímž by mohly plnit vícero funkcí. **5/** dále požadovali spravedlivé zastoupení v **orgánech MDS**, podle odpovídající síly a významu členských organizací a s přihlédnutím ke skutečnosti, že existují státy s rozdílným společenským zřízením. Usilovali o omezení působnosti různých podvýborů, protože je považovali za rozporné se stanovami MDS a zároveň o posílení moci volených statutárních orgánů. **6/** čs. družstevníci také vystupovali proti všem návrhům oslabujícím demokracii ve **stanovách**, což se týkalo členství. Dále byli proti tomu, aby bylo zastoupení v orgánech MDS stanoveno podle výše členských příspěvků. **7/** v MDS prosazovali, aby **pomoc Svazu rozvojovým zemím** vždy vycházela z jejich potřeb a aby jim nebyly vnucovány formy družstev, které nechtějí. Bojovali proti zneužívání družstev a pomoci k posilování imperialistického vlivu v těchto zemích. **8/** čs. družstevníci velmi podporovali **mezinárodní družstevní obchod**. **9/** vysvětlovali, jaký je **rozdíl mezi družstvy** v socialistických a kapitalistických zemích a kritizovali nadvládu monopolů. **10/** požadovali, aby MDS

plně spolupracoval a využíval své zastoupení v OSN a dále s jinými **mezinárodními** vládními i nevládními **organizacemi**, podporoval pokroková (tj. socialistická) stanoviska a prosazoval dodržování mírových a jiných rezolucí. **11/** neustále navrhovali, aby MDS podporoval **Mezinárodní družstevní gildu (spolek) žen. 12/** podporovali a aktivně se podíleli na činnosti specializovaných výborů MDS, protože jsou užitečné. **13/** požadovali, aby publikace a časopisy vydávané MDS poskytovaly objektivní informace o všech družstevních organizacích (Čapek, 1966: 162-165; Pernica a kol., 1980: 294).

4.4. Vztahy českého družstevnictví a MDS v současnosti

V roce 1990 se konal 11., poslední sjezd ÚRD, který již probíhal v obnovující se demokracii. Sjezd se dohodl na opatřeních v období transformace, přijal nové stanovy a vyhlásil **Družstevní unii ČSFR**, která dobrovolně sdružovala a zastupovala družstevnictví ČSFR (Smrčka a kol., 1992: 27). Po revoluci v roce 1989 však u nás byla pověst i situace družstev velmi špatná, mělo se za to, že družstev v novém tržním prostředí již nebude potřeba. V tomto období našemu družstevnictví velmi pomohli MDS, družstevní centrály v Západní Evropě a také poslanci Evropského parlamentu, aby ke zrušení družstev nedošlo, ale naopak aby se družstva opět vrátila k tradičním hodnotám a mezinárodním družstevním standardům a začlenila se do tržního systému (160 let družstevnictví v ČR, 2006: 3).

V roce 2005 došlo v Evropském regionu MDS ke strukturálním změnám, kterým se musela přizpůsobit (po rozpadu ČSFR v roce 1993) nově vzniklá **Družstevní Asociace ČR (DAČR)**, organizační struktura viz Příloha 8). **1. března 2005** vznikla celoevropská družstevní platforma **Družstva Evropa**, která vznikla propojením dvou institucí – regionální organizace **MDS Evropa** (sídlo v Ženevě) a Koordinačního výboru evropských družstevních asociací – **CCACE** (sídlo v Bruselu), který vznikl v roce 1982 kvůli potřebě družstevních organizací jednat s orgány EU, ale ústředí MDS v Ženevě bylo od Bruselu daleko. Došlo tak ke sjednocení dvoukolejné evropské struktury družstevnictví. „Družstva Evropa“ zastupují družstva v orgánech Evropské unie a dalších institucích a zároveň jsou regionálním tělesem MDS. K oficiálnímu schválení platformy Družstva Evropa za družstevní strukturu zastupující Evropu v MDS došlo v listopadu 2006 v Manchesteru. Členem platformy je i DAČR (160 let družstevnictví v ČR, 2006: 31-32; Svoboda, 2006: 17).

České družstevnictví má v současné době zastoupení v těchto organizacích:

MDS:

- Valné shromáždění MDS - Družstevní Asociace ČR
- Valné shromáždění Družstva Evropa - Družstevní Asociace ČR

Sektorové organizace MDS:

- Bytová družstva MDS (ICA Housing) – Svaz českých a moravských bytových družstev
- Celosvětová organizace spotřebních družstev MDS (CCW) – Svaz českých a moravských spotřebních družstev
- Mezinárodní organizace družstev výrobních, průmyslových, řemeslných a služeb (CICOPA) – Svaz českých a moravských výrobních družstev
- Mezinárodní družstevní zemědělská organizace (ICAO) – Zemědělský svaz ČR

Evropské sektorové družstevní organizace:

- Evropský výbor koordinace sociálního bydlení (CECODHAS) – Svaz českých a moravských bytových družstev
- Evropské společenství spotřebních družstev (EUROCOOP) – Svaz českých a moravských spotřebních družstev
- Evropská konfederace družstev výrobních, sdružené práce, družstev sociálních a podniků se spoluúčastí zaměstnanců (CECOP) – Svaz českých a moravských výrobních družstev
- Výbor zemědělských profesionálních organizací (COPA) – Zemědělský svaz ČR
- Všeobecný výbor pro zemědělskou spolupráci v Evropské unii (COGECA) – Zemědělský svaz ČR

(DAČR, 2002 – 2007d; Hesková, Wilson, Šubertová, 2005: 46)

Představitelé českého družstevnictví se zúčastňují pravidelných zasedání a setkání organizací, kterých jsou členy. Některá setkání se konají i v České republice. Např. v roce 2002 se v Praze v prostorách Družstevní Asociace ČR konalo zasedání Rady MDS Evropa, kde byli přítomni i hosté z CCACE (tehdy ještě neexistovala platforma Družstva Evropa) (Markovičová, 2002: 2).

ZÁVĚR

Družstevní hnutí vzniklo v Evropě. To však neznamená, že by schopnost sdružovat se za účelem vzájemné pomoci a uspokojování potřeb byla více vlastní Evropanům, než jiným kulturám. Dalo by se říci, že je to obecně lidská vlastnost. Vlivem dějinných okolností to však byli právě Evropané, kdo jako první pocítil nepříznivé důsledky průmyslové revoluce, vzniklé v Anglii a šířící se dál napříč kontinentem. Zatímco dnes již evropské a ostatní vyspělé státy západní civilizace mají období modernizace a s tím spojených potíží víceméně za sebou, lze najít určitou podobnost mezi situací 19. století v Evropě a situací 20. století v zemích třetího světa (Birchall, 1997: 75).

Historický vývoj Mezinárodního družstevního svazu tuto skutečnost do velké míry odrazil – družstevní hnutí bylo dlouho po svém vzniku záležitostí Evropy a Severní Ameriky a několika dalších států, tedy zemí nějakým způsobem zasažených průmyslovou revolucí. Podle statistik pořizovaných MDS, např. nebylo v roce 1928 členem Svazu žádné africké družstvo a ještě v roce 1948 bylo členem MDS pouze jedno africké družstvo (Watkins, 1970: 362, viz Příloha 12). Situace se začala měnit v početní prospěch rozvojových zemí až po druhé světové válce v souvislosti s dekolonizací a zejména v 60. letech 20. století, kdy poprvé počet členských států MDS přesáhl počet členských států evropských (Birchall, 1997: 57).

Podobně se v MDS měnilo také zastoupení různých družstevních sektorů (odvětví družstevní činnosti). Zatímco v počátcích mělo dlouho převahu družstevnictví spotřební (pod vlivem britských družstevníků), postupně se začaly prosazovat i ostatní sektory a přibývat nové. V dnešní době družstva najdeme skoro ve všech oborech lidské činnosti. V rámci MDS dnes existuje 9 sektorových organizací.

V současné době MDS věnuje značnou pozornost družstevnictví v rozvojových zemích, zejména prostřednictvím programů zaměřených na podporu rovnosti žen, zapojením do systému Fair trade, boj proti šíření AIDS a prevenci v družstvech a také snahou o udržitelný rozvoj kvůli hrozbě globálních klimatických změn (ICA, 2005 – 2008). Vzhledem k tomu, že dnes je většina výše uvedených problémů záležitostí globální, nelze jejich důležitost vztahovat pouze na méně vyspělé oblasti světa. Ani vyspělé „západní“ státy však nejsou opomíjeny. Vzhledem k nedávné regionalizaci struktury MDS se každý kontinent může věnovat svým specifickým potřebám – jako je tomu např. v případě Evropy, kde družstevnictví proniklo do struktur Evropské unie

prostřednictvím založení společné platformy MDS a Družstevních asociací při EU „Družstva Evropa“.

Od svého vzniku se Mezinárodní družstevní svaz neustále zvětšoval. Zatímco v roce 1966 bylo v členských družstvech MDS sdruženo téměř 215 miliónů lidí (Čapek, 1966: 199), dnes jich je přes 800 miliónů (ICA, 2005 – 2007a) a družstevnictví se rozšířilo skoro do všech koutů světa (viz Příloha 20). V souvislosti s tím a se skončením studené války byly v roce 1995 revidovány družstevní principy, aby byly srozumitelné lidem na celém světě a zároveň odpovídaly novému světovému uspořádání.

Celé období existence MDS (i období před jeho vznikem) bylo provázeno menšími či většími nedorozuměními, spory o ideologické a praktické záležitosti i mocenskými boji. Zatímco 1. světová válka způsobila Svazu a družstevnímu hnutí především materiální škody a nenarušila jeho politickou neutralitu, naopak, lze říci, že družstevní identita byla dokonce posílena, 2. světová válka a studená válka představovala vážné ohrožení samotné podstaty družstevnictví – demokracie a dobrovolnosti. Je obdivuhodné, že přes všechny problémy nedošlo k rozpadnutí MDS, i když to mnohdy hrozilo.

Vznik mezinárodního družstevního svazu byl vyústěním přirozené tendence družstevního hnutí k internacionalizaci, která se nutně musela dostavit, protože sdružování nemůže dlouho zůstat pouze na místní úrovni, ale postupně se šíří na úroveň regionální, národní a mezinárodní. (Watkins, 1970: 1). Zatímco v počátcích bylo družstevní hnutí reakcí na problémy způsobené průmyslovou revolucí v Evropě, dnes hledá řešení problémů způsobených globalizací, a to zejména v rozvojových zemích. Z toho lze usuzovat, že družstevnictví je do jisté míry univerzální a může se (při přizpůsobení místním podmínkám) uplatnit ve všech dobách a prostředích.

České družstevnictví je plnohodnotným členem MDS. Máme dlouhou tradici družstevnictví od roku 1847. Brzy po vzniku MDS se některá naše družstva a organizace staly členy. Aktivně jsme se účastnili pořádání zasedání Svazu nebo jeho orgánů, např. sjezdu MDS v roce 1948 v Praze a několika zasedáních Ústředního a Výkonného výboru MDS. I v současnosti se české družstevnictví do chodu MDS plně zapojuje – prostřednictvím Družstevní Asociace ČR a jejích členských svazů máme zastoupení ve vrcholných orgánech a čtyřech sektorových organizacích Svazu a v pěti

družstevních evropských asociací. I v současné době se podílíme na pořádání různých zasedání a setkání v rámci Svazu.

Po roce 1989 se české družstevnictví potýkalo s pochybnostmi veřejnosti, zda patří do tržní ekonomiky a bylo na něj pohlíženo jako na pozůstatek minulého režimu. Družstva v této nejisté situaci obdržela podporu od MDS, dalších evropských družstevních organizací, i od Evropského parlamentu, aby mohla navázat na svoji družstevní tradici zemí Západní Evropy a plně se začlenit do tržního procesu, a přitom obnovit vlastnosti, které dělají družstvo družstvem – demokratičnost, solidaritu a vzájemnost.

LITERATURA

- *160 let družstevnictví v České republice. 1847 – 2007.* 2006. Praha: Družstevní Asociace ČR.
- Birchall, Johnston. 1997. *The international co-operative movement.* Manchester, New York: Manchester University Press. Překlad vlastní.
- Čapek, Mikuláš. 1966. *Mezinárodní družstevní svaz a jiné organizace.* Praha: Ústřední rada družstev.
- *Dílo družstevní svépomoci. Jubilejní spis k 25. výročí založení Ústředního svazu československých družstev v Praze.* 1933. Praha: Ústřední svaz československých družstev.
- Dohnalová, Marie. 2004. *Antropologie občanské společnosti.* Brno: Nadace Universitas Masarykiana, CERM, NAUMA.
- *Družstevník XXVII (20).* 23. října 1935.
- *Družstevník XXIII (19).* 25. září 1967.
- *Družstevník XXXIX (18).* 22. září 1983.
- Giddens, Anthony. 1999. *Sociologie.* Praha: Argo.
- Helešic, František. 2004. *Evropské družstvo.* Ústí nad Labem: ŠEL, DAČR.
- Hesková, Marie, Mervyn Wilson, Elena Šubertová. 2005. *Encyklopedie družstevnictví – Svazek I.* Bratislava: Kartprint.
- Markovičová, Blanka. 2002. „Zpráva ze zasedání Rady MDS Evropa“. *Czech Cooperator (1):* 2-3.
- Marx, Karel. 1978. *Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl první.* Praha: Svoboda.
- Mavrogianis, Dionysos. 2002. *Co-operatives and Peace in the Era of Globalisation.* Athens: Ant. N. Sakkoulas Publishers. Nepublikovaný překlad Dana Slámová a Jan Slabý ml.
- May, Henry J. 1929. *Mezinárodní družstevní svaz. Jeho dějiny a účel, jeho složení a správa.* Praha: Ústřední svaz československých družstev.
- *Mezinárodní družstevní sjezd. Praha 1948.* 1949. Praha: Ústřední rada družstev.
- Němcová, Lidmila, Václav Průcha. 1999. *K dějinám družstevnictví ve světě a v Československu.* Praha: VŠE, Fakulta národohospodářská.
- Němcová, Lidmila a kol. 2001. *Vybrané kapitoly z českého družstevnictví.* Praha: DAČR.
- Pernica, Karel a kol. 1968. *Družstevnictví.* Praha: Svépomoc, Ústřední rada družstev.
- Pernica, Karel a kol. 1980. *Přínos družstevnictví ke společenskému pokroku v ČSSR.* Praha: Svépomoc, Ústřední rada družstev.
- Purš, Jaroslav. 1973. *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce.* Praha: Academia.
- Rektořík, Jaroslav a kol. 2001. *Organizace neziskového sektoru. Základy ekonomiky, teorie a řízení.* Praha: Ekopress.
- Sieber, Ladislav. 1981. *Družstevnictví ve světě.* Praha: Svépomoc.
- Slabý, Jan. 2006. *Výsledek rešerše počátku účasti českého družstevnictví v Mezinárodním družstevním svazu.* Nepublikovaný rukopis.
- Smrčka, Ladislav a kol. 1992. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR.* Praha: Svépomoc, Družstevní unie ČSFR.
- Svoboda, Jiří. 2006. „Informace ze zasedání regionálního shromáždění MDS-Evropa v Manchesteru v Anglii“. *Czech Cooperator (2):* 16-17.
- Šubertová, Elena. 1997. *Súbor prednášok z družstevníctva.* Bratislava: Kartprint. Překlad vlastní.

- Šúbertová, Elena. 2004. *Družstevníctvo v procese globalizácie*. Bratislava: Kartprint. Překlad vlastní.
- Větvička, Miloš, Vladimír Šorm. 1959. *Dějiny družstevního hnutí. II. díl*. Praha: Ústřední rada družstev.
- Větvička, Miloš, Vladimír Šorm, Karel Pernica. 1961. *Dějiny družstevního hnutí. III. díl*. Praha: Ústřední rada družstev.
- Watkins, William Pascoe. 1970. *The International Co-operative Alliance. 1895 – 1970*. London: International Co-operative Alliance. Překlad vlastní.

Zákony

- Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník.

Webové stránky

- International Co-operative Alliance. 2005 – 2007a. (=ICA, 2005 – 2007a). *Introduction to ICA* [online]. 21. 2. 2007. Geneva: ICA [citováno 17. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.ica.coop/ica/index.html> Překlad vlastní.
- International Co-operative Alliance. 2005 – 2007b. (=ICA, 2005 – 2007b). *ICA Structure* [online]. 25. 9. 2006. Geneva: ICA [citováno 17. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.ica.coop/ica/structure.html> Překlad vlastní.
- International Co-operative Alliance. 2005 – 2007c. (=ICA, 2005 – 2007c). *Statement on the Co-operative Identity* [online]. 26. 5. 2007. Geneva: ICA. [citováno 17. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.ica.coop/coop/principles.html> Překlad vlastní.
- International Co-operative Alliance. 2005 – 2007d. (=ICA, 2005 – 2007d). *History of the ICA* [online]. 22. 8. 2005. Geneva: ICA. [citováno 10. 4. 2008]. Dostupné z: <http://www.ica.coop/ica/ichistory.html> Překlad vlastní.
- International Co-operative Alliance. 2005 – 2008. (=ICA, 2005 – 2008). *Current Co-operative Issues* [online]. 17. 4. 2008. Geneva: ICA. [citováno 12. 6. 2008]. Dostupné z: <http://www.ica.coop/coop/issues.html> Překlad vlastní.
- Družstevní Asociace ČR. 2002 – 2007a. (=DAČR, 2002 – 2007a). *Mezinárodní družstevní svaz* [online]. Praha: DAČR [citováno 18. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.dacr.cz/mds.html>
- Družstevní Asociace ČR. 2002 – 2007b. (=DAČR, 2002 – 2007b). *Orgány MDS* [online]. Praha: DAČR [citováno 18. 10. 2007]. Dostupné z: <http://www.dacr.cz/mds.html>
- Družstevní Asociace ČR. 2002 – 2007c. (=DAČR, 2002 – 2007c). *Družstevní Asociace České Republiky* [online]. Praha: DAČR [citováno 25. 10. 2007]. Dostupné z: http://www.dacr.cz/dacr/dacr_info.html
- Družstevní Asociace ČR. 2002 – 2007d. (=DAČR, 2002 – 2007d). *Zastoupení českého družstevnictví v mezinárodních družstevních organizacích* [online]. Praha: DAČR [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: http://www.dacr.cz/_mds/mds_zastoupeni.html

PŘÍLOHY

1: Organizační struktura MDS

2: Členění národního hospodářství podle Victora A. Pestoffa – tzv. Pestoffův trojúhelník; a zařazení družstev mezi nestátní neziskový a tržní sektor

3: Robert Owen

4: Charles Fourier

5: Profesor Charles Gide

6: Rochdale Pioneers

7: Schulze-Delitzsch a Raiffeisen

8: Organizační struktura Družstevní Asociace ČR

9: George Jacob Holyoake

10: Edward Vansittart Neale

11: Plný text usnesení, který byl přijat Sjezdem v Londýně v roce 1895, a který měl sloužit jako vodítko pro ty, kdo načrtnou Stanovy MDS

12: Růst MDS

13: Stanovy MDS změněné 12. sjezdem ve Stockholmu v roce 1927

14: Rezoluce o družstvech v roce 2000 (27. sjezd MDS v Moskvě, 1980)

15: 30. sjezd MDS v Tokiu, 1992

16: Přehled všech sjezdů a Valných shromáždění MDS

17: Názvy devíti sektorových organizací MDS

18: Výroční 31. sjezd MDS v Manchesteru, 1995

19: Prohlášení o družstevní identitě (31. sjezd v Manchesteru, 1995)

20: Statistické údaje MDS z let 1966, 1993, 2000 a 2008

Příloha 1 - Organizační struktura MDS

Zdroj: ICA, 2005 – 2007b. Překlad vlastní.

Příloha 2 - Členění národního hospodářství podle Victora A. Pestoffa – tzv. Pestoffův trojúhelník; a zařazení družstev mezi nestátní neziskový a tržní sektor

družstvo jako hraniční organizace mezi
nestátním neziskovým a tržním sektorem

Zdroj: Rektořík a kol., 2001.

Příloha 3 - Robert Owen (1771 – 1858)

Anglický továrník a filantrop, utopický socialista. Chtěl nastolit spravedlivější společnost a zejména zlepšit životní podmínky dělníků. Za zdroj zla ve společnosti považoval nevědomost. Nechtěl však (jako později Marx) uspišit společenské změny revolucí, ve kterou by vyústil třídní boj, ale evolucí, mírovým postupným vývojem.

Owen vytvořil představu o budoucí spravedlivé a mravné společnosti, která by sestávala z federace zemědělsko-průmyslových družstevních komunit či osad, kde by každý pracoval podle svých schopností a byl odměňován podle svých potřeb. Na založení komunity by její členové dostali počáteční kapitál od uvědomělých kapitalistů. Vlastnictví kapitálu by bylo společné, ale vlastnictví spotřebních věcí by bylo osobní. V komunitě měl každý pracovní povinnost, a to spojením duševní a fyzické práce.

Své myšlenky nejprve uskutečňoval ve své továrně ve Skotsku, kde zavedl sociální přístup k dělníkům. Napsal o nich poté ve své knize „**Nový pohled na společnost a správa hrabství Lanark**“. Poté založil a spolufinancoval dvě pracovní komunity – „**New Harmony**“ v USA a „**Harmony Hall**“ v Anglii. Tyto komunity však nakonec nebyly úspěšné. Owen o novém uspořádání společnosti napsal v dílech „**The Book of the New Moral World**“ (1820), „**Lectures on the Entire New State of Society**“ (1830), „**What is Socialism?**“ (1841) a rovněž publikoval v časopise „**The New Moral World**“, který editoval a který vycházel od roku 1834).

Ve 30. a 40. letech 19. století vzniklo několik návrhů a praktických pokusů o založení bankovních domů, které by sloužily jako ochrana dělníků před vykořisťováním – jejich fungování bylo založeno na vydávání směnných poukázek, jejichž hodnota vycházela z práce nutné na výrobu zboží. Zboží pak bylo za tuto cenu prodáváno. Banky byly inspirací pro vznik nákupních a spotřebních sdružení malých výrobců.

V roce 1832 Owen založil (nebyl však první) „**Equitable Labour Exchange Bank**“ (Banka pro zprostředkování ceny práce), jejíž členové dostali za své zboží poukázky, na kterých byl napsán počet odpracovaných hodin a za tyto poukázky si mohli od Banky koupit jiné zboží. Systém však nebyl úspěšný, protože o některé zboží nebyl vůbec zájem, kdežto jiné zboží bylo levně skupováno spekulanty a poté draze rozprodáváno, takže Bance hrozilo, že zkrachuje. Proto Banka začala určovat ceny tržně, což však bylo v rozporu s jejím posláním, a po dvou letech činnost ukončila.

Přestože Owenovy myšlenky byly časem přehodnoceny jako příliš idealistické a začaly se prosazovat praktičtější návrhy, staly se ve své době velkou inspirací.

Zdroj: Hesková, Wilson, Šubertová, 2005: 26; Watkins, 1970.

Příloha 4 – Charles Fourier

Utopistický myslitel a inspirátor družstevníků.

Zdroj: Birchall, 1997: 21.

Příloha 5 – Profesor Charles Gide

Zdroj: Birchall, 1997: 39.

Příloha 6 – Rochdale Pioneers

Třináct z 28 Rochdalských průkopníků.

Obchod Rochdalských průkopníků v Toad Lane. Uprostřed na obrázku je Charles Howarth, autor Rochdalských principů.

Zdroj: Birchall, 1997: 6, 7.

Příloha 7 – Schulze-Delitzsch a Raiffeisen

Franz Hermann Schulze-Delitzsch

Friedrich Wilhelm Raiffeisen

Zdroj: Birchall, 1997: 12, 13.

Příloha 8 – Organizační struktura Družstevní Asociace ČR

Zdroj: Hesková, Wilson, Šubertová, 2005: 45.

Příloha 9 – George Jacob Holyoake

Jeho kniha „Historie družstevnictví“ velmi přispěla k rozšíření družstevní myšlenky v Evropě.

Zdroj: Birchall, 1997: 37.

Příloha 10 – Edward Vansittart Neale

Zdroj: Birchall, 1997: 39.

Příloha 11 - Plný text usnesení, který byl přijat Sjezdem v Londýně v roce 1895, a který měl sloužit jako vodítko pro ty, kdo načrtnou Stanovy MDS:

Článek 1

„Mezinárodní družstevní svaz je vytvořen sdruženími a osobami, které se nyní nebo v budoucnosti připojí k práci započaté zesnulým Vansittartem Nealem a jeho přáteli; aby propagovali družstevnictví a podílnictví na zisku ve všech jejich formách“.

„Usnesení Prvního Mezinárodního družstevního kongresu (Londýn, 19. – 23. srpna 1895) budou sloužit jako vodítka pro přípravu Stanov Svazu, a pro jeho působení. Tato usnesení jsou následující:“

1/ Navrhl G. J. Holyoake, Brighton.

Podpořil Charles Robert, Paříž.

„Organizace a jednotlivci, kteří podepsali své přistoupení, tímto zakládají Mezinárodní družstevní svaz, aby pokračovali v práci započaté zesnulým Edwardem Vansittartem Nealem a jeho přáteli.“

2/ Navrhl M. D'Andrimont, Belgie.

Podpořil Robert Powell, Rochester.

„Byl jmenován Prozatímní ústřední výbor Svazu, který tvoří: Cavalieri, J. C. Gray, E. O. Greening, A. Micha, N. O. Nelson, Charles Robert, Aneuring Williams a H. W. Wolff.“

„Prozatímní výbor byl instruován, aby rozvážil vhodné Stanovy Svazu a představil je tomuto Kongresu před jeho skončením.“

3/ Navrhl H. W. Wolff, Londýn.

Podpořil Edouard Séve, belgický generální konzul.

„(Výkonný – *pozn. L. Z.*) výbor byl jmenován, aby konzultoval s Prozatímním výborem, který byl již jmenován, se zvláštním zřetelem ve věci obchodních vztahů mezi družstevníky všech národů.“

4/ Navrhl E. O. Greening, Londýn.

Podpořil R. H. Tutt, tajemník Jižní sekce Družstevní unie.

„Do (Výkonného – *pozn. L. Z.*) výboru byli jmenováni tyto členové: pánové Abt (Švýcarsko), Faber (Dánsko), W. Savage (Francie), Landor (Londýn), Wright (Manchester), Ponti (Itálie), Soria (Francie), de Quéker (Belgie), Peereboom-Voller (Nizozemí), Bignall (Civil Service Supply Association), a slečna Tournierová (Women's Guild).“

„Bylo schváleno, že tyto, spolu s pány Blandfordem, Ballardem, Powellem, Greenwoodem, Crocem (Itálie), a hrabětem Rocquigny (Francie), tvoří Výbor.“

Článek 2

„Svaz nezasahuje do politiky ani náboženství.“

Článek 3

„Cíle Svazu jsou tyto:“

a/ „Obeznamit družstevníky všech zemí o družstevnících a jejich práci z ostatních zemí prostřednictvím kongresů, vydávání literatury, a jinými vhodnými prostředky.“

b/ „Prostřednictvím mezinárodní diskuse a korespondence osvětlit povahu opravdových družstevních principů.“

c/ „Vytvořit obchodní vztahy mezi družstevníky různých zemí pro jejich vzájemný prospěch.“

Článek 4

„Svaz se vynasnaží jednat, jak jen to bude možné, prostřednictvím organizací existujících v různých zemích.“

Článek 5

„Prozatímní ústřední výbor, vytvořený usnesením z 19. srpna, pokračuje v úřadování, s názvem Ústřední výbor, do konce příštího Kongresu.“

„Členové jsou následující:

Pan d'Andrimont.....Belgie

Pan Micha.....Belgie

Pan E. de Boyve.....	Francie
Pan Kergall.....	Francie
Pan Charles Robert.....	Francie
Pan Dr Crüger.....	Německo
Pan J. C. Gray.....	Velká Británie
Pan Edward Owen Greening.....	Velká Británie
Rt Hon Earl Grey.....	Velká Británie
Slečna Tournierová.....	Velká Británie
Pan Aneurin Williams.....	Velká Británie
Pan Henry W. Wolff.....	Velká Británie
Commendatore Enea Cavalieri.....	Itálie
Onorevole Luigi Luzzatti.....	Itálie
Pan N. O. Nelson.....	Spojené státy“

„Výbor bude mít pravomoc do příštího Kongresu, přidat k stávajícímu počtu (Svazu – pozn. L. Z.) nové členy, vybrané z osob, které jsou členy ke Svazu přistoupivších organizací nebo ty, kteří se připojí jednotlivě.“

Článek 6

„Ústřední výbor zvolí z vlastních členů Výkonnou kancelář, sestávající z předsedy, místopředsedy – který může rovněž jednat jako pokladník, a tajemníka. Tato kancelář bude mít sídlo v Londýně.“

Článek 7

„Výkonnou kancelář Svazu tvoří:
Hrabě Grey, předseda.
H. W. Wolff, pokladník.
E. O. Greening a J. C. Gray, čestní tajemníci,
a A Williams, asistent čestných tajemníků.“

Článek 8

„Ústřední výbor připraví a na příštím Mezinárodním kongresu představí úplné Stanovy Svazu, do nichž zakotví cíle a principy Svazu tak, jak je definují tato usnesení a na základě následujících řádků:“

a/ Svaz bude mít Ústřední výbor, který bude volen na příštím Mezinárodním kongresu, a poté odstoupí, a bude obnovován v rozsahu ½ na každém kongresu. Pořadí odstoupení bude rozhodováno nejprve na základě losování, poté na základě doby ve funkci. Odstupující členové mají možnost být voleni znovu.“

b/ „V každé zemi bude sekce nebo několik sekcí Svazu, a každá nich bude mít Radu sekce. Všechna družstevní tělesa a družstevníci, kteří se stali členy Svazu jako jednotlivci v rámci jakékoli sekce, budou zastoupeni v Radě sekce.“

c/ „Stanovy určí příslušné funkce Ústředního výboru a Rad sekcí; výši příspěvků a právo a rozsah volebního práva.“

Článek 9

„Ústřední výbor do příštího Kongresu jmenuje jednoho či více dopisovatelů v každé zemi, a může vymezit jejich funkce.“

Článek 10

„Kongresy Svazu se budou uskutečňovat ne méně často než v intervalu tří let, podle rozhodnutí Ústředního výboru. Tyto kongresy se budou konat, jak dalece to bude uskutečnitelné, v každé z členských zemí po pozvání této země uznaném Ústředním výborem. Příští kongres se bude konat příští rok.“

Článek 11

„Družstevní organizace a jednotlivci, kteří se chtějí stát členy Svazu, mohou být přijati.

A/ Ústředním výborem do příštího kongresu,

B/ poté, jak členství určí Stanovy.“

„Svaz zahrnuje dvě třídy členů:

1/ Organizace, jejichž zástupci mají právo hovořit a volit na kongresu.

2/ Osoby, které jsou členy jako jednotlivci, a nejsou vysláni žádnou organizací. Tito mají právo být přítomni a hovořit na kongresech. Jakýchkoli deset z nich může rovněž jmenovat jednoho z nich, který by volil na kongresech. Nicméně, předseda místopředsedové, čestní předsedové a členové Výkonné rady kongresu roku 1895, ačkoli jsou pouze individuálními členy, zůstává jim právo volit na kongresu.“

Článek 12

„Příspěvky pro Svaz do příštího kongresu budou nejméně 2 šilinky na rok pro jednotlivce, a nejméně 1 libra pro organizaci.“

Zdroj: Watkins, 1970: 39–42. Překlad vlastní.

Příloha 12 - Růst MDS

Cílem těchto statistických tabulek je za prvé zachytit zvětšování MDS v desetiletých intervalech, za druhé zachytit růst MDS z hlediska teritoriálního. Čísla (počty družstev) se týkají pouze „jednotlivých“ družstev, nejedná se tedy o svazy nebo federace družstev. Tato jednotlivá družstva byla v příslušných letech členy MDS prostřednictvím různých „zastřešujících“ družstevních organizací či svazů, nebo i jako samostatní členové.

Nápadným zjištěním, které lze z tabulek učinit, je enormní růst počtu členských družstev MDS po druhé světové válce, co se týče jejich celkového počtu. Ve 30. letech 20. století ztratil MDS mnoho členů v Evropě, avšak tyto ztráty byly dobře vyrovnány vstupem mnoha indických a čínských družstev do MDS. Čísla týkající se SSSR jsou zahrnuta pod Evropou, což vysvětluje, proč se evropské družstevnictví zdá tak početné. Na druhou stranu, obrovský nárůst počtu členských družstev v Asii a Americe již dokonce převýšil družstva evropská. Nárůst počtu průmyslových družstev je způsoben mj. tím, že se do této kategorie zahrnují i družstva řemeslnická a výrobní. Rozvoj rybářského družstevnictví si vynutil samostatnou kategorii. Celkový počet jednotlivců, kteří jsou členy družstev sdružených v MDS, se v roce 1967 odhadoval na 250 miliónů. Nelze zjistit, nakolik se tento údaj liší od skutečnosti, protože v některých družstvech kromě členství jednotlivců existuje i členství „rodinné“ nebo „skupinové“.

Zdroj: Watkins, 1970: 361–362.

Základní družstevní společnosti

1928

Družstva	Evropa	Amerika	Afrika	Asie	Oceánie	Celkem
Zemědělská	132 394	1	-	82	-	132 477
Spotřební	43 064	158	-	-	-	43 222
Úvěrová	18 928	7	-	11 583	-	30 518
Bytová	602	4	-	-	-	606
Průmyslová	1 347	-	-	42	-	1 389
Ostatní	342	-	-	-	-	342
Celkem	196 677	170	-	11 707	-	208 554

Zdroj: Watkins, 1970: 362.

1938

Družstva	Evropa	Amerika	Afrika	Asie	Oceánie	Celkem
Zemědělská	35 686	-	-	64 728	-	100 414
Spotřební	30 593	94	1	445	-	31 133
Úvěrová	5 765	-	-	122 130	-	127 892
Bytová	20	-	-	-	-	20
Průmyslová	626	-	-	62	-	688
Ostatní	52	-	-	-	-	52
Celkem	72 739	94	1	187 365	-	260 199

Zdroj: Watkins, 1970: 362.

1948

Družstva	Evropa	Amerika	Afrika	Asie	Oceánie	Celkem
Zemědělská	59 102	917	-	423	1 215	61 657
Spotřební	44 574	3 171	1	4 731	21	52 498
Úvěrová	11 978	1 692	-	198 234	-	211 904
Bytová	2 122	-	-	115	-	2 237
Průmyslová	11 194	-	-	135	-	11 329
Ostatní	3 641	49	-	-	-	3 690
Celkem	132 611	4 829	1	203 638	1 236	343 315

Zdroj: Watkins, 1970: 362.

1958

Družstva	Evropa	Amerika	Afrika	Asie	Oceánie	Celkem
Zemědělská	44 457	1 394	1 204	64 876	700	122 631
Spotřební	32 562	4 965	172	11 264	1	48 964
Úvěrová	6 886	23 783	1 351	227 718	-	259 738
Bytová	7 567	87	8	4 561	-	12 223
Průmyslová	4 864	683	44	31 684	-	36 275
Rybářská	781	199	8	10 097	-	11 085
Ostatní	919	1 300	41	3 675	-	5 935
Celkem	98 036	32 411	2 828	353 875	701	487 851

Zdroj: Watkins, 1970: 363.

1967

Družstva	Evropa	Amerika	Afrika	Asie	Oceánie	Celkem
Zemědělská	55 444	17 012	6 324	81 502	491	160 773
Spotřební	31 431	2 454	80	21 150	643	55 758
Úvěrová	7 978	28 359	1 435	232 142	465	270 379
Bytová	15 322	681	24	12 186	4 444	32 657
Průmyslová	8 640	971	160	51 338	-	61 109
Rybářská	679	262	12	7 070	-	8 023
Ostatní	956	1 245	34	2 778	-	5 013
Celkem	120 450	50 984	8 069	508 166	6 043	593 712

Zdroj: Watkins, 1970: 363.

Příloha 13 - Stanovy MDS změněné 12. sjezdem ve Stockholmu v roce 1927

Zdroj: May, 1929: 13–24. Překlad Vojt. Fišer.

Příloha 14 - Rezoluce o družstvech v roce 2000 (27. sjezd MDS v Moskvě, 1980)

27. sjezd MDS

VÍTÁ Zprávu o družstvech v roce 2000, kterou připravil Dr Laidlaw na žádost Ústředního výboru, a rovněž vítá připojenou zprávu připravenou ústředními družstevními svazy a radami v Bulharsku, Československu, Německé demokratické republice, Maďarsku, Polsku a SSSR, která popisuje ekonomické prostředí, ve kterém budou družstva pravděpodobně působit během následujících dvou desetiletí a také jejich vyhlídky pro rok 2000;

ZAZNAMENÁVÁ, že Zpráva, kterou připravil Dr Laidlaw, během příštích dvou desetiletí zachycuje pochmurný ekonomický výhled, zvláště z hlediska stále se snižujících zásob ropy, jeho pravděpodobného účinku na pokračování inflačních tlaků a zvyšování nezaměstnanosti, a pravděpodobnosti pokračování obchodní recese a přibývání obchodních překážek a zhroutilí mezinárodního měnového systému;

PŘIJÍMÁ, že tyto Zprávy s varováním ukazují rostoucí propast mezi bohatými průmyslovými zeměmi a chudými rozvojovými zeměmi i přes snahy OSN a určitých činitelů rozvojovým zemím pomoci; a CHVÁLÍ dalekosáhlé návrhy Zprávy Nezávislého výboru pro Mezinárodní rozvojové otázky;

ZAZNAMENÁVÁ, že tyto Zprávy obsahují výčet environmentální krize, potřebu chránit přírodní zdroje a kontrolovat znečištění a jeho proudění do měst; a očekávání strohých přírodních zdrojů a kontroly znečištění a jeho proudění do měst; a očekávání vážného úbytku potravin, jak nebude světová produkce potravin stačit potřebám rostoucí populace;

POTVRZUJE životně důležitou potřebu, pokud má být zachován mír a pokud lidstvo nemá postihnout katastrofa, významně snížit výdaje na zbrojení;

UZNÁVÁ, že družstva budou čelit rostoucím těžkostem ve světě, ve kterém je bohatství stále soustředěno v několika zemích a v rukou několika jednotlivců v mnohých z těchto zemí; a tváří v tvář narůstající moci a bohatství mnohonárodních korporací, které pracují pro blaho mála lidí;

VÍTÁ určité základní ekonomické a sociální trendy, které lidstvu pomáhají přinést naději; jako je rostoucí zaujetí nezpůsobilostí ziskově motivované ekonomiky uspokojovat lidské potřeby; návrhy OSN na strategii mezinárodního rozvoje přinést spravedlivější přerozdělování bohatství a příjmu a výhod rozvoje a větší osobní účast na Novém mezinárodním ekonomickém řádu; a na emancipaci žen;

PROHLAŠUJE, že rostoucí zájem o družstevní rozvoj a jeho podpora je jedním z těchto trendů, a že takový rozvoj může větší měrou přispět k vyřešení některých ekonomických a sociálních problémů, kterým svět čelí;

Dále PROHLAŠUJE, že největší prioritou by mělo být:

- (i) rozvoj zemědělských družstev včetně zemědělských výrobních družstev mezi malými farmáři, zejména v rozvojových zemích, s vyhlídkou na zvyšování produkce potravin a reálného příjmu prvotních výrobců;
- (ii) podpora průmyslových družstev a přeměna existujících průmyslových podniků na družstva, aby se přispělo k: zvýšení motivace a produktivity; snížení nezaměstnanosti; a zlepšení vztahů v průmyslu a rozvoji průmyslové politiky, aby se dosáhlo rovnoměrnějšího přerozdělování příjmů;
- (iii) další rozvoj spotřebních družstev s důrazem na rysy, které je jasněji odlišují od soukromých obchodníků a udržují jejich nezávislost a účinné demokratické řízení členy;
- (iv) vytvoření skupin určitých družstev nebo jednotlivých mnohoúčelových společností, zvláště v městských oblastech tak, aby poskytovaly široký rozsah ekonomických a sociálních služeb: bytové, úvěrové, bankovní, pojišťovnické, restaurace, průmyslové podniky, zdravotnické služby, turistické, rekreační atd. v rámci rozsahu jednoho sousedského družstva;

POHLÍŽÍ na tyto Zprávy jako na počátek pokračujícího procesu výzkumu a sebezkoumání celosvětově rozšířeného družstevního hnutí; a proto

ŽÁDÁ členské organizace, aby zvážily způsoby, kterými buď samy, nebo prostřednictvím zástupců svých vlád, nebo obojího, pomohli realizovat implementaci těchto čtyř priorit družstevního rozvoje;

ŽÁDÁ členské organizace:

- (i) aby pozorně prostudovali tyto Zprávy;
- (ii) aby se podíleli na pokračující diskusi na jejich důsledcích;
- (iii) aby vybrali ke komentování ty části, které jsou zvláště aplikovatelné na jejich vlastní situace a problémy;
- (iv) a aby studovali, a pokud to bude nutné, aby zahájili výzkumný program, který by prověřil budoucí vývoj napříč všemi částmi družstevního systému;

ŽÁDÁ OSN a její organizace, aby se vši možnou energií uplatňovala své cíle navrhování mezinárodních rozvojových strategií, aby se vytvořil Nový mezinárodní ekonomický řád,

který přinese více účastnickou společnost a spravedlivější přerozdělování plodů rozvoje, a současně vytvoří příznivější podmínky pro udržitelný družstevní rozvoj;
ŽÁDÁ členské organizace, aby pravidelně poskytovaly zprávy Ústřednímu výboru o výsledcích svých výzkumů a ty pak sloužily jako směrnice pro budoucnost vlastních hnutí, a aby Ústřední výbor v roce 1982 získal o této věci zvláštní zprávu.

Zdroj: Mavrogiannis, 2002: 146-148. Překlad vlastní.

Příloha 15 – 30. sjezd MDS v Tokiu, 1992

Zdroj: Birchall, 1995: 62.

Příloha 16 – Přehled všech sjezdů a Valných shromáždění MDS

Přehled sjezdů MDS od založení do roku 1995

1.	1895	Londýn	17.	1948	PRAHA
2.	1896	Paříž	18.	1951	Kodaň
3.	1897	Delft	19.	1954	Paříž
4.	1900	Paříž	20.	1957	Stockholm
5.	1902	Manchester	21.	1960	Lausanne
6.	1904	Budapešť	22.	1963	Bournemouth
7.	1907	Cremona	23.	1966	Vídeň
8.	1910	Hamburg	24.	1969	Hamburg
9.	1913	Glasgow	25.	1972	Varšava
10.	1921	Basilej	26.	1976	Paříž
11.	1924	Gent	27.	1980	Moskva
12.	1927	Stockholm	28.	1984	Hamburg
13.	1930	Vídeň	29.	1988	Stockholm
14.	1934	Londýn	30.	1992	Tokio
15.	1937	Paříž	31.	1995	Manchester
16.	1946	Curych	---		

Zdroj: Čapek, 1966: 185–186; Watkins, 1970; Mavrogiannis, 2002.

Přehled zasedání Valných shromáždění MDS od roku 1999 do současnosti

1.	1999	Québec (Kanada)
2.	2001	Soul (Jižní Korea)
3.	2003	Oslo
4.	2005	Cartagena (Kolumbie)
5.	2007	Singapur

Zdroj: www.ica.coop/calendar/ga.html, přístup z 11. 6. 2008.

Příloha 17 - Názvy devíti sektorových organizací MDS

- **Zemědělství:** International Co-operative Agricultural Organisation (ICAO)
- **Bankovníctví:** International Co-operative Banking Association (ICBA)
- **Spotřebitelství:** Consumer Co-operatives Worldwide (CCW)
- **Rybářství:** International Co-operative Fisheries Organisation (ICFO)
- **Zdravotnictví:** International Health Co-operative Organisation (IHCO)

- **Bydlení:** International Co-operative Housing Organisation (ICA Housing)
- **Průmysl a služby:** International Organisation of Industrial, Artisanal and Service Producers' Cooperatives (CICOPA)
- **Pojišťovnictví:** International Co-operative and Mutual Insurance Federation (ICMIF)
- **Cestovní ruch:** International Association of Tourism (TICA)

Zdroj: www.ica.coop/al-ica, přístup z 11. 6. 2008.

Příloha 18 – Výroční 31. sjezd MDS v Manchesteru, 1995

Zdroj: Birchall, 1997: 63.

Příloha 19 - Prohlášení o družstevní identitě (31. sjezd v Manchesteru, 1995)

Definice družstva:

Družstvo je nezávislým sdružením osob, které se dobrovolně spojily s cílem uspokojit své společné ekonomické, sociální a kulturní potřeby a přání prostřednictvím organizace, kterou společně vlastní a demokraticky řídí.

Družstevní hodnoty:

Družstevní hodnoty představuje vzájemná pomoc, demokracie, rovnost, spravedlnost a solidarita. Členové družstev věří morálním hodnotám, jako jsou čest, otevřenost, společenská odpovědnost a zájem o druhé.

Družstevní principy:

Družstevní principy jsou zásady, jejichž prostřednictvím družstva uvádějí své hodnoty do praxe.

1/ Dobrovolné a svobodné členství

Družstva představují dobrovolné organizace, jež jsou otevřeny všem osobám, které mají zájem o využití jejich služeb a mají vůli přijmout zodpovědnost danou členstvím v organizaci a to bez ohledu na pohlaví, rasu, a politické nebo náboženské přesvědčení.

2/ Demokratické řízení členy

Družstva jsou demokratickými organizacemi, které jsou řízeny svými členy, kteří se aktivně podílejí na stanovování strategických rozhodnutí. Muži a ženy, kteří působí jako volení zástupci, jsou odpovědní členům. Členové družstev mají rovné volební právo (jeden člen = jeden hlas) a podle stejných demokratických principů jsou organizovány družstevní svazy.

3/ Ekonomická spoluúčast členů

Členové družstva spravedlivě přispívají a demokraticky kontrolují kapitál družstva. Pokud není stanoveno jinak, pak získávají omezenou kompenzaci za upsaný kapitál vložený do družstva při vzniku členství. Členové alokují dosažený zisk pro následující účely: další rozvoj družstva, rozdělení finančního výsledku mezi členy v poměru k jejich účasti na obratu družstva a na podporu jiných činností družstva schválených jeho členy.

4/ Samospráva a nezávislost

Družstva jsou autonomní, svépomocné organizace řízené svými členy. Pokud dochází k uzavírání smluv a dohod s jinými organizacemi, včetně vládních organizací, nebo

získávání kapitálu z externích zdrojů, vždy je nutné zajistit demokratickou kontrolu členy družstva a dbát o zachování správné samostatnosti a nezávislosti družstva.

5/ Vzdělávání a informovanost

Družstva poskytují vzdělávání a školení svým členům, voleným funkcionářům, manažerům a zaměstnancům tak, aby mohli efektivněji přispívat k rozvoji svých družstev. Současně usilují o udržování dobrých vztahů s veřejností, tj. zaměřují se na šíření informací o charakteru a výhodách spolupráce především mezi mladými lidmi.

6/ Spolupráce mezi družstvy

Vzájemná spolupráce družstev na všech úrovních, tj. místní, regionální, národní i mezinárodní, je nejlepší službou členům družstev i nejefektivnějším způsobem posílení celého družstevního hnutí.

7/ Zájem o společnost

Tím, že se družstva zaměřují na potřeby a přání svých členů, se současně podílejí na zajištění udržitelného rozvoje celé společnosti.

Zdroj: Mavrogiannis, 2002: 156-157. Překlad Dana Slámová a Jan Slabý ml.

Příloha 20 – Statistické údaje MDS z let 1966, 1993, 2000 a 2008

Členské země MDS v roce 1966: počet družstev a jejich členů (není rozděleno podle sektorů)

EVROPA		
Stát	Počet družstev	Počet jejich členů
Belgie	93	755 046
Bulharsko	1 301	1 969 127
ČSSR	1 066	2 159 774
Dánsko	8 702	1 558 874
Finsko	1 232	1 759 955
Francie	24 902	8 737 473
Holandsko	87	383 141
Irsko	337	121 088
Island	57	31 163
Itálie	21 894	4 505 201
Jugoslávie	2 096	1 506 000
Maďarsko	2 075	2 284 257
Malta	10	800
Norsko	1 043	525 951
NSR (bývalé Západní Německo)	2 422	3 770 777
Polsko	7 593	7 223 592
Rakousko	4 369	1 925 408
Rumunsko	3 200	7 833 097
Řecko	5 837	547 103
SSSR	16 195	53 600 000
Švédsko	4 906	2 108 137
Švýcarsko	905	844 945
Velká Británie	777	13 903 304
EVROPA CELKEM	111 099	118 054 213

Zdroj: Čapek, 1966: 197.

AMERIKA		
Stát	Počet družstev	Počet jejich členů
Argentina	212	352 210
Brazílie	271	120 000
Dominika	1	7 000
Guayana	423	23 932
Chile	120	48 776
Jamajka	16	3 000
Kanada	6 679	4 666 543
Kolumbie	1	18 139
Mexiko	3 118	467 480
USA	25 051	22 274 110
AMERIKA CELKEM	35 892	27 981 190

Zdroj: Čapek, 1966: 198.

AFRIKA		
Stát	Počet družstev	Počet jejich členů
Alžírsko	1	4 518
Keňa	240	4 196
Mauritius	294	29 843
Nigérie	2 282	122 339
Pobřeží slonoviny	-	-
SAR (Egypt)	1	39 793
Tanzanie	38	400 000
Tunisko	13	120 000
Uganda	1 641	397 504
Zambie	60	15 500
AFRIKA CELKEM	4 570	1 133 693

Zdroj: Čapek, 1966: 198.

ASIE		
Stát	Počet družstev	Počet jejich členů
Barma (Myanmar)	6 031	1 215 916
Cejlon (Srí Lanka)	14 750	964 794
Filipíny	417	272 512
Indie	354 622	45 230 505
Írán	2	9 574
Izrael	1 663	1 055 313
Japonsko	15 947	13 825 484
Jordánsko	502	16 896
Jižní Korea	398	2 184 086
Kypr	758	132 589
Malajsie	4 101	269 162
Pákistán	22 317	1 198 512
Singapur	23	13 342
ASIE CELKEM	421 531	66 388 685

Zdroj: Čapek, 1966: 199.

AUSTRÁLIE A OCEÁNIE		
Stát	Počet družstev	Počet jejich členů
Austrálie	2 056	754 076
Nový Zéland	1	1 986
AUST. A OC. CELKEM	2 057	756 062

Zdroj: Čapek, 1966: 199.

SVĚT		
	Počet družstev	Počet jejich členů
SVĚT CELKEM	575 149	214 313 843

Zdroj: Čapek, 1966: 199.

Členské organizace MDS v roce 1993

Světadíl	Počet zemí	Počet družstevních org.	Počet členů těchto org.
Afrika	17	24	15 228 000
Amerika	16	29	86 843 000
Asie a Oceánie	22	59	442 823 000
Evropa	37	98	161 029 000
CELKEM	92	210	705 923 000

Zdroj: Němcová, Průcha, 1999: 30.

Členské organizace MDS v roce 2000

Světadíl	Počet zemí	Počet družstevních org.
Afrika	14	26
Amerika	21	74
Asie a Oceánie	27	60
Evropa	34	88
CELKEM	96	248

Zdroj: International Co-operative Alliance. 2001. *Annual Report 2000*. [online].
Geneva: ICA [citováno 18. 4. 2008]. Dostupné z: www.ica.coop/publications/ar/2000-annual-report.pdf. Překlad vlastní.

Členské organizace MDS v roce 2008

Světadíl	Počet zemí	Počet družstevních org.
Afrika	14	19
Amerika	18	67
Asie a Oceánie	21	57
Evropa	33	80
Mezinárodní organizace	(sídlo USA)	1
CELKEM	86 (bez mezinár. org.)	223 (bez mezinár. org.)

Zdroj: International Co-operative Alliance. 2005 – 2008. *ICA Member Organisations*.
[online]. 12. 4. 2008. Geneva: ICA [citováno 18. 4. 2008]. Dostupné z:
<http://www.ica.coop/members/index.html>. Překlad vlastní.

O AUTORCE

Lucie Závitkovská se narodila v roce 1983 v Praze. Studovala všeobecné gymnázium Voděradská v Praze a poté bakalářský obor Studium humanitní vzdělanosti na Fakultě humanitních studií UK. Napsala bakalářskou práci s názvem „Lokální a regionální rozvoj České republiky v podmínkách globalizace – příklad Kolínska“.

SLOVNÍK DŮLEŽITĚJŠÍCH POJMŮ

Co-partnership: Spolupodílnictví zaměstnanců na správě podniku a na zisku. (Hais, Karel, Břetislav Hodek. 1984 – 1985. *Velký anglicko-český slovník*. Praha: Academia)

Družstevnictví: Soubor veškeré ekonomické i mimoekonomické činnosti družstev a družstevních organizací. Zahrnuje rovněž teoretické názory (tzv. družstevní teorie) a družstevní politiku (Němcová a kol, 2001: 13).

Družstevní hnutí: Masové hnutí, které se dnes rozšířilo skoro do všech oblastí světa. Může mít různé podoby. Proto neexistuje jednotná definice. Ta se zpravidla odvíjí od podmínek daných místním sociálním, ekonomickým a legislativním prostředím, různé definice mohou vyplývat z tradičního pochopení družstevnictví a jeho úlohy v konkrétní lokalitě, zákonech států apod. (Němcová, Průcha, 1999: 7-8).

Družstevní hnutí je charakterizováno masovou účastí občanů na realizaci družstevních zásad a idejí. K družstevníkům se připojují další vrstvy obyvatelstva, čímž se zvyšuje v konkrétní zemi společenská úloha družstevnictví (Němcová a kol., 2001: 13).

Družstevní sektor, sektorová organizace: Odvětví družstevnictví sdružující lidi k výkonu určité činnosti, např. spotřební družstva, výrobní, zemědělská, úvěrová, bytová, rybářská, zdravotní apod. V dnešní době proniklo družstevnictví do skoro všech oblastí lidské činnosti. Z České republiky jsou v MDS zastoupeny čtyři sektory – spotřební, výrobní, bytová a zemědělská družstva. (Struktura českého družstevnictví viz Příloha 8).

Profit-sharing: Účast/podíl na zisku. (Velký anglicko-český slovník)

Základní (jednotlivá) družstevní společnost (jednotlivé družstvo) (primary co-operative society): Je to družstevní podnik, který představuje na další družstva nedělitelnou jednotku. Jednotlivá družstva určitého sektoru se mohou sdružovat do federací či svazů. Federace nebo svazy mohou vytvářet i družstva z různých sektorů dohromady. Sektorové nebo družstevní svazy dále tvoří národní družstevní organizace, které se mohou ucházet o členství v MDS.

REJSTŘÍK

1. světová válka	42, 54
2. světová válka	54
Centrosojuz.....	46, 48, 56, 60
co-partnership.....	30, 32, 36, 37, 41
členství ..	10, 19, 20, 22, 31, 35, 38, 41, 42, 47, 48, 49, 52, 56, 60, 62, 63, 64, 65, 76, 80, 81
DAČR.....	9, 10, 11, 23, 82, 83
Družstevní Asociace České Republiky	12
Družstevní Asociace ČR	83
družstevní hnutí	17, 24, 27, 28, 31, 44, 47, 49, 50, 56, 63, 64, 65, 84
družstevní socialismus.....	17
Gide, Charles	17
Greening, E. O.	29, 31, 32
Holyoake, Georg Jacob	25, 32
Machačová, B.....	80
Marx, Karel	15, 17, 46
marxismus	48
May, Henry J.....	42, 43, 48, 49, 51, 53
mírová rezoluce	67
Modráček, František.....	78
Neale, Edward Vansittart	25, 27, 29, 31
Owen, Robert	16, 18, 19, 21, 23, 29
principy družstevní	8, 20, 21, 25, 31, 32, 41, 51, 65, 70
profit-sharing.....	30, 32, 33, 34, 36, 37, 41
první světová válka.....	77
Reiffeisen, Friedrich Wilhelm.....	22, 23
Rochdale Pioneers	20, 25
Sekretariát MDS	10, 42, 54, 76
sektor (družstevní).....	57, 60
Schulze-Delitzsch, Franz Hermann.....	22, 26, 40
sjezd....	4, 5, 27, 29, 30, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 51, 53, 55, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 69, 70, 76, 77, 79, 82
stanovy MDS	34, 45, 76, 82
studená válka	59
ÚRD (Ústřední rada družstev).....	79, 80, 82
Ústřední rada družstev.....	79
Ústřední svaz československých družstev.....	5, 75
Ústřední výbor MDS	34, 36, 41, 47, 60, 77
Valné shromáždění MDS	10, 83
Výkonný výbor MDS	29, 33, 36, 42, 43, 53, 67, 77
Wolff, Henry W.....	29, 36, 74